

Standard forside

Universitetet
i Stavanger

**DET SAMFUNNSVITENSKAPELIGE FAKULTET,
HANDELSHØGSKOLEN VED UIS
MASTEROPPGAVE**

STUDIEPROGRAM:

Master i økonomi og administrasjon

OPPGAVEN ER SKREVET INNEN FØLGENDE
SPESIALISERINGSRETNING:

Risikostyring

ER OPPGAVEN KONFIDENSIELL? Nei
(NB! Bruk rødt skjema ved konfidensiell oppgave)

TITTEL:

Scenarioanalyse; hva vil konsekvensene være for det norske samfunnet dersom en norsk finansinstitusjon går konkurs?

ENGELSK TITTEL:

Scenario analysis; what will be the consequences for the norwegian society if a norwegian financial institution goes bankrupt?

FORFATTER(E)

Studentnummer:

208213

.....

.....

Navn:

Stig Langeland

.....

.....

VEILEDER:

David Häger

OPPGAVEN ER MOTTATT I TO – 2 – INNBUNDNE EKSEMPLARER

Stavanger,/..... 2011

Underskrift administrasjon:.....

Sammendrag

Denne oppgaven er en scenarioanalyse av konsekvensene for det norske samfunnet dersom en stor norsk finansinstitusjon går konkurs. Analysen er foretatt på bakgrunn av scenarioet om at en stor norsk bank går konkurs, og hvor en prøver å belyse konsekvensene for ansatte, kunder, kreditorer, lokalsamfunnet og samfunnet for øvrig. Oppgaven tar også for seg mulige innvirkninger på det Skandinaviske finansmarkedet.

Analysen konkluderer med at eksterne hendelser som finanskriser, kan påvirke konsekvensene av en stor norsk bankkonkurs i betydelig grad. Mens det motsatte er tilfelle når økonomien opplever vekst. Konsekvensene for de ansatte kan i stor grad være avhengig av etterspørselen etter arbeidskraft og kan derfor bli påvirket av en eventuell finanskrise. Det samme kan sies om kostnader forbundet med arbeidsledighet og samfunnets samlede skatteinntekter.

Oppgaven konkluderer med at de som har mest å tape, foruten de ansatte, er eierne og kreditorerne som risikerer å miste all sin investerte kapital. I motsatt ende har vi kundene som må sies å ha det beste vernet mot tap som følge av en bankkonkurs, ved at myndighetene garanterer for beløp opp til 2 millioner kroner.

Det er avdekket markante forskjeller mellom Norge og andre land, som kan være med å redusere konsekvensene av en stor norsk bankkonkurs.

Analysen diskuterer også hvorvidt noen banker er for store til at de kan gå konkurs. Konklusjonen er at i noen tilfeller kan det lønne seg å redde banker fra konkurs, men forutsetningen er at banken reddes for å ta vare på de ansatte i banken og privatkundernes innskudd, og samtidig sikrer en trygg og stabil økonomi. Banker bør ikke reddes ved å bruke skattebetalernes penger til å betale eiere og kreditorer som har vært villige til å ha en for høy risikoeksponering i markedet. På bakgrunn av tidligere bankkriser er det mye som tyder på at myndighetene vil gripe inn og hindre at store norske banker går konkurs.

Innvirkninger på det Skandinaviske finansmarkedet, som følge av en stor norsk bankkonkurs, avhenger av den totale eksponeringen mot den norske banken.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
Forord.....	5
Figurliste	6
1. Innledning	7
1.1 Problemstilling.....	8
1.2 Avgrensninger	9
1.3 Disposisjon.....	9
2. Teori	10
2.1 Teori knyttet til bankfaget.....	10
2.1.1 Norges Bank.....	11
2.1.2 Finansinstitusjoner og andre aktører innen finansmarkedet	12
2.1.3 Kredittformidling.....	14
2.1.4 Betalingsformidling og andre tjenester	16
2.1.5 Lover og regler som gjelder for finansinstitusjoner i Norge.....	16
2.1.6 Bankenes samfunnsansvar	18
2.1.7 Banksikringsfond	18
2.1.8 Er noen banker for store til å gå konkurs?	20
2.2 En presentasjon av den norske bankkrisen på 1990 – tallet.....	21
2.3 En presentasjon av den nåværende internasjonale finanskrisen	26
2.4 Case studier.....	34
2.4.1 Bear Stearns blir overtatt av JP Morgan, med støtte av staten	34
2.4.2 Lehman Brothers går konkurs	43
2.4.3 Roskilde Bank går konkurs.....	56
2.4.4 Glitnir, Kaupthing og Landsbanki går konkurs	66
3. Metode.....	78
4. Scenarioanalyse: En stor norsk bank går konkurs.....	79
4.1 Presentasjon av det norske bankmarkedet.....	79
4.2 Årsaker som fører til at banker går konkurs	81
4.3 Konsekvenser av en stor norsk bankkonkurs.....	81
4.3.1 Ansatte	82
4.3.2 Kunder.....	83

4.3.3 Kreditorer.....	85
4.3.4 Eiere.....	85
4.3.5 Lokalsamfunn	86
4.3.6 Samfunnet for øvrig.....	87
4.3.7 Finansmarkedet i Skandinavia	91
5. Konklusjon.....	93
Litteraturliste.....	95

Forord

Denne oppgaven er skrevet i forbindelse med slutføringen av masterstudiet i økonomi og administrasjon ved Universitetet i Stavanger. Temaet i denne oppgaven er en analyse av konsekvensene for det norske samfunnet dersom en norsk finansinstitusjon går konkurs.

Jeg vil gjerne takke min veileder David Häger som har gitt konstruktive tilbakemeldinger og bidratt med stor hjelp og faglig støtte underveis i prosjektoppgaven.

Til slutt vil jeg takke min nærmeste familie som har vært en god støtte gjennom hele masterstudiet ved Universitetet i Stavanger.

Stavanger, 15. juni 2010.

Stig Langeland

Figurliste

Fig. 1. Det finansielle systemet, side 11.

Fig. 2. Totale utlån og tap på utlån hos forretningsbanker og sparebanker i Norge, side 24.

Fig. 3. Bear Stearns likviditet, side 39.

Fig. 4. Utlåns- og eiendomskonsentrasjon i Roskilde Bank, side 62.

Fig. 5. Samlet vekst for Glitnir, Kaupthing og Landsbanki i årene 2003 – 2008 (juni), side 67.

Fig. 6. Rapportert egenkapitalavkastning (%) for Island og andre nordiske banker, side 68.

Fig. 7. Verdien av Islands totale aksjekurs indeks, side 70.

Fig. 8. Markedsandeler målt i brutto utlån til kunder, side 79.

Fig. 9. Resultat for samtlige norske banker, side 80.

Fig. 10. Balanseposter for samtlige norske banker, side 80.

1. Innledning

Finanskrisen som startet i 2007/2008 skapte omfattende problemer for banker og finansinstitusjoner verden over. Det er i hovedsak "subprime" krisen i USA som har fått skylden for at finanskrisen ble så omfattende også internasjonalt. Uttrykket "subprime" ble brukt om boliglån formidlet til personer med lav inntekt og liten mulighet til å betjene renter og avdrag på lånet. Bakgrunnen for at personer med dårlige økonomiske forutsetninger fikk boliglån, var at utlånerne forventet en fortsatt økning av eiendomsprisene. På denne måten ville lånet være så å si risikofritt og bankene ville på lang sikt få god sikkerhet for utlånene. Nye regler og reformer forbundet med kontroll av investeringsbanker, var også en medvirkende årsak til finanskrisen.

For å finansiere "subprime" lånene og spre risikoen, ble lånene omgjort til såkalte strukturerte spareprodukter og solgt til investorer over hele verden. Problemet kom først når långiverne fikk problemer med å betjene lånene. Betalingsproblemene førte til at huseierne heller valgte å overlate husene til banken, noe loven tillot. På denne måten ble låntageren kvitt både hus og boliglån, uavhengig av hvilken verdi eiendommen hadde og hvor mye som var nedbetalt på lånet. I samme periode falt eiendomsprisene i USA. Dette førte til at de strukturerte spareproduktene, med pant i boligeiendommene mistet mye verdi og var så å si verdiløse. Siden de strukturerte spareproduktene var solgt på det internasjonale markedet førte dette til en internasjonal kredittkrise. Kredittkrisen førte igjen til at det ble vanskeligere å finansiere store investeringer og bankene ble veldig forsiktige når det gjaldt utlån til andre banker. Grunnen til det var at det var stor usikkerhet knyttet til hvem som satt på de ulike spareproduktene, og i hvilken grad det ville slå ut for banken eller finansinstitusjonen det gjaldt. Det store tilbudet av brukte boliger førte til en sterk reduksjon i etterspørselen av nye boliger, og dette fikk igjen stor påvirkning på bedriftene innen hele byggebransjen. Som følge av dette gikk kjøpekraften i landet ned og veksten i økonomien avtok. I tillegg opplevde børsene enorme fall i aksjekursene i nesten et helt år.

I ettertid har mange banker vært nødt til å nedskrive store tap, noen har blitt solgt eller overtatt av andre banker, og flere har gått konkurs som følge av finanskrisen.

1.1 Problemstilling

Ved å ta utgangspunkt i bankkonkursene fra USA, Danmark og Island, vil det være interessant å kartlegge hvilke innvirkninger en konkurs i en stor norsk finansinstitusjon kan ha å si for lokalsamfunn, skattebetalere og det norske samfunn som helhet. Finanskrisen er sterkt knyttet opp til bankkollapsen i USA og andre land, og vil derfor ha en sentral rolle i utarbeidelsen av denne oppgaven.

Jeg har valgt følgende problemstilling;

Scenarioanalyse; hva vil konsekvensene være for det norske samfunnet dersom en norsk finansinstitusjon går konkurs?

Temaet i denne oppgaven er bankenes rolle i samfunnet, med fokus på Norge. Med utgangspunkt i de konsekvenser konkurser i store finansinstitusjoner har fått i andre land (eksempelvis USA), vil det bli brukt case studier for å undersøke om en sammenlignbar konkurs vil få lignende konsekvenser i Norge.

Følgende scenario vil bli brukt i oppgaven;

Scenario: En stor norsk bank går konkurs.

Siden problemstillingen tar sikte på å kartlegge konsekvensene av en norsk bankkonkurs for det norske samfunnet, har jeg utformet mer konkrete underliggende spørsmål jeg ønsker å besvare i oppgaven:

1. Hvilke innvirkninger har en konkurs for lokalsamfunn, skattebetalere og det norske samfunn som helhet?
2. Finnes det markante forskjeller mellom konsekvenser for Norge, kontra konsekvenser for andre land når det gjelder konkurser i finansinstitusjoner?
3. Er det reelt for Norges del at en stor bank går konkurs? Vil myndighetene gripe inn for å hindre at dette skjer?

Målsetningen med denne oppgaven er å belyse konsekvensene ved en eventuell bank konkurs i Norge. Jeg ønsker også å undersøke om gjeldende lover og regler innen finansnæringen er tilstrekkelig gode for å hindre konkurser innen norsk bankvesen. Ved å besvare de tre underliggende spørsmålene ovenfor, vil det være

mulig å gi et godt oversiktsbilde av mulige virkninger en konkurs kan gi for ulike grupper i samfunnet.

Oppgaven baseres på relevant teori om finansinstitusjoner, gjeldende regler og lovverk som omfatter finansinstitusjoner, informasjon om finanskriser, samt case studier som omhandler bankkonkurser i andre land.

1.2 Avgrensninger

I denne oppgaven har jeg valgt kun å fokusere på banker, herunder forretningsbanker og sparebanker. Andre finansieringsinstitusjoner som finansieringsforetak, forsikringsselskaper og meglere/rådgivere vil ikke bli belyst og kartlagt i denne oppgaven. Videre følger det at når ordet finansieringsinstitusjon blir brukt, menes det forretningsbanker og sparebanker.

1.3 Disposisjon

Oppgaven er delt inn i fem kapitler. Første kapittel er innledningen som gir en kort innføring i bankenes problemer som følge av finanskrisen, før det blir redegjort for problemstillingen som er valgt, avgrensinger som er gjort og en disposisjon av oppgaven. I andre kapittel blir teorien i oppgaven presentert, med teori knyttet til bankfaget, en presentasjon av den norske bankkrisen på 1990 – tallet, en presentasjon av den nåværende internasjonale finanskrisen, før en til slutt ser på case studier som omfatter Bear Stearns, Lehman Brothers, Roskilde Bank, og de islandske bankene Glitnir, Kaupthing og Landsbanki. I tredje kapittel forklarer en valget av metode for løsning av oppgaven. I fjerde kapittel blir scenarioanalysen av at en stor norsk bank går konkurs presentert. Femte kapittel inneholder konklusjonen. Mens litteraturlisten ligger sist i oppgaven.

2. Teori

De følgende kapitlene vil gi en innføring i teori knyttet til bankfaget, en presentasjon av den norske bankkrisen på 1990 – tallet, en presentasjon av den nåværende internasjonale finanskrisen og case studier fra bankkonkurser i USA, Danmark og Island.

2.1 Teori knyttet til bankfaget

Det å ha stabile finansinstitusjoner og finansmarkeder er vesentlig med tanke på å oppnå en effektiv og trygg økonomi (Hippe et al., 2011). Finansforetak er underordnet en særegen og betydelig kontroll fra myndighetenes side og skiller seg dermed klart ut fra andre selskaper på flere måter. Finansforetakene leverer en rekke viktige funksjoner i samfunnet, som blant annet plassering av innskudd, forsikring, utstedelse av lån og betalingsformidling. Dersom disse funksjonene blir satt ut av drift, vil det kunne gjøre betydelige skader på hele økonomien. Myndighetenes målsetning ved å ha en betydelig kontroll over finansinstitusjonene i samfunnet, er å bevare god stabilitet og soliditet i markedet (Hippe et al., 2011). Colquitt (2007) sier at dette er en *"betingelse for at dagens økonomi skal fungere"*. Av denne grunn er det særs viktig å hindre at store og viktige finansinstitusjoner går konkurs.

I de påfølgende underkapitlene gis en grunnleggende informasjon om sentrale aktører og elementer som er viktige for å oppnå en effektiv og trygg økonomi.

I Norge har vi Norges Bank som er landets sentralbank, og vi har forretningsbanker og sparebanker som foretar utlån og innlån mot privatpersoner og næringslivet (Meinich og Munthe, 2009). I tillegg til banker, består det finansielle systemet av finansieringsforetak, forsikringsselskaper, verdipapirforetak og forvaltningsselskap for verdipapirfond. Disse aktørene innehar sentrale funksjoner i dagens finansmarked.

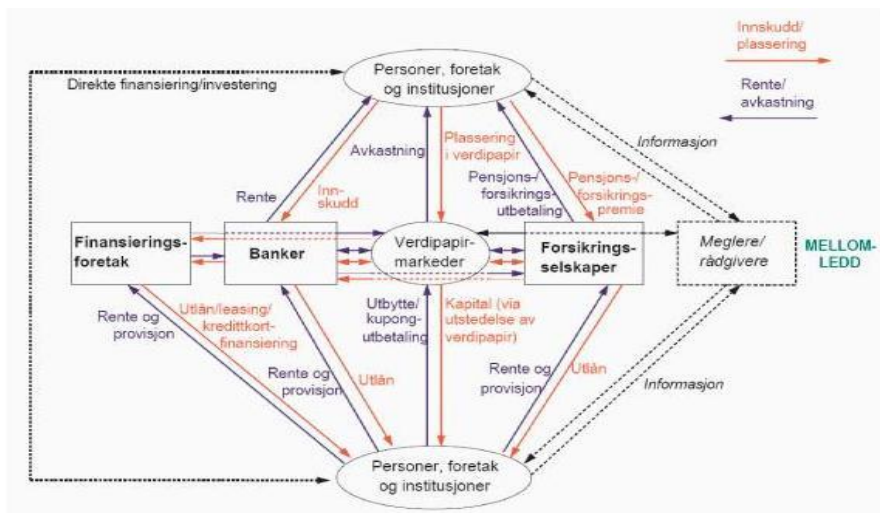

Fig. 1. Det finansielle systemet. Kilde: Norges Bank (u.å.).

2.1.1 Norges Bank

Norges Bank er Norges sentralbank og ble grunnlagt på bakgrunn av stortingsvedtak av 14. juni 1816 (Norges Bank, 2010). Norges Bank er underlagt sentralbankloven som sier at banken skal være "et rådgivende organ for myndighetenes penge-, kreditt- og valutapolitikk" (1985, § 1). Sentralbankloven sier også at banken skal "utstede pengesedler og mynter, fremme et effektivt betalingssystem innenlands og overfor utlandet og overvåke penge-, kreditt- og valutamarkedene" (1985, § 1). Dette tilsier at Norges Bank skal opptre etter overensstemmelser og retningslinjer bestemt av de politiske myndighetene.

Norges Bank har fem hovedoppgaver og de er; seddelutstedelse, være bankenes bank, være en sentral valutabank, være statens bankforbindelse og sørge for effektive betalingssystemer (Stoltz og Meinich, 2010).

Norges Bank har i sitt embede som Norges sentralbank enerett til å produsere og trykke pengesedler og mynter. Det betyr at Norges Bank er ansvarlige for at nok sedler og mynter blir produsert, og gjort tilgjengelig, for å dekke behovet for betalingsmidler i markedet (Stoltz og Meinich, 2010).

Norges Bank skal være bankenes bank når det gjelder innskudd fra og utlån til andre banker. Innskuddene fra andre banker utgjør grunnlaget for avregninger mellom de ulike bankene. Samtidig er utlån fra sentralbanken viktig når det gjelder kontroll av likviditeten i bankene (Stoltz og Meinich, 2010).

Å være en sentral valutabank innebærer at Norges Bank holder en valutareserve for å opprettholde gode forbindelser mellom Norge og utlandet. Dette innebærer at Norges Bank omsetter valuta for å holde den norske kroneverdien stabil i internasjonale valutamarkeder (Stoltz og Meinich, 2010).

Å være statens bankforbindelse vil si at statens likvider i hovedsak blir plassert som innskudd i sentralbanken. Når staten foretar kjøp og salg er det Norges Bank som tar seg av transaksjonene. I tillegg foretar banken kapitalforvaltning av Statens pensjonsfond – utland, på bakgrunn av regler gitt av Finansdepartementet (Stoltz og Meinich, 2010).

Sentralbankloven påpeker at sentralbanken skal sørge for effektive betalingssystemer innenlands og ovenfor utlandet, og at den har hovedansvaret for betalingssystemene i landet. Banken har også ansvar for å holde oppsyn med systemene som sikrer kontantstrømmene mellom de ulike bankene i samfunnet. På den måten kan en lokalisere svakheter i de eksisterende betalingssystemene som kan påvirke soliditeten i landets finansielle system (Stoltz og Meinich, 2010).

Når Norges Bank ble etablert, var den landets eneste bank (Stoltz og Meinich, 2010). Bankens likvide midler ble i hovedsak lånt ut til privatpersoner og forretningsvirksomhet. Fra ca 1850 og framover mot første verdenskrig utviklet markedet seg og vi fikk en vesentlig økning i antall sparebanker og private forretningsbanker. Dette førte til at Norges Bank i hovedsak konsentrerte seg om oppgaver som falt inn under bankens funksjon som sentralbank. Sparebankene og de private forretningsbankene overtok oppgaven med utlån til privatpersoner.

I krisetilfeller, så som finanskrisen, vil det være mulig for bankene i Norge å låne penger fra sentralbanken – Norges Bank (Meinich og Munthe, 2009).

2.1.2 Finansinstitusjoner og andre aktører innen finansmarkedet

Ved opprettelse av finansinstitusjoner kreves det i hovedsak konsesjon fra myndighetene, samt at foretaket blir underlagt offentlige myndigheter og de gjeldende tilsynsordningene som eksisterer for finansinstitusjoner (Meinich og Munthe, 2009). Verdipapirforetak og forvaltningsselskap for verdipapirfond er ikke finansinstitusjoner og er derfor underlagt andre lover og regler (Hippe et al., 2011).

Ved etablering av forretningsbanker og sparebanker vil de få *"enerett til å motta innskudd fra en ubestemt krets av innskytere"* i følge Meinich og Munthe (2009). Eksempler på slike innskytere av kapital kan være bedrifter, privatpersoner, kommunale-, statlige- og private organisasjoner. Det kreves at alle banker er medlem av et banksikringsfond, for å hindre at kundenes investeringer går tapt ved en eventuell bankkonkurs (Meinich og Munthe, 2009). Sentralbanken foretar betalingsavregning ovenfor de andre bankene i Norge. De samme bankene har også rett til å ha konto i Sentralbanken, og kan i krisetilfeller få lån i Sentralbanken (Meinich og Munthe, 2009).

Forretningsbankene ble ofte etablert som personlige foretak av rike privatpersoner, men er i dag arrangert som aksjeselskaper (Meinich og Munthe, 2009). Formålet ved å etablere forretningsbanker var å gi private selskaper en institusjon, hvor de kunne plassere sitt overskudd av kapital og hvor de kunne ta opp kreditt. Kundene drev gjerne i bransjene skipsfart, oljevirksomhet, gruvevirksomhet, industri og varehandel. Ved etableringen må en forretningsbank ha en bestemt egenkapital som ordnes ved aksjetegning. Egenkapitalen kan forhøyes ved ny aksjetegning og ved opptjent overskudd over tid, som settes av på fond.

Sparebankene var i utgangspunktet organisert som selveiende foretak, men også de har i hovedsak gått over til å bli organisert som aksjeselskaper (Meinich og Munthe, 2009). Formålet med sparebankene var å gi vanlige folk en institusjon for plassering av oppsparte midler, og hvor de fikk mulighet til å ta opp lån i forbindelse med boligkjøp og investering i andre mindre driftsmidler, for bruk i små foretak. Kundene var privatpersoner og personer som drev næringsvirksomhet i liten skala. Sparebankenes egenkapital består av grunnkapital ved etablering, opptjent overskudd avsatt på fond og eventuell utstedelse av grunnfondsbevis.

For å sikre bankenes soliditet, har myndighetene innført bestemmelser for hvor mye bankene kan låne ut (Meinich og Munthe, 2009). Disse bestemmelsene baserer seg på bankenes egenkapital, og tilsier at banker med høy egenkapital kan gi større utlån enn banker med lav egenkapital. Bankenes årlige fondsopplegg gir også føringer for hvor raskt en bank kan ekspandere.

Når det gjelder andre finansinstitusjoner har vi finansieringsforetak og forsikringsselskaper. Finansieringsforetak omfatter finansieringsselskaper og

kredittforetak som driver med finansieringsvirksomhet og andre lignende aktiviteter. I hovedsak driver disse kredittforetakene med kortsiktige lån innen faktoring, gjeldsbrevslån til næringslivet, leasing eller leiefinansiering, samt forbrukslån ved kredittkort. De kortsiktige utlånene blir som oftest dekket gjennom korte innlån (Hippe et al., 2011). De tilbyr også langsiktige kreditter hvor driften i hovedsak blir finansiert med obligasjonslån (Hippe et al., 2011). Når det gjelder forsikringsselskaper er deres hovedoppgave å spre risikoen blant kundene, og ta seg betalt for å påta seg den risikoen kundene står ovenfor (Hippe et al., 2011). Forsikringsselskapene driver virksomhet innenfor områdene kredittforsikring, skadeforsikring og livsforsikring, samt at de driver reassuransvirksomhet ovenfor andre forsikringsselskaper (Hippe et al., 2011). Det vil si at de ulike forsikringsselskapene forsikrer seg hos hverandre, for på den måten å ikke stå som eneste ansvarlige selskap, dersom store og kostbare hendelser inntreffer og medfører store utbetalinger.

Foruten finansinstitusjonene har vi forvaltningsselskap for verdipapirfond og verdipapirforetak som er aktører innen finansmarkedet. Forvaltningsselskaper for verdipapirfond bidrar med å administrere obligasjons-, pengemarkeds- og aksjefond (Hippe et al., 2011). Mens verdipapirforetak bistår med handel av strukturerte produkter, finansielle instrumenter, aktiv forvaltning, rådgivningsvirksomhet og ordreformidling (Hippe et al., 2011).

2.1.3 Kredittformidling

Hovedoppgaven til banker er kredittformidling gjennom utlån og innlån (Meinich og Munthe, 2009).

Når Colquitt (2007) definerer kredittmarkedenes funksjon snakker en først og fremst om kredittmarkedene, låntakere og tilbyderne. Kredittmarkedene sikrer en tilfredsstillende fordeling av penger mellom de som har bruk for penger og de som har overskudd av penger. Låntakere søker penger som de kan investere i egen virksomhet, og det forventes selvfølgelig en sunn gevinst av denne investeringen. Det er vanlig at låntakeren betaler rente for lånet av pengene. Tilbyderne av penger vil ha betalt for investeringen de har gjort, og dette tilsvarer da innskuddsrenten som tilbys av banken. Forskjellen mellom det låntageren må betale i lånerente og det tilbyderen får i innskuddsrente, tilsvarer bankenes rentemargin. Denne prosessen

med å yte kreditt har en multiplikator effekt på den globale tilgangen på penger, og er en kraftfull pådriver for økonomien i samfunnet (Colquitt, 2007).

Kreditt blir definert av "Economist Dictionary of Economics" (siteret i Colquitt, 2007, s.2) som *"bruk av, eller disposisjon over varer eller tjenester som en ikke trenger å betale med en gang"*, og *"kreditt gjør produsenten i stand til å finansiere produksjon av varer på et tidspunkt, og salg av varer på et senere tidspunkt"*, og at *"praktisk talt all handel innen produksjon, industri og tjenester er drevet ved bruk av kreditt"*.

Det å yte kreditt ville vært så å si umulig i dag hvis det ikke hadde vært for liberaliseringen av reglene, utviklingen av dagens teknologi, samt forenklingen for hvordan transaksjoner gjennomføres innen internasjonal finansieringsvirksomhet (Colquitt, 2007). Utviklingen innen telekommunikasjon, samt bankenes datasystemer, har hatt stor innvirkning på hvordan kunder blir evaluert i henhold til lånesøknader og lignende. Tidligere ble kundene evaluert ut fra om de var kredittverdige, det vil si om de betalte regningene sine og ikke hadde betalingsanmerkninger, mens de nå blir evaluert ut fra en helhetlig risikovurdering basert på målemetoder foretatt av långivere og tilbydere (Colquitt, 2007).

Økningen i antall ikke-bank institusjoner, som for eksempel investeringsselskaper, finansieringsselskaper, forsikringsselskaper og kapitalmarkedet, har endret det tradisjonelle synet på hvordan kredittformidling tidligere ble utøvd (Colquitt, 2007). Dette har ført til nye kilder med tanke på tilgangen til kreditt, som innebærer at meglere, pensjons- og investeringsselskaper, forsikringsselskaper, samt selskaper og leverandører som handler med varer og tjenester, kan yte kredittformidling (Colquitt, 2007). Colquitt (2007) sier at dette har ført til stordriftsfordeler og lavere transaksjonskostnader i forbindelse med kredittformidling. Det har i tillegg ført til en økning i den totale gjelden i kredittmarkedet. Selv med økt konkurranse i markedet og en nedgang i aktiva tilbudt av banker, har låneevnen i det private kredittmarkedet økt. Samtidig som forretningsbankene har hatt en nedgang i sine utlån, ser vi en økning i utlån til forretningsvirksomhet, hvor økningen blir skaffet til veie av andre finansinstitusjoner (Colquitt, 2007).

En av de viktigste leksjonene vi har lært av begivenhetene ovenfor, er de potensielle innvirkningene på andre finansielle selskaper, når en finansinstitusjon innehar en for stor eksponering mot en motpart eller låntaker (Colquitt, 2007). Vi har også lært at

uforsiktighet knyttet til utlån av penger, ved en for høy konsentrasjon av kreditt mot for eksempel enkelte bransjer eller spesifikke landsdeler, kan medføre tap som er for store til at det kan dekkes ved kapitalen som finnes i banken eller finansinstitusjonen (Colquitt, 2007). Risikoen for at kreditt blir misligholdt, kan også forekomme på grunn av eksponeringen mot konsentrasjoner av korrelerende risikofaktorer, som er forbundet med spesifikke uønskede hendelser (Colquitt, 2007). Banker og finansinstitusjoner står ovenfor en rekke ulike risikoer forbundet med kredittformidling, noe som den nåværende finanskrisen (2008 – d.d.) viser med all tydelighet. Dette støtter påstanden om at kredittrisiko er den største risikoen finansinstitusjoner og banker står ovenfor (Colquitt, 2007).

2.1.4 Betalingsformidling og andre tjenester

Hovedoppgaven for bankene er å drive kredittformidling, men de driver også med betalingsformidling og andre tjenester (Meinich og Munthe, 2009).

Betalingsformidling er en annen viktig oppgave bankene har i dag (Meinich og Munthe, 2009). I dagens samfunn foretas de fleste betalinger ved overføringer av penger fra en konto til en annen. Dette skjer blant annet ved bruk av kort, giro og nettbank. Sentralbanken gjør daglige avregninger for å finne avvik i trekk og tilførsel mellom bankene.

Andre tjenester omfatter en hel del ulike tjenester som det vil være mulig å gjøre gjennom bankene. Av tjenester som blir utført av forretnings- og sparebanker har vi; sparing, omsetning av verdipapirer, utleie av bankbokser, stiller garantier for at låntaker kan gjøre opp for seg ved for eksempel kjøp av eiendom, kjøp og salg av valuta, opprettelse og råd for bruk av nettbank, samt at de gir råd i forbindelse med finansielle spørsmål (Meinich og Munthe, 2009).

2.1.5 Lover og regler som gjelder for finansinstitusjoner i Norge

Banknæringen har en sentral rolle i det finansielle systemet i Norge. For å sikre finansiell stabilitet og overbevisning til det finansielle systemet i landet, er det viktig at lover og regler er etablert og blir fulgt opp. I Norge har vi en arbeidsfordeling mellom Finansdepartementet, Finanstilsynet og Norges Bank (Norges Bank, 2011).

Finansdepartementet har fått i oppgave å ha et overordnet ansvar for at vi i Norge har en velfungerende finansnæring (Norges Bank, 2011). Finansdepartementet står

for myndighetenes overordnede forpliktelser knyttet til økonomistyring i statsforvaltningen, samt fastsettelse av standarder og retningslinjer i forbindelse med god økonomistyring (Finansdepartementet, u.å.). Statlig økonomistyring inkluderer redskaper og aktiviteter som gir en god og effektiv bruk av statens ressurser, blant annet sektor for ledelse av statlige virksomheter, likviditetsforvaltning, resultat- og regnskapsrapportering, eierstyring, forvaltning av tilskuddsordninger, intern styring i virksomhetene, evaluering, samt samfunnsøkonomiske analyser (Finansdepartementet, u.å.). Finansdepartementet har også som oppgave å koordinere samarbeidet mellom Finansdepartementet, Finanstilsynet og Norges Bank, dersom landet opplever en finansiell krise (Norges Bank, 2011).

Finanstilsynet har hovedansvaret med å holde oppsyn med og regulere norske banker (Finanstilsynet, 2011). De tar avgjørelser på bakgrunn av lover og regler bestemt av Regjeringen, Stortinget og Finansdepartementet, samt internasjonale standarder som gjelder for finansielle foretak (Finanstilsynet, 2011). Finanstilsynet (2011, s. 36) sier at *"tilsynet med bank- og finanssektoren skal bidra til solide foretak som har god risikobevissthet, styring og kontroll"*. De (Finanstilsynet, 2011, s. 36) sier videre at *"finansielle tjenester skal ytes etter gjeldende regelverk til beste for samfunnet og brukerne"*. Tilsynet kontrollerer og overvåker blant annet forsikringsselskaper, banker, finansieringsforetak, verdipapirfond, børser og andre regulerte markeder (Finanstilsynet, 2011).

Norges Bank har ansvaret for å se til at landets finansielle system er effektivt og robust. De skal også føre overvåkning med betalingssystemer, verdipapirmarkene og finansinstitusjonene for å avdekke mulige svakheter som kan svekke det finansielle systemet (Norges Bank, 2011). Dersom Norge opplever en situasjon som kan påvirke det finansielle systemet i negativ grad, plikter Norges Bank og myndighetene å sette i gang nødvendige tiltak for å forhindre at dette skjer. I krisetilfeller vil Sentralbanken kunne yte ekstraordinær støtte til bankene for å hindre at de går konkurs, eller for å hindre betydelige skader på det norske samfunnet (Norges Bank, 2011).

Det er vanlig for Finansdepartementet, Finanstilsynet og Norges Bank å møtes to ganger i året, eller oftere hvis det er behov for det, for å drøfte ulike krisescenarioer og tiltak for å motvirke dem hvis de skulle oppstå (Norges Bank, 2011).

2.1.6 Bankenes samfunnsansvar

Stein Ragnar Noreng i KPMG (2010, s. 2) definerer bankenes rolle i det moderne samfunn som *”evne og vilje til å ta kontrollert risiko som bidrar til samfunnsutvikling – kontinuerlig”*.

Kristin Halvorsen (2009) skriver i sin artikkel om bankenes samfunnsansvar etter finanskrisen, at samfunnsansvar er noe som må inkluderes og gjelde for hele finanssektoren. Bakgrunnen for dette er at finanskrisen fikk betydelige konsekvenser for mange land. Bankene er viktige samfunnsaktører og kan påvirke sysselsettingen og innbyggerne i landet. Det er viktig at bankene følger gjeldende lover og regler, samt tar vare på kundene sine ved å tilpasse renter og lånebeløp slik at kundene kan dekke sine forpliktelser. Bankene bør heller ikke selge investeringsprodukter kunden ikke forstår omfanget av. Halvorsen (2009) maner også til mer åpenhet rundt de enkelte bankenes godtgjørelser og bonuser til ledere og ansatte. Bakgrunnen for det er at bankene har en viktig rolle i samfunnet i dag og dekker atskillige funksjoner for enkeltpersoner, husholdninger og bedrifter.

Den siste finanskrisen viser at mange banker ikke har vist samfunnsansvar, men heller tatt for stor risiko. De har derfor valgt grådighet fremfor å ta kontrollert risiko som gagnar samfunnsutvikling på lengre sikt. Dette strider mot Norengs (2010) definisjon for bankenes rolle i samfunnet.

2.1.7 Banksikringsfond

Bankenes sikringsfond (u.å.) slår fast at *”alle norske spare- og forretningsbanker, herunder norske datterbanker av utenlandske banker og OBOS er fullverdige medlemmer i Bankenes sikringsfond”*. De sier videre at kundene av disse bankene kan få dekket sine innskudd opp til to millioner kroner, dette omfatter også rentene (Bankenes sikringsfond, u.å.).

Dersom kunden har flere kontoer i banken, vil summen fremdeles bli dekket for opp til to millioner kroner. Men dersom kunden har kontoer i flere banker, vil han/hun få dekket opp i mot to millioner kroner i hver bank. Både privatkunder og bedriftskunder har de samme rettighetene til å få dekket sine innskudd, dersom banken går konkurs (Bankenes sikringsfond, u.å.).

Bankenes sikringsfond er også åpne for filialer av utenlandske kredittinstitusjoner, som har mulighet til å bli medlem av sikringsfondet. Disse bankene vil da få en tilleggsdekning på to millioner kroner, i forhold til det de er sikret gjennom sikringsfond i hjemlandet (Bankenes sikringsfond, u.å.).

I forbindelse med finanskrisen har det skjedd store endringer i de enkelte landenes størrelse på innskuddsikringsordningen. EU hadde et garantibeløp på 20.000 euro i starten av finanskrisen, men dette ble økt til 35.000 euro for å sikre bankene mot såkalte "runs", hvor kundene tok ut alle pengene sine fra bankene (Norges Bank, 2008). Dette kunne medføre at bankene gikk konkurs på grunn av dårlig likviditet. Danmark var et av de landene som hadde det høyeste garantibeløpet med 300.000 danske kroner (Norges Bank, 2008), men denne ble under finanskrisen hevet slik at garantien var ubegrenset (Hippe et al., 2011). Irland var også et av de landene som innførte ubegrensede garantier som følge av finanskrisen (Hippe et al., 2011). Tyskland var et av få land som hadde en frivillig ordning der bankene selv kunne velge om de ville være medlem av et sikringsfond som inneholdt et høyt garantibeløp. Ellers hadde de øvrige EU landene for det meste lavere grenser for garantiene (Norges Bank, 2008). Garantibeløpet for USA lå på samme tid på 100.000 dollar (Schroder, u.å.).

I etterkant av finanskrisen har EU vedtatt at dekningsnivåene i alle EU – land skal være på 100.000 euro. EU mener at dersom alle land innen organisasjonen har like dekningsnivåer, vil dette føre til en mer stabil og harmonisk økonomi i tider med ustabile finansmarkeder. EU legger samtidig opp til at disse grensene kan justeres etter hvert enkelt lands velferdsnivå, sparekultur og lønnsforskjeller (Hippe et al., 2011). For Norges del har ikke finanskrisen ført til endringer i garantibeløpet og det er fremdeles to millioner kroner (Hippe et al., 2011). USA er et av de landene som har hevet dekningsnivået etter finanskrisen, og det dekker i dag 250.000 dollar (Hippe et al., 2011).

Garantibeløpet på 100.000 euro vil kunne dekke 72 % av de samlede innskuddene i EU. Mens garantien på to millioner kroner i Norge vil dekke kun 58 % av de samlede innskuddene. Når vi ser på USAs garanti på 250.000 dollar vil denne kunne dekke opp til 71 % av de totale innskuddene i landet. Vi ser her at Norge kommer klart

dårligst ut, ved at dekningsnivået kun vil dekke litt over halvparten av de totale innskuddene i landet (Hippe et al., 2011).

2.1.8 Er noen banker for store til å gå konkurs?

Finnes det noen banker som er for store til å gå konkurs? Dette er et viktig spørsmål å ta opp når det gjelder finanskrisen og de tap det har medført. Finanskrisen ble i stor grad påvirket av konkursen i Lehman Brothers, der de involverte mente at banken var for stor til å gå konkurs og derfor forventet at myndighetene i USA skulle støtte banken slik at den unngikk konkurs (Angelides et al., 2011). Myndighetene ville ikke støtte banken fordi de var usikre på om den var i stand til å overleve i det lange løp. Kort tid etter at Lehman Brothers gikk konkurs, måtte myndighetene og Sentralbanken i USA yte støtte til AIG, et av verdens største forsikringsselskaper (Angelides et al., 2011). AIG var et stort og komplekst selskap som ble ansett å være for stort til at det kunne gå konkurs. Slike selskaper har i mange tilfeller særdeles viktige funksjoner i samfunnet og en eventuell konkurs ville ført til svært betydelige konsekvenser for ansatte, kunder, investorer og samfunnet for øvrig (Hippe et al., 2011). Men i noen tilfeller kan store og komplekse selskaper, som oppfatter seg som for store til å gå konkurs, utgjøre en alvorlig risiko for samfunnet. Ved at selskapene vet at de er for store til å gå konkurs, kan de påta seg større risiko uten å være redd for konsekvensene, de regner med å bli reddet av myndighetene uansett (Hippe et al., 2011).

Som en følge av den siste finanskrisen sank DNB NORs aksjekurs med nesten 80 % i løpet av et år fra 2008 til 2009. Dette fikk Thore Johnsen, professor i finans ved NHH, til å påpeke at DNB NOR var et selskap som var for stort til at myndighetene kunne la det gå konkurs (Krekling, 2009). Han sa at en konkurs ville sette hele det finansielle systemet i Norge i fare. Men eksperter og næringslivstopper i Norge er uenige når det gjelder selskaper som ansees å være for store til å gå konkurs. Jan F. Qvigstad (Takla, 2009), visesentralbanksjef i Norges Bank, mener at store banker som føler de er for store til å gå konkurs, utgjør en fare for det finansielle systemet. Han mener at myndighetene må vise at bankene kan gå konkurs, uansett størrelse og posisjon i samfunnet. Han får støtte av Nordea-sjef Gunn Wærsted (Dagens Næringsliv, 2011), som mener at vi må ha et finansielt system hvor banker må kunne gå konkurs, slik at det kan ha en disiplinerende effekt for banken det gjelder og finansmarkedet for øvrig. Hun sier videre at det er nødvendig med et ryddig og

ordentlig system som tar vare på privatkundernes innskudd og de ansatte i bankene, mens eierne og långiverne faktisk må kunne stå i fare for å tape penger (Dagens Næringsliv, 2011).

Etter konkursen i Lehman Brothers opplevde finansforetakene usikre tider, ettersom også store selskaper kunne bli slått konkurs (Angelides et al., 2011).

2.2 En presentasjon av den norske bankkrisen på 1990 – tallet

Finansielle institusjoner i Norge opplevde store utfordringer i perioden fra midten av 1980 – tallet og tidlig på 1990 – tallet. Norge hadde en sterk vekst i utlånet av penger på 1980 – tallet, noe som førte til at bedrifter og privatpersoner senere fikk problemer med å tilbakebetale lånene på grunn av blant annet stigende renter, og som resulterte i at hele egenkapitalen gikk tapt i flere banker (Torsvik, 1999). Finansdepartementet meldte 21. desember 1990 fra til Statsministeren om at de norske bankene hadde større vanskeligheter enn det som tidligere var kjent, og det medførte at myndighetene måtte gå inn med frisk kapital for å redde bankene fra konkurs (Aamo, 2011).

Utviklingen i det internasjonale markedet, med tanke på konjunktursvingninger, og hvordan myndighetene og bankene innrettet seg tidlig på 1980-tallet, er viktige elementer for hvordan bankkrisen oppstod. Endringer i lovverket som omtalte bankenes kapitaldekning og tapsføring påvirket også utviklingen og utfallet av bankkrisen (Torsvik, 1999). Alvorligheten av bankkrisen ble først gjeldende i 1987, etter at en rekke banker opplevde sviktende resultater og stadig større tap på garantier og utlån. I starten av 1990-årene fikk vi en ytterligere forverring av situasjonen i bankene og myndighetene måtte gå inn med kapital for å redde bankene (Torsvik, 1999).

Endringer i reguleringen av finansinstitusjoner og internasjonal ustabilitet

Grunnlaget for vanskelighetene i finansnæringen i 1990 – årene hadde sitt opphav i midten av 1980 – årene. Endringer i reguleringen av finansmarkedene gjort i 1984 - 1985 gjorde at bedrifter og private husholdninger fikk lettere tilgang på lån enn tidligere. Betydningen av å fjerne kravet om tilleggsreserver i 1984, var særlig viktig. Kravet om tilleggsreserver tilsa at bankene måtte ha dekning for en viss prosentsats av økningen i forvaltningskapitalen, og denne summen skulle så settes på en konto i

Norges Bank for å sikre mulige fremtidige tap på utlån. Bankenes vekst i forvaltningskapital ble derfor kostbart for bankene og hadde i praksis en dempende effekt for økningene i bankenes utlån (Torsvik, 1999). Myndighetenes krav om at bankene måtte holde primærreserver, var også et tiltak for å redusere stor vekst i utlån av penger. Kravet om primærreserver tilsa at bankene måtte holde en viss kapital av skillemynt og sedler i norske statskasser og Norges Bank (Torsvik, 1999).

Endringene tilknyttet reguleringen av kredittmarkedet sammenfalt også med den internasjonale ustabiliteten i finansmarkedet på midten av 1980 – tallet (Torsvik, 1999). I perioden etter dereguleringen av finansmarkedet hadde bankene en økning i utlånet av penger på rundt 20 % per år. Vi så en økning i utlån fra totalt 157 milliarder kroner i 1983 til 415 milliarder kroner i 1987. Den enorme veksten i utlånet førte til stor vekst i investeringer og forbruk i samfunnet, hvor en del var finansiert av utlån fra banker. På samme tid opplevde bankene stor vekst i innskudd, men disse var på langt nær store nok til å kunne dekke økningen i utlånene. Derfor ble utlånene i stor grad finansiert gjennom kortsiktige lån på det internasjonale kapitalmarkedet og lån fra Norges Bank. Lånene fra det internasjonale kapitalmarkedet førte til at bankene ble eksponert mot større risiko på grunn av svingninger i valutakursene (Torsvik, 1999).

Ved inngangen til 1986 førte myndighetene en strammere penge- og kredittpolitikk i et forsøk på blant annet å redusere den sterke veksten i utlånet av penger (Torsvik, 1999). Myndighetene gjeninnførte tilleggsreservekravet og økte samtidig primærreservekravene. I første del av 1980 – årene hadde Norge opplevd en høykonjunktur i økonomien, men med økning i rentene, inflasjonspress og nedgang i oljeprisen fikk vi en påfølgende lavkonjunktur fra 1987 – 1990. Dette sammenfalt med den internasjonale lavkonjunktoren, som dermed forsterket vanskelighetene i det norske finansmarkedet (Torsvik, 1999).

Den generelle bankkrisen og tiltak

Bankene og andre finansinstitusjoner opplevde i 1987 de første store tapene i forbindelse med garantier og utlån av penger. Og for første gang utgjorde tapene i gjennomsnitt over 1 % av de totale utlånene (Torsvik, 1999). På samme tid falt børsene på grunn av den internasjonale ustabiliteten i finansmarkedet, og bankene opplevde betydelige tap som følge av fall i prisen på verdipapirer. Det kraftige fallet i

eiendomsprisene i slutten av 1980 – årene hadde ytterligere betydning for bankenes tap på denne tiden. I løpet av 1988 hadde derfor de første bankene tapt hele sin egenkapital. Dette førte til at flere banker ble slått sammen for å hindre konkurser, og bankenes sikringsfond måtte stille garantier som sikret at bankene kunne oppfylle sine forpliktelser ovenfor sine samarbeidspartnere. I noen tilfeller måtte også Norges Bank yte ekstraordinære lån og noen banker ble satt under administrasjon fra myndighetene (Torsvik, 1999).

Etter to harde år, meldte bankene om overskudd i 1989. Men det var allikevel stor risiko for at banknæringen ville oppleve en bankkrise som ville ende med at bankene ikke kunne utføre sine daglige oppgaver (Torsvik, 1999). De eksisterende sikringsfondene var sterkt svekket som følge av tapene i 1987 og 1988, og var ikke lenger i stand til å fylle bankenes kapitalbehov. Dette førte til at Statens Banksikringsfond ble etablert våren 1991 (Torsvik, 1999). Hovedmålet for Statens Banksikringsfond var å støtte soliditeten i landets banksystem dersom det skulle oppstå krisesituasjoner, samt bidra til at bankenes sikringsfond i krisetilfeller skulle sikre kundenes innskuddskapital (Torsvik, 1999). Statens Bankinvesteringsfond ble etablert høsten 1991 for å medvirke som investor i de situasjonene norske banker foretok emisjoner for å skaffe ansvarlig kapital (Torsvik, 1999).

Nye regler som omfattet bankenes kapitaldekning kom i 1991. De tilsa at *"bankene til enhver tid skulle ha en forsvarlig kapitaldekning og derigjennom sikre god soliditet"* (Torsvik, 1999, s. 2). Kredittilsynet innførte også nye regler som gjaldt retningslinjer for tap på utlån og garantier, og var gjeldende fra regnskapsåret 1992. De nye reglene var todelte, spesifiserte avsetninger som skulle dekke påregnelige tap, og uspesifiserte tapsavsetninger som skulle dekke tap på låneforhold som ikke er identifiserte (Torsvik, 1999).

Konsekvenser

Høsten 1991 opplevde vi at to store forretningsbanker mistet hele sin egenkapital og verdien av bankene ble nedskrevet til null. I 1993 opplevde vi at ytterligere en forretningsbank mistet sin egenkapital og verdien ble nedskrevet til null (Torsvik, 1999). Når dette skjedde fikk vi en systemkrise eller bankkrise i Norge (Aamo, 2011). Figuren nedenfor viser utviklingen i det totale utlånet av penger fra forretningsbanker og sparebanker i Norge, samtidig ser vi en stadig økning i tap på utlån (Torsvik,

1999). Vi ser at tap på utlån blant forretningsbankene utgjorde 0,68 % i 1986, før den økte og nådde sin topp med 5,8 % i 1991. For sparebankene ser vi også en jevn stigning i tap på utlån fra 0,35 % i 1986 til 2,16 % i 1991.

Tap og utlån. 1983-1991

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Forretningsbanker¹									
Utlån ²	91 693 119 183 152 128 203 608 242 352 250 545 276 962 332 052 310 573								
Tap på utlån og garantier i prosent av utlån ³	0,35	0,38	0,52	0,68	1,39	2,26	1,91	2,47	5,80
Sparebanker									
Utlån ²	64 889 80 505 111 073 146 547 173 067 186 689 192 511 197 734 197 044								
Tap på utlån og garantier i prosent av utlån ³	0,19	0,21	0,23	0,35	1,05	1,65	2,67	1,94	2,16

Fig. 2. Totale utlån og tap på utlån hos forretningsbanker og sparebanker i Norge. Kilde: NOU 1992 i (Torsvik, 1999).

Bankene som opplevde at egenkapitalen gikk tapt, måtte tilføres ny kapital fra myndighetene for at kravet om tilfredsstillende kapitaldekning fremdeles skulle være tilfredsstillt (Torsvik, 1999).

Bankene Fokus og Kreditkassen var de store forretningsbankene som mistet hele sin egenkapital i løpet av høsten 1991. Tapene var størst innen lån til næringseiendom og i perioden mellom 1990 og 1993 tapte Kreditkassen hele 42 % av sine utlån til denne bransjen (Aamo, 2011). Sparebankenes Sikringsfond og Forretningsbankenes Sikringsfond hadde midler til å dekke tap i mindre og mellomstore banker. Men når det ble rapportert om store tap i Fokus og Kreditkassen, ble det klart at fondene ikke hadde tilstrekkelig kapital til å redde disse bankene (Aamo, 2011). 17. oktober 1991 informerte Sigbjørn Johnsen Stortinget om bankenes store tap og ba om ekstra kapital for å redde de kriserammede bankene. Det ble satt som vilkår at støtten kun ville bli gitt dersom det var de private aksjonærene som fullt ut dekket tapene i forbindelse med nedskrivningen av aksjekapitalen (Aamo, 2011).

Sparebankenes Sikringsfond ble av denne grunn tilført 1 milliard kroner slik at fondet kunne hjelpe sparebanker som var i krise (Aamo, 2011).

Sent på høsten 1991 overtok staten 100 % av eierandelene i Fokus og Kreditkassen. Aksjonærene ville ikke være med på dette, men gjennom kongelig resolusjon ble aksjekapitalen nedskrevet til null, slik at staten kunne overta eierandelene. Etter

overtakelsen av Fokus brukte myndighetene 3,5 milliarder kroner, og disse ble gjevunnet etter at banken ble privatisert i 1995. I 1999 ble banken kjøpt opp av Danske Bank og i 2006 ble banken omdannet til filial av Danske Bank (Aamo, 2011). Etter overtakelsen av Kreditkassen måtte myndighetene investere 10 milliarder kroner, og har gjennom privatisering ikke fått igjen alle pengene de brukte. Bankene ble til slutt solgt og inkludert i Nordea i 2000 (Aamo, 2011).

DnB ble i 1990 etablert som følge av fusjon mellom Bergen Bank og DnC, men det viste seg at ingen av bankene var særlig solide (Aamo, 2011). DnB opplevde vanskeligheter med bankvirksomheten sin på et senere tidspunkt enn det Fokus og Kreditkassen opplevde. I løpet av vinteren 1992 – 1993 godtok aksjonærene, etter press fra myndighetene, en nedskrivning av aksjekapitalen til null, slik at staten kunne overta eierskapet. Etter overtakelsen av DnB måtte myndighetene gå inn med 5,7 milliarder kroner i statsstøtte. I etterkant av den statlige overtakelsen har det blitt besluttet at myndighetene skal ha en eierandel på 34 %, for på den måten sikre at banken har hovedkontoret i Norge. Salg av DnB aksjer førte til at staten fikk tilbake hele støtten de gikk inn med og vel så det. Eierandelen av DnB NOR aksjene har en verdi på godt over 40 milliarder kroner i dag (Aamo, 2011).

Kostnadene i forbindelse med redningspakkene til finansmarkedet ble i Norge regnet ut til å utgjøre 2 % av BNP, mens de i Sverige utgjorde 3,6 % av BNP og i Finland utgjorde 9 % av BNP (Aamo, 2011).

Myndighetenes krisehåndtering i 1991 – 1993 var god og effektiv ved at den beskyttet samfunnet og innskuddene i bankene. Det var aksjonærene som var delaktige i den risikable bankdriften og som dermed måtte ta tapene etter at aksjekapitalen i bankene ble nedskrevet til null (Aamo, 2011). Aamo (2011) sier at dette er viktig for å unngå "*moral hazard*" i finansnæringen. "*Moral hazard*" betyr at banker, som oppfatter seg som for store til å kunne gå konkurs, eksponerer seg mot større risiko enn det som er vanlig for banker i en ustabil økonomi. Bakgrunnen for det er at banken forventer at den vil bli reddet fra konkurs, og derfor spiller det ikke så stor rolle for hvor stor risiko banken er eksponert mot (Angelides et al., 2011).

Lærdommene fra bankkrisen på 1990 – tallet, med fokus på intern-kontroll og strengere krav til bankenes kredittpraksis, har vært viktige for Norge med tanke på bankenes begrensede skadeomfang av den nåværende finanskrisen (Aamo, 2011).

2.3 En presentasjon av den nåværende internasjonale finanskrisen

Den nåværende finanskrisen oppstod i løpet av våren 2008 og har blitt kalt en likviditetskrise, systemkrise og tillitskrise, og har ført til omfattende kredittinnstramminger i de internasjonale finansmarkedene (Andersen, Häger, Maberg, Næss & Tunglund, 2010).

Systemkrise henviser til at krisen først ble tydelig ved sammenbruddet i det internasjonale finansmarkedet, som følge av manglende tillit til finansinstitusjoner og investorenes bekymring for stabiliteten til disse institusjonene. Tillitskrisen førte til betydelige kredittinnstramminger, ved at investorene holdt tilbake kapital fra markedet og finansforetak foretok betydelige innskrenkninger i sine utlån, for på denne måten å redusere sine tap. Dette medførte en knapphet på kapital i markedet og satte en effektiv stopper for den økonomiske veksten i samfunnet (Andersen et al., 2010).

Bakgrunnen for at investorene og bankene valgte å utvise varsomhet, var de store tapene som ble påført finansinstitusjoner og banker, som et resultat av de enorme fallene i eiendomsprisene i USA (Andersen et al., 2010). Det plutselige fallet i eiendomsprisene forårsaket kraftige nedskrivninger i derivater med sikkerhet i eiendom, så som Collateralized Debt Obligations (CDO). En CDO ble etablert ved å slå sammen likeverdige lån for å danne et verdipapir, som så kunne bli solgt videre til andre. Eierne av CDO derivatene var da berettiget til en del av renteinntektene av lånene som utgjorde CDO dokumentene, i tillegg til en fast hovedstol (Andersen et al., 2010). Prinsippet bak CDO derivatene var at lån med pant i eiendom ble fordelt til flere aktører, for på den måten å redusere kredittrisikoen blant selskapene i det finansielle systemet. Selve grunnprinsippet bak CDO derivatene var bra, men dette mislyktes og fikk katastrofale følger for hele den internasjonale økonomien (Andersen et al., 2010). I utgangspunktet var CDO derivatene kun basert på førsteklasses boliglån med høy kredittverdighet. Men etter hvert som etterspørselen etter denne type derivater vokste, ble også boliglån med lav kredittverdighet inkludert i derivatene. Slike lån ble også kalt subprime lån og det forelå lite dokumentasjon og kunnskap om kredittrisikoen knyttet til de underliggende lånene i CDOene. Kredittevurderingsfirmaene fortsatte å gi gode karakterer til CDO derivatene selv om de inneholdt både boliglån med høy kredittverdighet og lav kredittverdighet

(Andersen et al., 2010). Dette førte til at CDO derivatene framstod som sikrere investeringer enn det de egentlig var.

Forut for finanskrisen

I løpet av de siste tiårene har liberaliseringen og utviklingen innen finanssektoren påvirket oppbygningen og egenskapene i det finansielle systemet. Derfor kan ikke dagens internasjonale finanskriser direkte sammenlignes med de foregående finanskrisene (Andersen et al., 2010).

Liberaliseringen av reglene og kontrollrutinene innenfor banksektoren, har gitt bankene lov til å ta en mye større risiko enn det de kunne tidligere. Konvensjonell bankdrift bygget på at de som utstedte lånene ville være ansvarlige for utlånene fram til lånet forfalt og ble tilbakebetalt (Andersen et al., 2010). På denne måten kunne banken vurdere risikoen på bakgrunn av kundens inntekt og tidligereandel, og bankens inntekter utgjorde renteinntektene og eventuelle gebyrer i forbindelse med hvert enkelt utlån. Etter innføringen av handel med CDO derivater, fulgte en forandring som gjorde at banker og andre som drev med utlån av penger, nå kunne selge lånene til andre institusjoner i form av verdipapirsikkerhet (Andersen et al., 2010). Dette var opphavet til ordningen med å gi utlån for så å fordele det ut til andre finansinstitusjoner, i stedet for å holde på utlånet til det forfalt (Andersen et al., 2010).

Denne nye måten å drive kredittvirksomhet på, hadde to vesentlige innvirkninger på bankenes måte å tjene penger på. Drivkraften til å gjøre en helhetlig vurdering av kundens kredittverdighet var nå i stor grad borte, siden det var andre som måtte ta risikoen dersom kunden ikke klarte å oppfylle sine forpliktelser i henhold til utlånet. For det andre var en betydelig del av bankenes inntekter nå basert på godtgjørelsen de fikk ved å behandle lånesøknader og videreselge lånene (Andersen et al., 2010). Dette resulterte i at mange finansinstitusjoner gjorde sitt ytterste for å øke antallet behandlede lånesøknader. Selskapene satte ofte kvantum foran kvalitet når det gjaldt å behandle lånesøknadene, for på den måten maksimere verdien for aksjonærene (Andersen et al., 2010).

Forandringene i USAs finansielle systemer som følge av praksisen med å behandle og videreselge lån, er blant de viktigste komponentene bak den nåværende finanskrisen. Men disse omstendighetene alene kan ikke få skylden for den

finansielle uroen som spredte seg i markedet etter kollapsen i USA eiendomsmarked (Andersen et al., 2010).

Årsaker til finanskrisen

En vanlig forståelse av finanskrisens årsaker er at ustabiliteten i USAs marked for boliglån smittet over til aksjemarkedet, varehandelen og markedet for derivater. Konsekvensene var en internasjonal krise som rammet alle nivåer i markedet (Andersen et al., 2010).

Kollapsen i USAs eiendomsmarked med påfølgende nedskrivning av CDO derivater, utgjorde en fornuftig årsak til den internasjonale finanskrisen. Men det stilles spørsmål med hvordan personer med begrensede inntekter og formue kunne skaffe seg disse lånene (Andersen et al., 2010).

Den raske veksten i markedet for CDO derivater genererte høy etterspørsel etter lån som kunne brukes til å skape verdipapirsikkerhet. Dette påvirket banker og finansinstitusjoner til å innvilge så mange utlån som mulig, og det inkluderte også lån med lav kredittverdighet, såkalte subprime lån (Andersen et al., 2010). Som en følge av at CDO derivater var gitt gode ratinger av kredittvurderingsfirmaene, ble disse derivatene ansett som investeringer med lav risiko. Forsikringsselskapene solgte såkalte "Credit Default Swaps" (CDS), som var forsikringer som skulle dekke tap på CDO derivatene dersom disse skulle gå tapt. På grunn av den høye ratingen av CDOene som ble forsikret med CDSene så var ikke forsikringsselskapene forpliktet til å sette av penger til å dekke fremtidige mulige tap. Da misligholdsprosenten begynte å stige for utlånene fra bankene fikk dermed utstedere av CDSer større utbetalinger enn det de hadde kapital til, noe som også førte til problemene i AIG. Vi ser at kredittvurderingen av CDO derivater hadde en viktig rolle, ettersom forsikringsselskapene regnet med at handel med CDO derivater var forbundet med minimal risiko og utstedte CDS forsikringer for milliarder av dollar (Andersen et al., 2010). Salg av CDS forsikringer var en god inntektskilde for forsikringsselskapene, siden det ikke var nødvendig å stille noen form for sikkerhet.

Når problemene i USAs eiendomsmarked begynte å vokse fram, delvis som følge av økte rentesatser, ble det klart at antall misligholdte lån steg kraftig. De misligholdte lånene omfattet personer som ikke klarte å overholde sine forpliktelser, men også

forhold hvor personer valgte å gå fra huset og overlate det til banken. Dette kalles også "walkouts" (Andersen et al., 2010). I USA har kundene mulighet til å levere huset til banken og på den måten bli kvitt både hus og lån. Etter hvert som eiendomsprisene stupte, økte antall "walkouts" (Andersen et al., 2010). Dette medførte at bankene måtte bære tapet tilsvarende nedgangen i eiendomsprisene. Når misligholdsprosenten på lånene ble stadig høyere, ble kredittvurderingsfirmaene klar over at CDO derivatene var gitt altfor høy kredittrating. De ble derfor kraftig nedjustert. Utfallet ble at mange valgte å selge seg ut av sine CDO derivater, noe som forårsaket at de falt ytterligere i verdi. Det kraftige fallet i CDO derivatene medførte konkurser i blant annet risikofond som hadde investert for mye av sin kapital i subprime produkter. Til slutt kollapset hele markedet for CDO derivater (Andersen et al., 2010).

Kollapsen i markedet for CDO derivater forårsaket store tap og konkurser som endte med en likviditetskrise, og at de interne pengemarkedsrentene for lån mellom bankene steg kraftig (Andersen et al., 2010). Dette var ifølge Andersen et al. (2010) starten på finanskrisen.

Påvirkninger på finanskrisen

Det var i hovedsak fire parter som var med på å innlede den nåværende finanskrisen, det var banker og andre selskaper som tilbydde boliglån med pant i eiendom, kredittvurderingsfirmaer, forsikringsselskaper og investeringsbankene (Andersen et al., 2010).

Praksisen med å behandle og videreselge lån påvirket utvilsomt selskapene som vurderte kundenes kredittverdighet. Myndighetene i USA har gjennom lovgivning lagt føringer for økte utlån og støtteordninger til personer med begrensede midler, for å oppnå at en stadig større andel av befolkningen skulle eie sin egen bolig. Men dette kan likevel ikke fritta bankene og tilbyderne av kreditt for ansvar, da de har vært pliktige til ikke å gi kundene større lån enn de kunne klare å betale tilbake (Andersen et al., 2010). En skulle tro at lån til personer med begrensede midler ville gjennomgå en omfattende vurdering, men i mange tilfeller opplevde en at det motsatte skjedde. Disse lånene ble gitt med liten eller ingen dokumentasjon om kundens inntekter eller kredittverdighet (Andersen et al., 2010). Låntakerne ble også villedet ved at de ble tilbydd en veldig lav rente de to-tre første årene av låneperioden, før renten ble satt

opp til markedsrente etter denne tiden. Dette var et særdeles sterkt salgsargument (Andersen et al., 2010). Andersen et al. (2010) skriver at mangelen med å fange opp risikoen forbundet med utlånene til personer med begrensede midler for tilbakebetaling, senere ble overført til eierne av CDO derivatene som derfor ble eksponert mot en betydelig kredittrisiko.

Kredittvurderingsfirmaene spilte en viktig rolle i utviklingen av den nåværende finanskrisen. USAs "Securities and Exchange Committee" (SEC) avdekket flere mangler og urimeligheter i utarbeidelsen av de karakterene kredittvurderingsfirmaene presenterte for banker og andre institusjoner. SEC påpekte at de ansvarlige for utarbeidelsen av karakterer til CDO derivater, var sterkt underbemannet og manglet rutiner for hvordan en skulle gjennomføre denne fremstillingen (Andersen et al., 2010). Andre rapporter tydet på at det var svakheter i kredittvurderingsfirmaenes statistiske modeller når det gjaldt å vurdere risikoen av CDO derivatene. Kritikken var rettet mot modellenes tillit til historiske data. Men siden boliglån med lav kredittverdighet ikke tidligere hadde blitt brukt til å fremstille CDO derivater, var de historiske dataene på dette området begrensede. I perioden etter at boliglån med lav kredittverdighet var blitt inkludert i CDO derivater, hadde USA opplevd økonomisk vekst, lave renter og sterk økning i eiendomsprisene. Dette gjorde de historiske dataene enda mer begrensede for modellene som ble brukt. På tross av svakhetene i modellene, ble det presisert fra ledelsens side at alle avtaler skulle bli gitt en karakter, siden avtalene medførte vesentlige inntekter for kredittvurderingsfirmaene (Andersen et al., 2010). Dette medførte en betydelig undervurdering av risiko, som ikke gjenspeilet den virkelige risikoen ved boliglån gitt til personer med lav kredittverdighet (Andersen et al., 2010).

Forsikringsselskaper solgte såkalte "Credit Default Swaps" (CDS) forsikringer som dekket tap på CDO derivater. Et av de største forsikringsselskapene, AIG, var alene eksponert mot nesten 500 milliarder dollar gjennom forsikring av CDO derivater. Det ser ut som at forsikringsselskapene ikke tok en uavhengig vurdering av risikoen tilknyttet tap på CDO derivater, men stolte helt og fullt på kredittvurderingsfirmaene når det gjaldt karaktersetning og risikovurdering av derivatene. De forventet at eiendomsmarkedet ville fortsette å stige og at faren for tap på CDO derivater ville fortsette å være forsvinnende liten i framtiden (Andersen et al., 2010).

Forsikringsselskapene var svært villige til å forsikre derivater koblet til boliglån, siden

risikoen ble ansett som liten. Men den store profitten på CDS forsikringene var også en viktig pådriver for selskapenes ønske om å tilby stadig flere forsikringer. Når eiendomsmarkedet kollapset ble det klart at risikoen knyttet til disse forsikringene var betydelig større enn det selskapene hadde forventet. Dette fikk store konsekvenser for aksjonærene i forsikringsselskapene, men i tilfellet med AIG også for de amerikanske skattebetalerne som måtte gå inn med milliarder av dollar for å redde selskapet fra konkurs (Andersen et al., 2010).

Investeringsbankene var ivrige pådrivere innenfor å etablere og investere i CDO derivater. Investeringsbankene hadde sammenfallende svakheter og mangler som i kredittvurderingsfirmaene. Investeringsbankene brukte lignende modeller for å vurdere risikoen de var eksponert mot, og var overbevist om at historiske data var den klart beste metoden til å forutse framtidige hendelser. Noen av disse modellene utelot scenarioer for betydelige fall i eiendomsprisene, noe som gjorde at risikoen for tap på et hvilket som helst boliglån var svært begrenset (Andersen et al., 2010). Den raske veksten og den stadig mer innviklede formen av CDO derivater var også gjeldende for investeringsbankene, da de ikke klarte å følge opp den store utviklingen med nødvendig helhetlig risikostyring og nødvendige rutiner (Andersen et al., 2010). De store inntektene som var generert av derivatene, reduserte ledelsens og de ansattes vurderinger av risikoen tilknyttet derivatene, ettersom lønnsomheten og bonusene vokste enormt i forkant av finanskrisen. Det at investeringsbankene var trygge på å kjøpe udokumenterte lån uten noen form for informasjon, tyder på at hovedfokuset var å tjene penger, mens helhetlig risikostyring kom i andre rekke (Andersen et al., 2010). Investeringsbankene var i stor grad fremmedfinansiert, slik at bankene kunne låne ut mest mulig penger, for på den måten oppnå enda høyere inntekter. I perioden før finanskrisen hadde bankene lav egenkapital, noe som medførte at forholdsvis små tap ville medføre vanskeligheter for bankene (Andersen et al., 2010).

I etterkant av finanskrisen har mye av fokuset vært på godtgjørelsen av ledere og ansatte innenfor finansforetakene, og mange land har innført ulike reguleringer for hvordan bonuser skal utbetales. Det har vist seg at muligheten for utbetaling av store bonuser har vært en medvirkende årsak til de handlinger og den atferd vi har sett blant sentrale aktører i markedet (Andersen et al., 2010). Men det er også avdekket svakheter i det finansielle systemet som har ført til at den ønskede kvaliteten i

finanssektoren har uteblitt. Kredittvurderingsfirmaene har ikke behøvd å kontrollere informasjonen som har utgjort grunnlaget for derivatene som ble fremstilt. Det har heller ikke vært stilt krav til utstederne av lån om å utføre grundige og nødvendige vurderinger av kundene. At ingen har stilt spørsmål ved den manglende informasjonen rundt kredittverdigheten til kundene og boliglånene som var grunnlaget for utarbeidelsen av CDO derivater, var også overraskende (Andersen et al., 2010). Det virker som om at bankene, kredittvurderingsfirmaene, forsikringsselskapene og investeringsbankene lukket øyene for det som skjedde og var fornøyde med at de tjente gode penger. Mangelen på en overordnet styring og kontroll av selskapene i den finansielle bransjen er oppsiktsvekkende, og det er tydelig at myndighetene og styrende organer innenfor bransjen kan dra fordeler av å føre en strengere kontroll med virksomheten. En strengere kontroll kan føre til at kunder og samarbeidspartnere av finansforetakene, vil oppleve et mer stabilt og sunt finansmarked (Andersen et al., 2010).

Konklusjon – finanskrisen

Andersen et al. (2010) påpeker at bankene, kredittvurderingsfirmaene, forsikringsselskapene og investeringsbankene mislyktes med å behandle risikoer tilknyttet det å skape og videreformidle CDO derivater. Fraværet av overordnet styring og kontroll, mangel på kompetanse, grådighet, samt en altfor stor tro på at det som har skjedd tidligere vil være det beste for å forutse hva som vil skje i framtiden, er alle viktige faktorer som kulminerte i den nåværende finanskrisen. Liberaliseringen og endringen i organiseringen av det finansielle systemet var viktige for hvordan finanskrisen vokste fram, men den dårlige innstillingen til helhetlig risikostyring innen finansforetakene var den virkelige grunnen til at det gikk så galt som det gjorde (Andersen et al., 2010).

Blant de industrialiserte landene har det blitt innført strengere krav til regulering av finansforetak, for på den måten å bremse foretakenes eksponering mot ytterligere risiko. Finanskrisen har lært oss, ut fra mulige konsekvenser av uønsket adferd fra noen få finansielle institusjoner, at finansforetak ikke kan styre og kontrollere seg selv, og at strengere regulering av finansforetakene er nødvendig (Andersen et al., 2010).

Konsekvenser

Den nåværende finanskrisen har ført til enorme konsekvenser for økonomien i mange land. Flere land har opplevd at arbeidsledigheten har doblet seg som følge av store fall i produktiviteten og antall ansatte. Myndighetene i mange land har brukt enorme summer til ulike støttetiltak for å redde finansinstitusjoner fra konkurs, samtidig som skatteinntektene har blitt kraftig redusert på grunn av nedgangen i antall sysselsatte. Finanskrisen har også medført store forskyvninger av kapital, ved at lån ikke ble tilbakebetalt og fordringer mistet store deler av sin opprinnelige verdi. Den store arbeidsledigheten har også fått negative konsekvenser for privatpersoner, da inntekten er betydelig redusert. Kostnadene forbundet med finanskrisen vil i stor grad avhenge av framtidig utvikling i de ulike landene (Hippe et al., 2011). Utviklingen i markedet over tid, om virkningene av finanskrisen er kortsiktige eller langsiktige, vil være viktige for å definere de totale kostnadene fra finanskrisen (Hippe et al., 2011).

2.4 Case studier

I dette kapitlet vil jeg presentere fire caser som omhandler banker som enten må få støtte fra myndighetene eller som går konkurs. Casene som blir gjennomgått er Bear Stearns, Lehman Brothers, Roskilde Bank og de islandske bankene Glitnir, Kaupthing og Landsbanki.

2.4.1 Bear Stearns blir overtatt av JP Morgan, med støtte av staten

Bear Stearns var en av USAs fem største investeringsbanker i 2007, og ble den første store banken som måtte reddes av staten (Angelides et al., 2011).

Når to av risikofondene, som ble forvaltet av Bear Stearns, ble slått konkurs 31. juli 2007, var dette starten på bankens vanskeligheter (Angelides et al., 2011).

Investorene begynte å stille spørsmål ved Bear Stearns finanser, og hvorvidt de var i stand til å dekke sine forpliktelser. Når banken var ute i markedet for å skaffe kapital, ble det krevd høyere sikkerhet og høyere renter enn vanlig. I løpet av en uke i mars 2008, startet utlånerne, kunder av risikofondene og motpartene i handel med derivater, å trekke seg ut fra Bear Stearns. Dette førte til at banken ikke hadde likviditet til å fortsette sin virksomhet, og banken ble overtatt av JP Morgan, med hjelp av myndighetene i USA.

Bear Stearns var en global investeringsbank, men drev også med handel ved å stille verdipapirsikkerhet til pantegjeld, samt at de var blant de beste meglerhusene i landet (Angelides et al., 2011). Den viktigste delen av bankens inntektsgrunnlag baserte seg på å stille verdipapirsikkerhet ovenfor pantegjeld, noe som utgjorde 45 % av inntektene i banken (Angelides et al., 2011). Samtidig hadde banken en stor økning i avdelingen som bistod tjenester til de globale kundene, dette inkluderte også markedet for fondshandel. Bear Stearns meglerhus hadde en markedsandel på 21 % i 2006, kun Morgan Stanley var bedre med 23 % (Angelides et al., 2011). Selv om Bear Stearns var den minste av de fem store investeringsbankene, var den allikevel blant de topp tre forsikringsgivere når det gjaldt å stille verdipapirsikkerhet til pantegjeld (Angelides et al., 2011). Fra 2005 til 2006 økte banken sin eksponering som forsikringsgiver fra 14,5 milliarder dollar til 36 milliarder dollar.

Bear Stearns fortsatte å utvide forretningsvirksomheten ved å yte boliglån ved å ta pant i eiendom, selv om en i markedet følte en viss usikkerhet knyttet til denne type lån (Angelides et al., 2011). Banken kjøpte opp Encore Credit i februar 2007, noe

som førte til at bankens kapasitet innen pantelån ble doblet. Kort tid etter oppkjøpet, konkluderte "Securities and Exchange Commission" (SEC) i en rapport at Bear Stearns stod ovenfor en signifikant markedsrisiko.

Bear Stearns hadde forvaltet to av risikofondene som gikk konkurs 31. juli 2007. Etter denne konkursen kunne en forvente en nedgradering av bankens kredittverdighet, samtidig som kostnadene forbundet med innlån av kapital ville øke. Banken finansierte en stor del av sin kapital kortsiktig, ved å bruke såkalte repo-lån. Dette er lån eller utlån av sertifikater eller obligasjoner, hvor finansinstitusjoner kan foreta kortsiktige lån eller kortsiktige plasseringer av penger (Kommunalbanken). Dette kalles også over natten lån, og er en vanlig lånemetode bankene benytter seg av (Angelides et al., 2011). Problemet for banken var at de brukte å fornye lån på mellom 50 og 70 milliarder hver dag, og enhver trussel om å nedgradere bankens kredittverdighet ville føre til at finansieringen ville bli mer kostbar, og det over natten. Bankens kvartalsvise regnskap og mål på fremmedkapital ble overvåket og vurdert av investorer, analytikere og kredittopplysningsbyråene (Angelides et al., 2011). Tre dager etter at konkursen av risikofondene var en realitet, ble bankens aktiva, investeringer assosiert med pantegjeld, samt den relativt lave kapital basen, lagt til grunn når Bear Stearns ble nedgradert til et selskap med "negative utsikter" (Angelides et al. 2011). Dette medførte et børsfall til 108,35 dollar per aksje, mot en maksimumskurs på 169,61 dollar per aksje tidligere i 2007.

Etter et møte med SEC den 5. august 2007 ble det stilt spørsmål om bankens eksponering mot pantelånsmarkedet (Angelides et al., 2011). Og da spesielt om pantelån på til sammen 13 milliarder dollar som ennå ikke var blitt sikret opp i mot verdipapirer. Etter en del diskusjoner innad i banken, ble porteføljen redusert fra 56 milliarder dollar til 46,1 milliarder dollar i slutten av tredje kvartal i 2007. Men det var litt i seneste laget. Selv om SEC mente at likviditeten i banken var tilfredsstillende for den nærmeste fremtid, ville de at Bear Stearns skulle rapportere selskapets likviditet på daglig basis (Angelides et al., 2011). Det varte en stund, til banken 27. september 2007 tok opp et 10 års obligasjonslån på 2,5 milliarder dollar, og rapporteringen nå kun ble gjort en gang i uken. Dette fikk ingen konsekvenser for Bear Stearns. I ettertid har det vist seg at meningsforskjeller internt i SEC, for hvordan de skulle opptre ovenfor banker og finansinstitusjoner, hadde innvirkning på overvåkingen og

oppfølgingen av Bear Stearns når de ikke overholdt sine forpliktelser ovenfor SEC (Angelides et al., 2011).

Etter at Bear Stearns ble nedgradert til et selskap med "negative utsikter", ønsket banken å ta opp lån gjennom Citigroup og JP Morgan. Selv om banken tidligere hadde hatt et godt samarbeid med Citigroup og JP Morgan, var ikke de store bankene lenger villige til å låne ut penger til Bear Stearns (Angelides et al., 2011). Dette var noe som overrasket administrerende direktør i Bear Stearns. 1. oktober 2007 bestemte et av de største selskapene innen pengemarkedsfond, Federated Investors, seg til å fjerne Bear Stearns fra listen over godkjente motparter for usikrede verdipapirer (Angelides et al., 2011).

Gjennom hele 2007 hadde Bear Stearns redusert sine usikre verdipapirer og erstattet dem med repo-lån, men dette førte igjen til at banken var veldig avhengige av å få slike "over natten lån" fornyet hver dag (Angelides et al., 2011). Systemet med repo-lån er preget av lite regulering og har hatt en enorm økning de siste årene, og har i tillegg blitt antatt å være et svært likvid marked. Grunnen til det var at lånene var mindre enn sikkerheten som ble stilt for utlånet. Dette var i alle fall den vanlige oppfattelsen før finanskrisen startet (Angelides et al., 2011). Etter hvert som Bear Stearns økte sine innlån gjennom repo-lån, ble de spesielt avhengige av avregningsbanken som i dette tilfellet var JP Morgan. Dersom Bear Stearns ikke kunne dekke sine forpliktelser i forbindelse med repo-lånene, ville JP Morgan bli skadelidende. I løpet av oktober 2007 reduserte Fidelity Investments sin handel med banken til et minimum, og State Street Global Advisors ville ikke lenger tilby banken andre lån enn repo-lån (Angelides et al., 2011). I fjerde kvartal 2007 rapporterte Bear Stearns sitt første tap, det var på 379 millioner dollar. Men SEC så heller ikke nå noen problemer med bankens likviditet, og rapporterte at likviditeten i selskapet fremdeles var stabil (Angelides et al., 2011).

Styret i Bear Stearns hadde gitt en konsulent, Oliver Wyman, i oppdrag å gjennomgå bankens risikostyring (Angelides et al., 2011). Wymans rapport slo blant annet fast at risikovurderingen var nærmest fraværende, og ble hemmet av mangelfull og dårlig oppfølging. Lederne for risikostyringen i banken var heller ikke i posisjon til å ta viktige avgjørelser, samtidig som risikostyringen var underbemannet og hadde lav prioritet. Administrerende direktør i Bear Stearns mente at rapporten var utarbeidet

på bakgrunn av "en gylden standard" og ikke indikerte vesentlige mangler med hvordan banken ivaretok risikostyringen (Angelides et al., 2011).

Når "the Corporate Library", som gransker og gir karakter i henhold til hvordan selskaper blir styrt, presenterte sin rapport for Bear Stearns, fikk selskapet en dårlig karakter som reflekterte en høy grad av risiko forbundet med ledelse av selskapet og hvordan lønn og godtgjørelse blir belønnet (Angelides et al., 2011). Bear Stearns lønnet sine ansatte i hovedsak på bakgrunn av årets resultat. Lederlønningene hadde et tak på 250.000 dollar, i tillegg til bonus som ble utbetalt kontant, ved bundne aksjer og opsjoner. Det var et underutvalg, valgt av styret, som bestemte hvor stor bonusen skulle være for hvert år. Det var vanlig at 50 % av årets resultat ble betalt ut i bonus. Godtgjørelsen til administrerende direktør og hovedstyret ble bestemt av administrerende direktør selv, og ingen hadde noen gang satt spørsmålsteget ved hans avgjørelser (Angelides et al., 2011). For 2007 ble 58 % av resultatet betalt ut som bonus, dette på tross av at banken hadde skrevet av store tap. Dette ble gjort for å hindre at ansatte sluttet, siden mye av godtgjørelsen ble utbetalt som bonus.

I årene 2000 – 2008 fikk de fem øverste lederne i Bear Stearns utbetalt over 326,5 millioner dollar i kontanter, samt 1,1 milliarder dollar fra salg av aksjer (Angelides et al., 2011). Dette tilsvarte 1,4 milliarder dollar og utgjorde mer enn SEC's årlige budsjett. Når administrerende direktør sluttet i Bear Stearns i januar 2008, overtok Alan Schwartz ansvaret. I perioden 2004 – 2007 hadde han fått utbetalt 87 millioner dollar. Lederen for de to risikofondene som gikk konkurs i 2007, Warren Spector, fikk i samme periode utbetalt 98 millioner dollar. Dette selv om han ikke lyktes i arbeidet med å styre risikoen i de to fondene. Han ble bedt om å trekke seg fra stillingen sin, men ble ikke bedt om å betale noe av godtgjørelsen tilbake til selskapet.

Tidlig i 2008 var Bear Stearns fremdeles i stand til å finansiere sin virksomhet gjennom repo-lån, men rentene banken måtte betale på lånene hadde steget (Angelides et al., 2011). Utlånere og kunder ble mer og mer tilbakeholdne når det gjaldt å gjøre forretninger med selskapet. Risikofond som var kunder av Bear Stearns meklertjenester, var spesielt bekymret for om banken var i stand til å tilbakebetale kontanter og verdipapirer. Risikofondene begynte å trekke ut sine midler fra Bear Stearns og heller plassere sine investeringer andre steder. En av bankens største

kunder innen meklertjenester, Renaissance Technologies, trakk ut alle sine investeringer fra selskapet. Den 3. mars når SEC inspiserte bankens likviditet, fant de ingen store problemer og målte likviditeten til mellom 18 – 20 milliarder dollar (Angelides et al., 2011).

10. mars hadde Bear Stearns omkring 18 milliarder dollar i likviditets reserver. Samme dag ble 15 av bankens verdipapirer med sikkerhet i pantegjeld, nedgradert (Angelides et al., 2011). Nyhetene om nedgraderingen ble fremhevet som "Moody's nedgraderer Bear Stearns", noe som førte til flere rykter i markedet samtidig som bankens motparter fikk panikk. Likviditeten i selskapet ble kraftig redusert som en følge av dette. 11. mars annonserte sentralbanken i USA at de var villige til å låne ut penger til investeringsbanker og andre store finansinstitusjoner som hadde behov for det (Angelides et al., 2011). Opp til 200 milliarder dollar ble gjort tilgjengelig gjennom statskassen. Sentralbanken kunngjorde også at de ville forlenge utlånene fra overnatten lån til 28 dagers lån, slik at investeringsbankene fikk en pause fra de vanlige repo-lånene. Dette var god nyheter for Bear Stearns, men problemet var at disse utlånene ikke ville bli gjort tilgjengelige før 27. mars. Etter SEC's målinger med henhold til Bear Stearns likviditet, var den nå nede i 12,5 milliarder dollar, fra 18 milliarder dollar dagen før. De fant likevel ut at banken kunne finansiere alle sine banklån og mesteparten av sine verdipapirer med sikkerhet i egenkapital, gjennom vanlige repo-lån. SEC fastslo at ingen tap hadde forekommet og den finansielle situasjonen i selskapet var god (Angelides et al., 2011).

11. mars ble det også rapportert om at risikofond ønsket å overlate handler gjort av klienter av Bear Stearns til andre motparter, slik at banken utgår som motpart (Angelides et al., 2011). Motpartene ville ikke lenger ha Bear Stearns som motpart når de handlet derivater. "Hayman Capital Partners" ønsket å handle med derivater for å sikre seg mot en høy eksponering mot subprimelån. De ønsket å bruke Bear Stearns siden de gav det beste budet, men Goldman Sachs ønsket ikke å forholde seg til derivater med Bear Stearns som motpart. Goldman Sachs gikk derfor ikke med på denne handelen. Dette forbløffet Hayman's ledelse, og nyheten om at Goldman Sachs hadde avslått en rutinemessig transaksjon med en av de andre fem store investeringsbankene, var et faktum. Meldingen var klar, ikke stol på Bear Stearns (Angelides et al., 2011).

Selv om påstandene, om at Bear Stearns ikke var til å stole på, ble tilbakevist av administrerende direktør og styreformannen i SEC, var skaden allerede skjedd og investorer og kunder flyktet fra banken (Angelides et al., 2011). Dette gjorde at repo-lån ble enda vanskeligere å oppnå for Bear Stearns, ved at utlånerne krevde enda høyere sikkerhet enn tidligere. På kvelden, den 12. mars, var mulighetene for banken å låne i repo markedet i ferd med å tørke inn. Bear Stearns fikk beskjed fra to av de største og viktigste pengemarkedsfondene, Fidelity og Melon, at de muligens ikke ville gi banken lån i morgen. Selv om summene i og for seg ikke var så store, mellom 1 og 2 milliarder dollar, ville det allikevel gi et sterkt signal til resten av markedet. Lederne i Bear Stearns informerte styret at rykter ville ha det til at motparter ble frarådet til å handle med banken, at de ble møtt med krav om å øke marginene betraktelig, at de ikke ville få fornye repo-lån på 14 milliarder dollar, og at de muligens ikke hadde nok kontanter til å drive som vanlig (Angelides et al., 2011). Motparter til derivater fortsatte å flykte fra banken, og likviditeten fortsatte å falle til den var på 2 milliarder dollar på kvelden, 13. mars 2008. Selskapet hadde gått tom for kontanter i løpet av en uke. Men selv nå trodde lederne i Bear Stearns og overvåkerne i SEC at selskapet var solvent.

Bear Stearns Liquidity

In the four days before Bear Stearns collapsed, the company's liquidity dropped by \$16 billion.

IN BILLIONS OF DOLLARS, DAILY

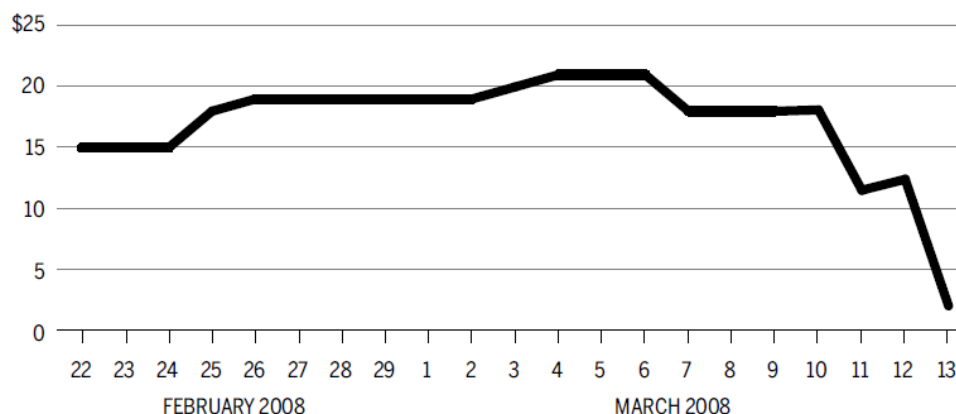

Fig. 3. Bear Stearns likviditet. Kilde: Securities and Exchange Commission i (Angelides et al., 2011, s. 289).

På kvelden 13. mars 2008, ble SEC informert om at Bear Stearns ikke kunne drive vanlig forretningsvirksomhet neste dag (Angelides et al., 2011). Administrerende

direktør i Bear Stearns henvendte seg til administrerende direktør i JP Morgan og ba om å få innvilget en kreditt på 30 milliarder dollar, men dette ble avslått. JP Morgan ønsket ikke å hjelpe Bear Stearns dersom ikke myndighetene ville hjelpe til. Dette førte til flere samtaler mellom direktørene i Bear Stearns, JP Morgan og finansministeren i USA. Det endte med at Sentralbanken i USA lånte ut 12,9 milliarder dollar til Bear Stearns gjennom JP Morgan, slik at banken fikk bedre likviditet (Angelides et al., 2011). Dette var på morgenen 14. mars. Bear Stearns kredittverdighet ble nedgradert av de store kredittopplysningsbyråene. På slutten av dagen var banken tom for kontanter, og aksjekursen hadde falt med over 47 %, noe som ga en sluttkurs på under 30 dollar per aksje. Etter at markedet stengte denne dagen ble det klart at lånet fra Sentralbanken ikke ville være tilgjengelig etter helgen. Og uten dette lånet ville ikke Bear Stearns lenger være i stand til å drive forretningsvirksomhet. Bear Stearns måtte finne en kjøper før det Asiatiske markedet åpnet søndag natt, ellers var banken konkurs (Angelides et al., 2011). I løpet av helgen hadde administrerende direktør i banken møter med JP Morgan og andre potensielle kjøpere. Det viste seg at JP Morgan var den eneste kandidaten, med hensyn på størrelse og vekst, til å gi et pålitelig bud innen helgen var over. I og med at JP Morgan lånte ut penger til Bear Stearns gjennom repo-lån, hadde de allerede en god oversikt over bankens aktiva og kunne derfor handle raskt. Søndag 16. mars informerte JP Morgan at de var interessert i å gjøre en handel, men kun hvis de fikk finansiell støtte fra Sentralbanken. Sentralbanken sa seg enig i det og JP Morgan fikk et underordnet lån på 1,15 milliarder dollar, samtidig som de fikk låne 28,82 milliarder dollar med sikkerhet i Bear Stearns aktiva. På denne måten hadde JP Morgan ansvar for og risikoen for de første 1,15 milliarder dollarene, og Sentralbanken hadde ansvar for de neste 28,82 milliarder dollarene.

På kvelden søndag 16. mars ble det kunngjort at JP Morgan hadde kjøpt opp Bear Stearns for 2 dollar per aksje. JP Morgan hadde egentlig tenkt å tilby 4 dollar per aksje, men dette ble ikke godkjent av myndighetene. Sentralbanken og finansdepartementet ville ikke godkjenne en transaksjon hvor aksjonærene mottok en betydningsfull betaling, med tanke på hvor lite hensynfulle de hadde vært. Det ville derfor være feil å bruke skattebetalernes penger til å løse ut investeringsbankenes aksjonærer. Den 24. mars ble allikevel Bear Stearns og JP Morgan enige om å øke prisen til 10 dollar per aksje, noe som kostet skattebetalerne

dyrt. Dette ble gjort for å redde selskapets verdier ovenfor aksjonærene, de 14.000 ansatte og kreditorene (Angelides et al., 2011).

Overvåkerne i SEC var skremt over hvor fort Bear Stearns kollapset. Styreformannen i Sentralbanken, Ben Bernanke, har tidligere uttalt at avgjørelsen angående Bear Stearns var den vanskeligste med hele finanskrisen. Han mente at hele repo-markedet, med en totalsum på hele 2,8 billioner dollar, hadde begynt å bryte sammen (Angelides et al., 2011). Han sa videre at etter som frykten økte, forlangte de kortsiktige utlånerne stadig mer sikkerhet, noe som gjorde det vanskelig for finansinstitusjonene å finansiere seg selv og det skapte mer og mer press på selskapenes likviditet (Angelides et al., 2011). Han innså at kollapsen av Bear Stearns var svært truende for repo-markedets eksistens, og at utlånerne i dette kortsiktige finansieringsmarkedet hadde mye sikkerhet som de ville løse ut i markedet. Dette ville ha ført til store omveltninger i prisingen av aktivaene i markedet (Angelides et al., 2011). Bernanke sa også at *"selv om Bear Stearns ikke var av de største selskapene, var det allikevel viktig å redde det siden de var dypt involvert i repo lånemarkedet, hvis ikke kunne det ha veltet hele markedet, noe som også ville påvirket andre selskaper"* (Angelides et al., 2011, s. 291). Den uventede oppdagelsen gjort av Bear Stearns motparter til derivatkontraktene, at viktige finansielle posisjoner de hadde plassert for å sikre seg mot finansiell risiko, ikke lenger fungerte, ville ha utløst ytterligere vesentlige forstyrrelser i markedene (Angelides et al., 2011).

Sammendrag – Bear Stearns

Det kom fram at Bear Stearns hadde både et likviditetsproblem og et kapitalproblem. En konkurs ville ha ført til et kaos uten like, hvor hundrevis, kanskje tusenvis av motparter som ville prøvd å sikre seg mest mulig av den sikkerheten som er knyttet til verdipapirene, eller ville ha prøvd å selge sikkerheten de hadde knyttet til verdipapirene, noe som ville ha redusert prisene betraktelig og ført til enda større tap (Angelides et al., 2011). Det var stor usikkerhet knyttet til om den modellen investeringsbanker var basert på, var en god nok modell.

Finanskrisekomiteen konkluderte med at Bear Stearns mislyktes på grunn av eksponeringen mot risikable lån med pant i bolig, tilliten til kortsiktig finansiering og den høye andelen av fremmedkapital i selskapet. Dette var resultater av svak ledelse

av selskapet og svak risikostyring (Angelides et al., 2011). Lønnssystemet i selskapet var i hovedsak basert på bonus, regnet ut fra årets overskudd, noe som skapte insentiver for å ha en høy andel av fremmedkapital i selskapet, samt å fokusere på kortsiktig gevinst som årlige mål for vekst (Angelides et al., 2011). Banken opplevde også at repo-långivere, risikofond kunder og motparter til derivater forlot selskapet slik at det måtte kjøpes opp av JP Morgan med støtte av myndighetene. Grunnen til det var at Bear Stearns hadde en tett sammenkobling til andre selskaper som kunne ha blitt skadelidende som følge av en konkurs (Angelides et al., 2011). Manglende kontroll fra "Securities and Exchange Commission" (SEC) førte også til at banken ikke reduserte sine risikable aktiviteter, at banken fikk lov til å ha en upassende høy fremmedfinansiert kapital, samt ha en utilstrekkelig likviditet (Angelides et al., 2011).

Bear Stearns unngikk konkurs ved at JP Morgan kjøpte opp banken, med støtte fra myndighetene. Dersom myndighetene ikke hadde hjulpet til med oppkjøpet, ville Bear Stearns etter all sannsynlighet ha blitt slått konkurs. Banken ble reddet i frykt for at repo-markedet var i ferd med å kollapse, og siden banken var dypt involvert i markedet for repo-lån kunne dette ha påvirket andre selskaper i så stor grad, at en konkurs kunne hatt veltet hele dette markedet. Det at banken var sterkt involvert i derivatmarkedet, var også med å bidra til at banken ble reddet for å redusere ytterligere forstyrrelser i markedene.

Konsekvensene av at banker blir kjøpt opp av andre banker, går først og fremst utover aksjonærene i banken. Men i dette tilfellet ordnet aksjonærene i Bear Stearns seg slik at de fikk utbetalt 10 dollar per aksje, noe som var langt over kursverdien på tidspunktet. Myndighetene godkjente at det kun ble betalt 2 dollar per aksje, men dette ble senere endret til 10 dollar per aksje. I tilfellet kan vi si at aksjonærene ble tilført en merverdi i forhold til opprinnelig aksjeverdi og på den måten ble hjulpet av skattebetalernes penger. I dette tilfellet må aksjonærene sies å ha fått godt betalt for aksjeposten sin. En bankovertakelse får også mindre virkninger på kunder, kreditorer, samarbeidsparter og ansatte i banken, enn det en konkurs ville ha gjort. Dersom banken hadde gått konkurs, ville det ha ført til enorme tap hos kunder, kreditorer og samarbeidspartene til banken, i tillegg til at de ansatte ville mistet jobben sin. Banksikringsfondet ville ha redusert tapene til vanlige kunder, mens kreditorer og samarbeidsparter ville fått tap som var vanskelige å tallfeste. Grunnen til det er at kreditorene ville fått dekket noe av gjelden sin når aktivaene i selskapet

ble gjort opp, mens samarbeidspartene hadde mer komplekse posisjoner mot blant annet derivatkontrakter og diverse utlån til banken. Dersom banken hadde blitt slått konkurs ville dette ha ført til en ytterligere usikkerhet og forverring i markedet.

2.4.2 Lehman Brothers går konkurs

Lehman Brothers var en av USA ledende investeringsbanker i 2007 - 2008, og ble den første store banken som ble slått konkurs som følge av finanskrisen (Angelides et al., 2011).

Fredag 12. september 2008 hadde eksperter blant de største handels- og investeringsbankene i landet et møte med USAs Sentralbank. De var samlet for å finne ut om Lehman Brothers var kredittverdig eller ikke (Angelides et al., 2011). Det skulle i utgangspunktet være en enkel sak å finne ut av; dersom eiendelene i banken var større enn bankens gjeld, var banken kredittverdig. Hvis ikke ville banken stå i fare for å gå konkurs (Angelides et al., 2011). I tilfellet med Lehmans var dette allikevel ikke så lett. Banken hadde rapportert egenkapitalen til å være 28 milliarder dollar to dager tidligere. Og selv om banken hadde hatt et tap på 6 milliarder dollar gjennom året, hadde de allikevel fått tilført 10 milliarder dollar i ny kapital. Men som representanter fra Sentralbanken sa; *"balanseført kapital er ikke særlig relevant dersom et betydelig antall kunder og Investorer rømmer banken"* (Angelides et al., 2011, s. 324). Et flertall av ekspertene på møtet mente at bankens aktiva knyttet opp mot fast eiendom, rapportert til å være 58 milliarder dollar, var sterkt overvurdert. Hvis aktivaene ikke var verdt mer enn halvparten, ville hele bankens egenkapital på 28 milliarder dollar være tapt. Administrerende direktør i Lehman Brothers, Richard Fuld, hevdet at selskapet var kredittverdig og ikke hadde noen skjulte tapsposter. Styreformann i Sentralbanken, Ben Bernanke, var ikke enig i dette og mente at Lehman stod ovenfor store mulige tapsposter. Han fikk bred støtte av de andre ekspertene på møtet. Administrerende direktør i "Bank of America", Ken Lewis, som hadde sett på muligheten for å overta Lehman Brothers tidligere, mente at aktiva knyttet opp mot fast eiendom og annen kapital i selskapet, var overvurdert med mellom 60 – 70 milliarder dollar. Noe han også hadde gitt beskjed om noen dager i forkant av Lehmans konkurs (Angelides et al., 2011). I løpet av en uke hadde en mengde ulike finansinstitusjoner mislykkes i å komme fram til en avtale som kunne redde Lehman, to avtaler om overtakelse mislyktes i siste øyeblikk, og myndighetene bestemte seg for å ikke redde banken av finansielle grunner, politiske grunner,

praktiske grunner, filosofiske grunner, samt at myndighetene ikke ville bruke skattebetalernes penger til å redde en bank som allikevel ville gå konkurs (Angelides et al., 2011).

Etter overdragelsen av Bear Stearns i mars 2008, var det ventet at Lehman Brothers var neste bank ut når det gjaldt de fire gjenværende store investeringsbankene (Angelides et al., 2011). Donald Kohn fra Sentralbanken, hadde etter kollapsen i Bear Stearns, gitt beskjed til Ben Bernanke at markedet hadde mistet troen på Lehman og nærmest forventet at de ville gå konkurs. Det var spesielt 18. mars, dagen etter kunngjøringen om at JP Morgan overtok Bear Stearns, at markedet satte kostnaden for å forsikre 10 millioner dollar av Lehmans fem-årige gjeld med høy prioritet, til 310.000 dollar årlig, mens det for Merrill Lynch kostet 241.000 dollar, og for Goldman Sachs kostet 165.000 dollar (Angelides et al., 2011). Bekymringen var i hovedsak knyttet til investeringer i fast eiendom og avhengigheten til kortsiktige finansieringskilder, som omfattet 7,8 milliarder dollar i verdipapirer og 197 milliarder dollar i repo-lån per første kvartal i 2008. Det var også bekymringer knyttet til selskapets mer enn 900.000 derivat kontrakter og de mangfoldige motpartene til disse kontraktene (Angelides et al., 2011).

Sentralbanken og "Securities and Exchange Commission" (SEC) vurderte om Lehman hadde nok kapital, reell kapital etter mulige nedskrivninger, og tilstrekkelig med likviditet til å tåle en lignende situasjon som Bear Stearns opplevde, når kunder og investorer trakk ut midlene sine fra banken (Angelides et al., 2011). At banken er kredittverdig og har god likviditet henger ofte sammen og er vesentlig for hvordan banken driver sin forretningsvirksomhet. Dersom pengemarkedsfond, risikofond og investeringsbanker trodde at Lehmans aktiva var sterkt overvurdert, kunne en forvente at de ville holde tilbake kapital, forlange mer sikkerhet og redusere sine utlån til banken. Dette kunne føre til at Lehman måtte selge sine aktiva til sterkt reduserte priser, noe som igjen ville tilsa at kapitalen og likviditeten i selskapet ville ha blitt sterkt redusert. Bear Stearns hadde jo bevist at dette allerede kunne skje (Angelides et al., 2011).

To uker etter at Bear Stearns ble overtatt av JP Morgan, startet Lehman å låne penger fra Sentralbanken nye utlånstilgang, men måtte være forsiktig og ikke virke overivrig, for på den måten signalisere at de hadde problemer med finansieringen av

virksomheten (Angelides et al., 2011). I perioden fram til slutten av mai 2008 hadde Lehman bygget opp likviditeten til 45 milliarder dollar. Men Lehman og Merrill hadde skåret dårligst på myndighetenes stresstest av de fire store investeringsbankene denne våren og sommeren. På samme tid prøvde selskapet å forbedre kapitalforholdene i banken. De startet med å redusere eksponeringen mot fast eiendom fra 90 milliarder dollar til 71 milliarder dollar i slutten av mai, og deretter til 54 milliarder dollar i slutten av sommeren. Deretter fikk de i perioden fra april til juni 2008 tilført ny kapital og lån med lengre løpetider, til sammen 15,5 milliarder dollar i preferanseaksjer, gjeld med høy prioritet og underordnet gjeld (Angelides et al., 2011). Robert Steel i Finansdepartementet berømmet Lehmans innsats for å løse problemene de stod ovenfor (Angelides et al., 2011).

18. mars rapporterte Lehman et resultat på 489 millioner dollar for første kvartal 2008. Det førte til at aksjekursen økte med nærmere 50 %, til 46,69 dollar per aksje. Men investorer og analytikere begynte snart å stille spørsmål om selskapets rapporterte aktiva i fast eiendom stemte overens med virkeligheten (Angelides et al., 2011).

Nell Minow, redaktør og medstifter til Corporate Library, som gransker og setter karakter på hvordan selskapene blir styrt, satte også spørsmål ved andre aspekter av Lehmans organisering av selskapet. Lehman Brothers styre bestod blant annet av en skuespillerinne, en teater produsent og en admiral, og ingen i styret hadde forståelse av hvordan finansielle derivater fungerte (Angelides et al., 2011). 9. juni 2008 annonserte Lehman et foreløpig tap på 2,8 milliarder dollar for andre kvartal i 2008. Dette var bankens første tap siden selskapet ble et allmennaksjeselskap i 1994. Som følge av dette falt aksjekursen til 30 dollar per aksje. Tre dager senere annonserte Lehman at de ville skifte ut teknisk direktør Joseph Gregory og økonomidirektør Erin Callan. Aksjen falt igjen, denne gang til 22,70 dollar per aksje (Angelides et al., 2011).

Etter at Lehman, 12. juni, rapporterte det endelige resultatet for andre kvartal 2008, uttalte Kirsten Harlow fra Sentralbanken at; *"ingen uheldig informasjon angående likviditet, novasjon, oppsigelser eller muligheten til å fremskaffe kapital ved sikre eller usikre verdipapirer"* (Angelides et al., 2011, s. 327). Den rapporterte likviditeten og kapitalen i selskapet var bedre enn for foregående kvartal. Likevel var Lehmans

utlånere bekymret. 13. juni mente William Dudley, administrerende direktør i Sentralbankens markedsgruppe, at Sentralbankens nye utlånstilgang burde bli forlenget, hvis ikke ville noen av investeringsbankene få problemer med likviditeten, og da spesielt Lehman (Angelides et al., 2011).

Kun en uke etter at resultatet fra andre kvartal publisert, ble det rapportert at Lehman hadde finansieringsproblemer. Fire finansinstitusjoner vegret seg mot å låne ut penger til Lehman og hadde allerede redusert sin eksponering mot selskapet. Dette inkluderte også Natixis, en fransk investeringsbank som allerede hadde avsluttet sitt samarbeid med Lehman. JP Morgan kunne også rapportere at store pensjonsfond og mindre asiatiske Sentralbanker reduserte sin eksponering mot Lehman og Merrill Lynch (Angelides et al., 2011). Samtidig krevde Citigroup et ekstra depositum på mellom 3 og 5 milliarder dollar for å dekke sin eksponering mot Lehman. Denne summen ble forhandlet ned til 2 milliarder dollar. Thomas Fontana i Citigroup mente at markedet hadde veldig lav tillit til Lehman for tiden (Angelides et al., 2011).

25. juni 2008 kom resultatet fra den siste stresstesten av bankene. Testen viste at Lehman hadde behov for 15 milliarder dollar i tillegg til de 54 milliarder dollarene banken allerede hadde i samlet likviditet. Dersom bankens usikrede lån og varierende beløp av lån mot sikkerhet gikk tapt, ville banken stå i fare for å gå konkurs (Angelides et al., 2011). Lehman hadde økt sine innlån gjennom kortsiktige gjeldspapirer fra 3 milliarder dollar i november 2007, til 8 milliarder dollar ved slutten av mai 2008. I tillegg var banken avhengig av repo-lån, spesielt med tanke på lån som var basert på ikke likvide aktiva. I midten av juni var 62 % av likviditeten i Lehman avhengig av å låne mot ikke tradisjonelle verdipapirer, som ikke likvide verdipapirer bundet opp mot pantelån. Denne type verdipapirer kunne ikke benyttes i forbindelse med Sentralbankens nye utlånstilgang. Og investorene ble mer og mer forsiktige når det gjaldt slike utlån (Angelides et al., 2011).

10. juli 2008 sa Federated Investors, et stort pengemarkedsfond og en av Lehmans største repo-utlånere, gjennom JP Morgan, at de ikke lenger ville drive handel med Lehman. Grunnen var at JP Morgan var uvillige til å handle i god tro og at banken hadde vært lite samarbeidsvillig når det gjaldt betingelser på repo-lån. Dreyfus, også det et stort pengemarkedsfond og en del av Lehmans repo-utlånere, trakk seg også fra videre handel med banken (Angelides et al., 2011).

8. august 2008 definerte Patrick Parkinson, underdirektør i USAs Sentralbank, en strategi som skulle identifisere aktiviteter i Lehman som kunne gjøre betydelig skade på de finansielle markedene i økonomien, dersom banken påberopte seg konkursbeskyttelse. Strategien skulle også samle informasjon som kunne gi en mer nøyaktig vurdering av de potensielle virkningene av en slik konkurs, samt identifisere risikoreduserende tiltak for de områdene som stod i fare for å bli skadet (Angelides et al., 2011). Overvåkerne oppdaget at de visste for lite om derivater som handles utenfor børsen på såkalte "Over-The-Counter" (OTC) markeder, og dette var aktiviteter som Lehman og andre investeringsbanker drev i stor skala. OTC er et marked for ikke noterte verdipapirer og handles utenfor børsene (Angelides et al., 2011). Investeringsbanker rapporterte inn det samlede antall av OTC kontrakter, den totale eksponeringen mot kontraktene og den estimerte markedsverdien på kontraktene. Men betingelsene i kontraktene og hvem motpartene var, ble ikke innberettet til myndighetene. Det var derfor ikke mulig for myndighetene å vite hvem som skyldte hva til hvem, og når betalingene skulle bli gjort opp. Dette var informasjon som ville være særdeles viktig for å analysere de mulige konsekvensene for motparter og de finansielle markedene, dersom Lehman skulle gå konkurs (Angelides et al., 2011). Men myndighetene var lite villige til å kreve kopier av hovedavtalene, for på den måten få bedre oversikt over motpartene til Lehmans derivater, fordi en slik anmodning kunne sende et stort negativt signal til markedet (Angelides et al., 2011).

28. august bestemte myndighetene seg allikevel for å hente inn informasjon om Lehmans OTC kontrakter, men det måtte gjøres på en mest mulig diskrete måte (Angelides et al., 2011).

4. september informerte Lehman Brothers til JP Morgan, bankens samarbeidspartner i forbindelse med repo-lån, at de om to uker ville annonsere et tap på 3,9 milliarder dollar for tredje kvartal. Dette omfattet også en betydelig nedskrivning av aktiva (Angelides et al., 2011). Banken vurderte også flere muligheter til å øke kapitalen i selskapet, som at Korea Development Bank vurderte å investere i banken, å selge Lehmans kapitalforvaltningsdivisjon (Neuberger Berman), å selge aktiva i fast eiendom, og å skille banken i en "good bank" og en "bad bank" ved hjelp av egenkapital fra private investorer (Angelides et al., 2011). JP Morgans bekymring angående Lehmans sikkerhet i forhold til repo-lån, ble også diskutert.

Mandag 8. september ble over 20 ansatte i Sentralbanken innkalt til møte. Her ble de informert om at Lehman hadde en eksponering på rundt 200 milliarder dollar i repo-lån. Bear Stearns hadde til sammenligning en eksponering på mellom 50 og 80 milliarder dollar i perioden før de ble overtatt av JP Morgan (Angelides et al., 2011). Det kom også fram at 10 motparter stod for 80 % av Lehmans totale repo-utlån. JP Morgan, Citigroup og "Bank of America" hadde allerede satt større krav til Lehmans sikkerhet knyttet til repo-lån, og hadde truet med å si opp kundeforholdet dersom dette ikke ble akseptert (Angelides et al., 2011).

Tirsdag 9. september ble det klart at Korea Development Bank ikke ville investere i Lehman Brothers, noe som sjokkerte markedet. Aksjekursen falt med 55 % og var nå nede i 7,79 dollar per aksje (Angelides et al., 2011). Parkinson, fra Sentralbanken, tok kontakt med Shafran i Finansdepartementet og uttrykte stor bekymring for om Lehman skulle melde fra om ytterligere tap neste uke, at de kanskje ikke klarte å skaffe nok egenkapital, og at selv om likviditeten i banken var bedre enn den hadde vært hos Bear Stearns, stod Lehman fremdeles i fare for å miste tilliten i markedet (Angelides et al., 2011). På et senere møte denne dagen uttrykte Jim Wilkinson, stabssjef i Finansdepartementet, stor uvilje mot at myndighetene skulle yte bistand for å redde Lehman (Angelides et al., 2011).

Før markedet åpnet onsdag 10. september, publiserte Lehman resultatet fra tredje kvartal 2008, det var på 3,9 milliarder dollar og inkluderte nedskrivninger på totalt 5,6 milliarder dollar. Fire timer senere ble det rapportert at flere store pengemarkedsfond hadde redusert sin eksponering mot Lehman, men de hadde fremdeles ikke trukket seg helt ut og det var fremdeles mulig for Lehman å ta opp repo-lån (Angelides et al., 2011). En av de største komplekse fondene, Fidelity, hadde fremdeles ikke trukket seg fra handel med Lehman, men de overvåket situasjonen og ville ta en avgjørelse i løpet av dagen (Angelides et al., 2011). I ettertid har det vist seg at Fidelity reduserte sin eksponering mot Lehman fra 12 milliarder dollar på fredagen før, mens den på fredag 12. september var redusert til under 2 milliarder dollar.

Onsdag kveld formet representanter fra Sentralbanken en plan for hvordan en skulle løse situasjonen i Lehman. Den gikk ut på å sammenkalle de mest vesentlige samarbeidspartnerne til banken. Dette inkluderte motpartene i forbindelse med repo-lån, motparter hvor kredittrisiko ble overført fra en tredjepart, og motparter til

derivater som ble handlet utenfor børsen, det vil si parter som ville oppleve store tap dersom Lehman ville gå konkurs. Planen var at de gjennom et fellesprosjekt skulle finne en måte å finansiere banken på, som kunne hindre Lehman i å gå konkurs (Angelides et al., 2011). Møtedeltagerne hadde tiden fram til børsene åpnet igjen i Asia, mandag morgen, til å komme fram til en pålitelig strategi for hvordan Lehman skulle reddes.

Paulson fra Finansdepartementet kalte inn administrerende direktør i Bank of America, Ken Lewis, i løpet av onsdagen for å høre om de fremdeles var interessert i å kjøpe Lehman. Paulson forsikret Lewis om at Fuld i Lehman nå var interessert i å selge, noe han ikke hadde vært tidligere i juli, da partene sist hadde diskutert en mulig overtakelse av banken (Angelides et al., 2011). Etter en gjennomgåelse av Lehmans regnskaper, ble det fastslått at bankens aktiva var overvurdert og at det ikke ble noen avtale om overtagelse uten støtte fra myndighetene. Dette ble tilbakevist av Sentralbanken og Finansdepartementet (Angelides et al., 2011).

Torsdag 11. september begynte ryktene å gå om at Lehman hadde mye større risiko knyttet til motparter innenfor handel med derivater, enn det Bear Stearns stod ovenfor da de mislyktes (Angelides et al., 2011). Styreformannen i Sentralbanken, Bernanke, var informert om at markedet stod ovenfor en mye mer kompleks situasjon tilknyttet Lehmans derivater, enn hva tilfellet var med Bear Stearns. Grunnen til det var at Lehman var nærmest dobbelt så stor som Bear Stearns (Angelides et al., 2011).

Litt før midnatt på torsdag hadde det brutt ut full panikk blant risikofondene, og de forventet en bred nedgang i markedet og at blant annet Lehman Brothers og Merrill Lynch ville gå konkurs (Angelides et al., 2011). Markedet tryglet om en større redningspakke som omfattet hele markedet, og ikke bare Lehman og Merrill. På omtrent samme tid forlangte JP Morgan at Lehman stilte ytterligere 5 milliarder dollar til disposisjon, for i det hele tatt å få kreditt neste dag. Lehman så ingen annen utvei enn å gjøre som JP Morgan sa, og betalte ut de 5 milliarder dollarene ved å trekke ut bankens aller siste ubeheftede kapital (Angelides et al., 2011).

Myndighetene stilte seg spørsmålet; ”*skulle Lehman få lov til å gå konkurs*” (Angelides et al., 2011, s. 333)? Meningene om at banken kunne gå konkurs eller måtte reddes av statlige midler, var vekslende.

Tidlig på fredag morgen, 12. september, kalte Paulson fra Finansdepartementet sammen til møte hos Sentralbanken. Her var direktører fra de store og viktige selskapene på Wall Street representert. De ble informert om at Lehmans eneste mulighet for å unngå konkurs, var at banken ble overtatt av private investorer. Deltakerne på møtet ble bedt om å komme opp med realistiske løsninger som ville minimere skadene på finansmarkedet. En brå og uordnet oppløsning av Lehman kunne skade kapitalmarkedene og skape en betydelig risiko for store fall i verdien på bankenes aktiva, noe som ville resultert i at investorer ønsket å sikre pengene sine og at likviditeten i bankene hadde blitt redusert betraktelig (Angelides et al., 2011). Paulson lovte å hjelpe til med at myndighetene la forholdene til rette for utlån og godkjenninger for oppkjøp, men fremhevet at Sentralbanken ikke ville yte noen form for ekstraordinær finansiering (Angelides et al., 2011).

Hva ville skje dersom JP Morgan ikke lenger ville tilby repo-lån til Lehman på mandag 15. september? Dette var et scenario Sentralbanken hadde diskutert og vurdert siden sommeren 2008 (Angelides et al., 2011). Hovedproblemet var at selv om Lehman ville gå konkurs, ville SEC at meglerhuset i Lehman skulle leve videre (Angelides et al., 2011). Det kom frem i løpet av helgen at JP Morgan ikke ville fornye Lehmans repo-lån på mandag, hvis ikke Sentralbanken utvidet typer av aktiva en kunne stille sikkerhet mot, i myndighetenes nye utlånsprogram (Angelides et al., 2011).

Administrerende direktør i Merrill, John Thain, fortalte lørdag 13. september at gruppen som gjennomgikk Lehmans aktiva hadde funnet at bankens aktiva var overvurdert med 15 – 25 milliarder dollar. Han mente videre at denne summen var for høy til at noen i forsamlingen ville finansiere den, og fryktet at Lehman ikke ville overleve (Angelides et al., 2011). Han sa også at hvis Lehman gikk konkurs, ville Merrill bli neste bank ut. Han hadde derfor snakket med administrerende direktør i Bank of America, og i løpet søndag 14. september ble det avtalt at Bank of America skulle overta Merrill for 29 dollar per aksje (Angelides et al., 2011).

Lørdag ettermiddag ble Sentralbanken informert om at dersom Lehman gikk konkurs, ville dette skape en bølge av konkurser hos selskaper med store posisjoner mot OTC derivater (Angelides et al., 2011).

Lørdag kveld så det allikevel ut til at Lehman skulle unngå konkurs. En avtale var tilsynelatende innenfor rekkevidde ved at Barclays skulle kjøpe banken, bortsett fra aktiva på 40 – 50 milliarder dollar som ble finansiert av private investorer. Barclays ville kjøpe Lehman dersom avtalen var i overensstemmelse med de private investorene (Angelides et al., 2011). Men i løpet av søndagen gikk det galt. Financial Services Authority (FSA), i England, hadde avslått handelen på grunn av at Sentralbanken i USA hadde krevd at Barclays skulle garantere for Lehmans forpliktelser fram til kjøpet var fullbyrdet. Engelske lover krevde at en slik garanti for dekking av forpliktelser skulle bli godkjent av Barclays aksjonærer, noe som ville ta mellom 30 – 60 dager (Angelides et al., 2011). Det ble en diskusjon mellom Barclays og Sentralbanken angående hvem som skulle påta seg denne garantien, da Barclays var lite villige til å påta seg å garantere for alle Lehmans nåværende, tidligere og framtidige eksponeringer og forpliktelser. Og denne garantien ville gjelde selv om det ikke ble noen handel mellom partene til slutt. Paulson sa klart i fra at en slik garanti fra Sentralbanken var helt utelukket. Dersom de hadde tilbydd en slik garanti, og Barclays hadde trukket seg fra kjøpet av banken, ville Sentralbanken vært i besittelse av en betalingsudyktig bank. I ettertid har det vist seg at Barclays var klar over at de måtte stille en slik garanti, noe også JP Morgan måtte gjøre når de overtok Bear Stearns (Angelides et al., 2011). Paulson prøvde å komme i dialog med representanter fra Barclays, men dette førte ikke frem. Resultatet ble at partene ikke kom til noen enighet angående de nødvendige garantiene, og avtalen om overtagelse ble dermed ikke formalisert (Angelides et al., 2011). Som en følge av avgjørelsen fra Barclays om at de ikke ville kjøpe opp Lehman, var banken nå i praksis konkurs.

Sent lørdag kveld ble gruppen av eksperter knyttet til vurderingen av Lehman, samlet i Sentralbanken. Her ble det informert at myndighetenes nye utlånsprogram var blitt endret, slik at flere ulike typer av aktiva nå ble godtatt som sikkerhet for utlån. Men det ble samtidig gjort klart at denne nye ordningen ikke var tilgjengelig for Lehmans holdingsselskap. Ordningen var kun gjeldende for Lehmans meglerhus. Grunnene til dette var heller uklare (Angelides et al., 2011). Det at Lehman ble nektet å delta i den nye ordningen ved utlånsprogrammet, var avgjørende for om banken klarte å finansiere sitt kapitalbehov for mandagen (Angelides et al., 2011).

Søndag 14. september ble representanter fra Lehman igjen kalt inn til møte med Sentralbanken. Lehman ønsket en ytterligere utvidelse av myndighetenes nye utlånsprogram, men dette ble avslått av Sentralbanken. Lehman ble informert om at meglerhuset i banken kunne ta opp lån gjennom myndighetenes utlånsprogram, men ikke resten av holdingselskapet. De neste tre årene lånte Lehmans meglerhus mellom 20 – 28 milliarder dollar hver dag gjennom dette utlånsprogrammet (Angelides et al., 2011).

På møtet ble Lehman anbefalt å inngi konkursbegjæring for banken i løpet av kvelden (Angelides et al., 2011). Dette kom overraskende på representantene fra banken. De viste til at det kun var styret som hadde myndighet til å foreta en konkursbegjæring på vegne av banken. Myndighetene svarte med at representantene fra Lehman kunne bli gjort personlig ansvarlige, dersom de ikke meldte oppbud innen mandag morgen. Myndighetene ville helst at konkursbegjæringen ble annonsert samme kveld, fordi kunngjørelsen om at Bank of America overtok Merrill Lynch også skulle bli offentliggjort denne kvelden (Angelides et al., 2011). Miller, fra Lehman, insisterte på at det måtte finnes andre alternativer, fordi en konkurs kunne gjøre kolossale skader på finansmarkedene. Lehman mente at en konkurs ville ta minst fem år å løse, det ville koste 8 – 10 milliarder dollar og forårsake enorme omveltninger i USA og i utlandet (Angelides et al., 2011). På denne tiden forventet ingen i Lehman at banken kunne gå konkurs. De forventet å bli reddet av skattebetalernes penger, noe som også hadde skjedd i tilfellet med Bear Stearns (Angelides et al., 2011). Myndighetenes oppgave var å få Lehman til å forstå at de ikke kom til å bli reddet, men at de heller burde fokusere på de reelle mulighetene som forelå. Enten kunne de melde oppbud i løpet av kvelden, eller de kunne vente til mandag for da å oppleve fullt kaos i markedet (Angelides et al., 2011).

Lehmans styre ble sammenkalt og informert om hva som hadde skjedd på møtet tidligere samme dag. Styret ble gjort oppmerksom på at Lehman, uten offentlig støtte, ikke lenger kunne finansiere nok kapital til å drive som vanlig på mandag. Styret vedtok å inngi konkursbegjæring for Lehman Brothers klokken 1:45 mandag morgen, 15. september 2008 (Angelides et al., 2011).

Bernanke fra Sentralbanken sa i ettertid at han visste at virkningene av Lehmans konkurs ville bli katastrofale. Han forventet at konkursen ville ha stor innvirkning på finansieringsmarkedet, at det ville skape press på andre investeringsbanker som Merrill, Morgan Stanley og Goldman, at det kortsiktige pengemarkedet ville gå inn i en krise som en ikke helt kunne forutse – men at markedet for kortsiktige gjeldspapirer og at pengemarkedet for aksjefond ville bli satt under sterkt press (Angelides et al., 2011). Det var aldri tvil om at konkursen ville føre til en katastrofe, men Sentralbanken og myndighetene gjorde alt en kunne for å hindre at katastrofen skjedde.

Konkursen i Lehman fikk en katalysatoreffekt på konsekvensene gjennom hele verden (Angelides et al., 2011). Det utviklet seg negative reaksjoner som satte hele det finansielle systemet i fare. Som et resultat av mislykkede forventninger til det finansielle systemet, fikk vi et betydelig tap av tillit til dagens finansielle system (Angelides et al., 2011).

Den dagen Lehman meldte oppbud, falt Dow Jones indeksen med mer enn 500 poeng, og mer enn 700 milliarder dollar i verdier fra pensjonsordninger, statlige pensjonsfond og andre investeringsbeholdninger ble borte (Angelides et al., 2011).

For Lehman berørte konkursen rundt 8000 samarbeidsparter som var knyttet opp mot 600 milliarder dollar i aktiva og forpliktelser, selskapets over 100.000 kreditorer og de rundt 26.000 ansatte (Angelides et al., 2011). Konkursen utløste klausuler i derivat kontraktene, som gjorde at motpartene kunne gjøre opp kontraktene og deretter avslutte de (Angelides et al., 2011). Etter at morselskapet meldte oppbud, har 80 samarbeidsparter i 18 land blitt slått konkurs. Fram til september 2010 har det blitt fremmet 66.000 krav mot Lehman, og kravene overstiger 873 milliarder dollar (Angelides et al., 2011). Med det representerer Lehman den største, mest komplekse og dyptgående konkursen noensinne i USA. Forvaltningen med å rydde opp etter konkursen beløper seg til over 1 milliard dollar (Angelides et al., 2011).

Bernanke mente at avgjørelsen om å la Lehman gå konkurs, var både av rettslige og praktiske grunner. Fra et rettslig perspektiv, har ikke Sentralbanken lov å låne ut midler dersom en ikke kan forvente en fornuftig tilbakebetaling (Angelides et al., 2011). Lehman hadde behov for mer enn 12 milliarder dollar i kapital for å forhindre konkurs. Men dette hadde ikke vært nok for å hindre at banken gikk konkurs. I løpet

av søndag kveld gikk det rykter om at investorer og kunder ville flykte fra banken, og at banken stod ovenfor høyere krav til likviditet. Sentralbanken estimerte at Lehman ikke hadde nok likviditet til å overleve at investorer og kunder ville trekke seg ut fra videre samarbeid med banken. Dersom Sentralbanken hadde gått inn med midler for å hjelpe Lehman, ville disse ha gått tapt og skattebetalerne hadde fått regningen på flere ti talls milliarder dollar. Sentralbanken hadde derfor ikke noen annen mulighet enn å se på at Lehman gikk konkurs (Angelides et al., 2011).

Etter konkursen i Lehman har det blitt diskutert om Sentralbanken og myndighetene i USA gjorde nok for å hindre at banken gikk konkurs (Angelides et al., 2011). Fuld, fra Lehman, argumenterte for at banken kunne vært reddet dersom de fikk innvilget status som bank-holdingselskap, noe Goldman Sachs og Morgan Stanley fikk uken etter konkursen i Lehman (Angelides et al., 2011). Men dette ble avvist av Bernanke, som mente at den eneste løsningen hadde vært å finne en kjøper til banken. Men verken Bank of America eller Barclays ville gjennomføre kjøpet, og derfor ble banken slått konkurs (Angelides et al., 2011).

Flere medlemmer fra Sentralbanken var enige i at Lehman måtte gå konkurs. Hvis banken hadde blitt reddet, ville oppfattelsen om at noen firmaer var for store til å gå konkurs blitt styrket og kunne over tid ha underminert disiplinen i markedet (Angelides et al., 2011). Ved å la Lehman gå konkurs, ville dette styrke troverdighet til frasen om at ingen banker er "for store til å gå konkurs" (Angelides et al., 2011). Det hadde i den senere tid blitt konstatert at markedet hadde en mer avslappet holdning til myndighetene og Sentralbankens krav til finansinstitusjoner. Holdningen var at myndighetene ville komme til og hjelpe de store selskapene hvis de opplevde problemer med økonomien (Angelides et al., 2011). Konkursen til Lehman ble en tankevekker for selskapene i markedet, og en klar beskjed om at ingen selskaper er for store til å gå konkurs.

Sammendrag – Lehman Brothers

Finanskrisekomiteen konkluderte med at finanskrisen nådde gigantiske dimensjoner med kollapsen av Lehman Brothers. Konkursen i Lehman demonstrerte svakheter, som også skapte problemer for de andre store investeringsbankene. Svakheterne var utilstrekkelige kontrollrutiner, risikabel handelsvirksomhet innen "Over-The-Counter" (OTC) derivater og verdipapirsikkerhet, stor påvirkningskraft og tillit til kortsiktig

finansiering (Angelides et al., 2011). Lehman opplevde at investorer innen OTC derivater trakk seg fra videre samarbeid med banken, noe også andre banker innen OTC markedet opplevde, og dette var en av grunnene til at banken gikk konkurs. Bankens omfattende posisjon mot derivatmarkedet gjorde at konkursen ble enda mer innviklet og bidro i betydelig grad til intensiteten og dybden av den finansielle krisen (Angelides et al., 2011). Lehmans konkurs var et resultat av hvordan selskapet ble styrt og kontrollert, inkludert risikostyring, forverret av godtgjørelsen til ledere og meglere som i sterk grad var basert på kortsiktig profitt (Angelides et al., 2011). Myndighetene bestemte seg for å ikke redde Lehman på bakgrunn av flere årsaker, blant annet fordi ingen private investorer ville eller kunne overta banken, usikkerhet knyttet til bankens potensielle tap, bekymring rundt bankens "moral hazard" og politiske reaksjoner, en feilaktig antakelse om at bankens konkurs ville ha mindre innvirkninger på det finansielle systemet ettersom markedet forventet en konkurs (Angelides et al., 2011). "Moral hazard" kjennetegnes ved at noen selskaper oppfatter seg som så store at myndighetene ikke kan la dem gå konkurs, og derfor velger å eksponere seg mot høy risiko siden selskapet mener at de ikke kan tillates å gå konkurs (Angelides et al., 2011). Myndighetenes manglende logikk når det gjaldt hvilke selskaper som fikk statlig støtte og hvem som ikke fikk det, skapte en ytterligere usikkerhet og panikk i det finansielle markedet (Angelides et al., 2011).

Etter konkursen i Bear Stearns var det en forventning i markedet om at Lehman Brothers var neste bank ut til å få problemer. Markedet var i ferd med å miste tilliten til Lehman, og begynte å stille strengere krav til bankens kortsiktige lån, og stadig flere vegret seg mot videre samarbeid med selskapet. Myndighetene, i samarbeid med Lehmans interessenter, hadde forsøkt å finne alternative løsninger for å hindre at banken gikk konkurs. To avtaler om overtakelse hadde falt sammen i siste øyeblikk, og myndighetene bestemte seg for å ikke redde banken av finansielle grunner, politiske grunner, praktiske grunner, filosofiske grunner, og ikke ville bruke skattebetalernes penger for å redde en bank som allikevel ville gått konkurs. Oppfattelsen i markedet om at noen selskaper var for store til at myndighetene kunne la dem gå konkurs, også kalt "moral hazard", kunne ha utviklet seg til å bli en farlig trend for markedet. Ved å la Lehman gå konkurs, beviste myndighetene at alle selskaper kunne gå konkurs, uansett størrelse. Selv om dette var en lærepenge for markedet, førte det også til mer usikkerhet knyttet til hvem av selskapene som ville

bli reddet, og hvem som ikke ville bli reddet av myndighetene. Det viste seg også at myndighetene ikke hadde forutsett hvilke enorme konsekvenser konkursen ville ha for andre selskaper i finanssektoren, både i USA og i mange andre land.

De kortsiktige konsekvensene av Lehmans konkurs var at Dow Jones indeksen falt og verdier for over 700 milliarder dollar forsvant. Konkursen førte også til at 8.000 samarbeidsparter ble berørt på ulike måter, noen opplevde store tap mens andre gikk konkurs. Selskapets 100.000 kreditorer opplevde store tap, mens bankens 26.000 ansatte mistet jobben. I ettertid har det blitt fremmet 66.000 krav mot Lehman, på til sammen 873 milliarder dollar. I tillegg har de administrative kostnadene nådd over 1 milliard dollar, og disse kostnadene forventes å øke i årene fremover. Vi har per i dag ikke sett de endelige konsekvensene av Lehmans konkurs.

2.4.3 Roskilde Bank går konkurs

Roskilde Bank AS var Danmarks åttende største bank før den gikk konkurs 3. mars 2009 (Finanstilsynet, 2009). Roskilde Bank var en lokal bank med hovedkontor og syv filialer i Roskilde, i tillegg hadde banken 17 filialer i andre byer på Sjælland. Selskapets balanse var på 42 milliarder danske kroner (Hansen, 2008).

I perioden fra 2005 og fram til kollapsen i 2008 var Roskilde Bank under tilsyn fra Finanstilsynet, dette som en følge av bankens store risikovillighet og vekst i løpet av perioden (Finanstilsynet, 2009). Bankens innlånsunderskudd hadde opplevd en betydelig økning og var i 2006 – 2007 nesten dobbelt så stort som innlånet. Det viser at banken valgte en heller risikofylt tilnærming til å finansiere sin forretningsvirksomhet, siden innlån basert på at kunder plasserer pengene sine i banken, er en mer stabil finansieringskilde enn å ta opp lån fra andre kredittinstitusjoner (Finanstilsynet, 2009). Roskilde Bank opplevde en eventyrlig vekst i perioden 2005 – 2008, og veksten var langt større enn det andre hurtig voksende konkurrerende foretak opplevde. Den enorme veksten i selskapet var i hovedsak basert på økt satsning innen eiendomssektoren, og dette var en strategi som bankens ledelse ønsket å fastholde framover (Finanstilsynet, 2009). Bankens vekststrategi innen eiendomssektoren, i kombinasjon med høy risikoprofil og lav kapitaldekning, førte til problemer når eiendomsmarkedet opplevde kraftig nedgang. Den internasjonale finanskrisen medførte også til uroligheter på de internasjonale

finansmarkedene, noe som gjorde at krisen ble forverret for Roskilde Bank (Finanstilsynet, 2009).

Året 2005

I perioden mellom 22. februar og 10. mars 2005 hadde Finanstilsynet sin første gjennomgang av Roskilde Bank. Gjennomgangen viste at de ikke fantes noen grunn til særlige anmerkninger og at nivået i selskapet var på samme nivå som de andre i finanssektoren. Men det ble allikevel påpekt at banken hadde en stor konsentrasjon av kunder innen eiendomssektoren, og at dette kunne utgjøre en risiko ved endringer i utlånsrentene eller fall i eiendomsmarkedet (Finanstilsynet, 2009). 18. oktober ble det rapportert at bankens vekst i utlån av penger hadde vært på 46,1 % fra juni 2004 til juni 2005. Mens gjennomsnittsveksten for de andre finansinstitusjonene var 21,6 % i samme periode. Dette viser at Roskilde Bank hadde en betydelig større vekst enn konkurrentene i markedet (Finanstilsynet, 2009). Finanstilsynet anmodet banken om en forklaring på den betydelige veksten, samtidig som de påpekte bankens store konsentrasjon av kunder innen eiendomssektoren. Banken kunngjorde at utlånsveksten var størst innen utvikling og finansiering av eiendomsmarkedet, noe som utgjorde 28,1 % av den totale veksten på 46,1 % i perioden (Finanstilsynet, 2009). Banken mente også at de hadde tilegnet seg mye erfaring og ekspertise innen sektoren for eiendom, og at de hadde tatt høyde for risikoene knyttet til salg og bygging av eiendom. De tilføyde at veksten var basert på et betryggende grunnlag og at de ville holde fast med vekststrategien sin; *"derfor ønsker bankens ledelse også at fortsætte vekststrategien under iakttagelse af gode kvalitetsnormer"* (Finanstilsynet, 2009, s. 7).

Året 2006

Intern-revisjonen kommenterte på bakgrunn av bankens årsrapport for 2005, at banken manglet systemer og grunnlag for å gi en mer presis definering av risiko knyttet til de ulike kundegruppene i banken. Nye regnskapsregler gjorde at en slik risikogruppering av de ulike kundegruppene var nødvendig for å foreta gruppevise nedskrivninger. Siden Roskilde Bank ikke hadde datasystemer som taklet dette, var nedskrivningene basert på skjønn (Finanstilsynet, 2009). Intern-revisjonen mente derfor at selskapet hadde *"meget store svakheter på det systemmessige området"* (Finanstilsynet, 2009, s. 7). Etter en lengre korrespondanse mellom Roskilde Bank

og Finanstilsynet, ble det besluttet at reglene ikke hadde blitt fulgt og at banken måtte innberette korrigerende informasjon om årsrapporten for 2005. 2. august ble bankens resultat etter skatt økt med 41 millioner danske kroner, og bankens egenkapital med 46 millioner danske kroner (Finanstilsynet, 2009).

Finanstilsynet hadde i løpet av februar 2006 sendt ut informasjonsbrev til penge- og finansinstitusjoner, om at boligmarkedet stod ovenfor en prisboble. Dette gjaldt i første rekke eierboliger (Finanstilsynet, 2009).

15. juni 2006 ble Roskilde Bank bedt om å rapportere bankens likviditetsbehov, på bakgrunn av at Finanstilsynet mente at likviditeten burde være høyere enn den var i dag, på grunn av bankens risikokonsentrasjon, kontrollmiljø og forretningsprofil (Finanstilsynet, 2009). Banken meddelte at de per 30. juni hadde fastsatt likviditetsbehovet til 8,5 %. Etter en gjennomgang fant Finanstilsynet at bankens likviditetsbehov burde økes til 10,99 %, slik at banken var bedre forberedt på risikoeksponeringen den stod ovenfor. Den 24. november ble likviditetsbehovet endret til 10,75 % fra bankens side, men dette skjedde etter press fra Finanstilsynet som sa at dersom banken ikke satte et likviditetsbehov selv, ville det bli satt av Det Finansielle Virksomhetsråd (Finanstilsynet, 2009). Fondsrådet fastslo at Roskilde Bank var forpliktet til å offentliggjøre økningen i likviditetsbehovet. Når banken offentliggjorde økningen i likviditetsbehovet, var det ønskelig å gi markedet inntrykk av at grunnen var strategien om stadig sterk vekst i forretningsvirksomheten. Situasjonen var imidlertid ikke slik, ettersom bankens likviditetsbehov var avdekket etter tilsynets vurderinger, og banken fryktet for at Finanstilsynet skulle fastsette likviditetsbehovet (Finanstilsynet, 2009). 20. desember offentliggjorde banken sitt individuelle likviditetsbehov, men ikke før Finanstilsynet truet med å offentliggjøre påbudet som var gitt banken (Finanstilsynet, 2009).

I perioden fra juni 2005 til juni 2006 hadde Roskilde Bank hatt en vekst i utlånet på 59 %. Mens gjennomsnittsveksten for finansinstitusjonene hadde i samme periode vært 22,6 % (Finanstilsynet, 2009). Vi ser her at banken fremdeles hadde en betydelig større vekst enn konkurrentene i markedet. Også i 2006 ble banken bedt om å redegjøre for den enorme veksten i utlån av penger. De ble også bedt om å forklare bankens lave overlikviditetsdekning som var på 18,3 %, mot en gjennomsnittlig overdekning på rundt 200 % ellers i markedet (Finanstilsynet, 2009).

Disse spørsmålene ble ikke svart på spesifikt, men inngikk i dialogen da Finanstilsynet vurderte likviditetsbehovet i banken (Finanstilsynet, 2009).

Året 2007

Den eksterne revisjonen av Roskilde Banks årsregnskap fra 2006 avdekket flere kommentarer til hvordan banken ble styrt og ledet. Kommentarene gikk på den store veksten i utlånsmarkedet og forholdet mellom utlån / innlån som hadde steget til 1,92 i 2006, fra 1,57 i 2005. Bankens eksponering mot bransjene eiendomsadministrasjon og eiendomshandel, samt forretningservice og bygg- og anleggsvirksomhet, ble også kommentert. De to bransjene utgjorde 44 % av de totale utlånene i 2006, mens de i 2005 utgjorde 39 % (Finanstilsynet, 2009). Det ble også kommentert at banken hadde ressursmangel innen utlånsavdelingen, noe som førte til at de ansatte ikke hadde nok tid til å vurdere nye og eksisterende kundeforhold på den best mulige måten. Dette førte også til at kvaliteten på de vurderingene som ble tatt, ikke var så gode som de burde ha vært (Finanstilsynet, 2009).

1. juli 2007 tiltrådte Søren Kaare-Andersen som ny administrerende direktør i Roskilde Bank (Finanstilsynet, 2009).

I perioden fra juni 2006 til juni 2007 hadde Roskilde Bank hatt en vekst i utlånet på 50,9 %, mens den gjennomsnittelige utlånsveksten for andre finansinstitusjoner hadde vært på 24 % (Finanstilsynet, 2009). Banken ble som i de foregående årene bedt om å forklare denne sterke veksten. 27. september rapporterte banken om at utlånsveksten var fordelt på tre kundegrupper. Eiendomsutvikling og anleggsfinansiering hadde en vekstrate på 47 %, kredittvirksomheten hadde en vekstrate på 93 % og industrivirksomheten hadde en vekstrate på 158 % (Finanstilsynet, 2009). Utlånstypene var fordelt på kreditter med økning på 62 %, byggelån med økning på 51 % og lån til utlandet med økning på 30 % (Finanstilsynet, 2009). Banken informerte at en betydelig del av veksten skyldes økning i lån til aktiviteter innen eiendomssektoren, men at tendensen var ventet å bli fallende i tiden framover. De bemerket også at selskapet hadde redusert eksponeringen mot store kunder med 1,5 milliarder danske kroner, og at denne kundegruppen nå utgjorde 8,8 milliarder danske kroner. Banken meldte også om redusert avhengighet til kortsiktig finansiering (Finanstilsynet, 2009).

Som en oppfølging av Finanstilsynets vurdering av bankens likviditetsbehov i 2006, gjennomførte tilsynet en funksjonsundersøkelse for å kartlegge om bankens likviditetsbehov på 10,75 % var tilfredsstillende (Finanstilsynet, 2009). Resultatene fra denne undersøkelsen viste at banken burde ha økt likviditetsbehovet med 8 %, noe som tilsvarte rundt 1,2 milliarder danske kroner. Etter en gjennomgang av de største kundegruppene, ble det påpekt ekstra stor risikoeksponering mot to av de største kundene. Tilsynet ba banken vurdere om det var nødvendig å foreta regnskapsmessige nedskrivninger på grunn av den store risikoen knyttet til disse to store kundene (Finanstilsynet, 2009). Roskilde Bank tok de nødvendige tiltak og foretok nedskrivninger på totalt 191 millioner danske kroner for de to kundene. Det førte til at likviditetsbehovet også ble redusert, da dette behovet inkluderte risikoen knyttet til disse to store kundene. Etter en revurdering av likviditetsbehovet for banken, fant tilsynet ut at likviditetsbehovet utgjorde 10,33 %, noe som var innenfor grensene fastsatt i 2006. Roskilde Bank endret deretter sitt likviditetsbehov til 10,48 % og dette ble godkjent av Finanstilsynet (Finanstilsynet, 2009).

I løpet av februar 2007 ønsket Roskilde Bank å utstede 1.140.732 nye aksjer med en tegningskurs på 300. Dette ble godkjent av Finanstilsynet, så lenge prospektet opplyste om at aksjeemisjonen skulle styrke bankens kapitalgrunnlag (Finanstilsynet, 2009).

Året 2008

Den eksterne revisor ga flere kommentarer til årsrapporten for 2007. Kommentarene gikk på den sterke utlånsveksten som var på 37 % fra 2006 til 2007, og at utlåns / innlånsforholdet var redusert til 1,87 i midten av 2007, fra 1,94 i midten av 2006. Revisor kommenterte også ressursmangelen innenfor utlånsavdelingen, noe som også ble påpekt i 2006. Han mente at banken hadde behov for å styrke prosedyrene og administrasjonen i avdelingen, blant annet bedre dokumentasjon av overvåkingen av de store kundegruppene, oppfølging av kunder med dårlig kreditt karakter, samt bedre kontroll av kontantstrømmen for å gi en god indikasjon på nødvendig nedskrivninger (Finanstilsynet, 2009).

På Roskilde Banks ordinære generalforsamling 27. februar 2008 valgte banken å bytte revisor. De hadde tidligere brukt Ernst & Young, men nå var det KPMG Statsautorisert Revisjonspartnerselskap som skulle ta seg av revisjonen av banken

(Finanstilsynet, 2009). Finanstilsynet har i ettertid spekulert i om kritiske bemerkninger i revisjonsrapportene de siste årene, var grunnen til at banken skiftet revisor (Finanstilsynet, 2009).

Etter Finanstilsynets funksjonsundersøkelse i 2007 var det planlagt en kontroll for å se om banken etterlevde de påbud tilsynet hadde pålagt banken. Denne kontrollen skulle bli avholdt i slutten av 2008, men på grunn av bankens kollaps ble ikke denne gjennomført som planlagt (Finanstilsynet, 2009).

Bankens problemer

Roskilde Bank hadde i årene 2006 og 2007 et innlånsunderskudd som tilsvarte at utlånet var 90 prosent høyere enn innlånet. Bankens sterke vekst i utlånet av penger førte til en mer risikofylt finansieringsstrategi, siden tradisjonelle innlån har vist seg å være en mer stabil finansieringskilde enn å låne midler fra andre finansinstitusjoner (Finanstilsynet, 2009).

I årene 2005 og 2006 oversteg bankens utlånsvekst 50 % i året. Dette var en betydelig sterkere vekst enn det andre konkurrerende banker i samme størrelsesorden opplevde. Å vokse så kraftig på så kort tid, innebærer en signifikant risiko. Det er viktig for banken å ha gode og effektive kontrollprosedyrer og administrative funksjoner for å håndtere en slik vekst hvert år. Dersom prosedyrene og funksjonene ikke er effektive nok, kan en stå i fare for å tiltrekke seg dårlige kunder, noe som på sikt kan føre til tap på bankens utlån (Finanstilsynet, 2009).

Bankens vekststrategi førte til at banken fikk flere store og risikofylte kunder innen eiendomssektoren. I ettertid har det vist seg at flere av disse store kundene i denne bransjen har gått konkurs (Finanstilsynet, 2009).

I perioden fram til 2007 hadde banken opplevd en betydelig utlånsvekst. Store deler av denne utlånsveksten kom av stadig nye store kunder som hadde behov for finansiering av sine eiendomsprosjekter. Ettersom banken allerede hadde problemer med styringen i selskapet, førte det til at Roskilde Bank gikk fra å ha en typisk eksponering mot eiendomssektoren til å ha en betydelig overeksponering mot eiendomssektoren (Finanstilsynet, 2009).

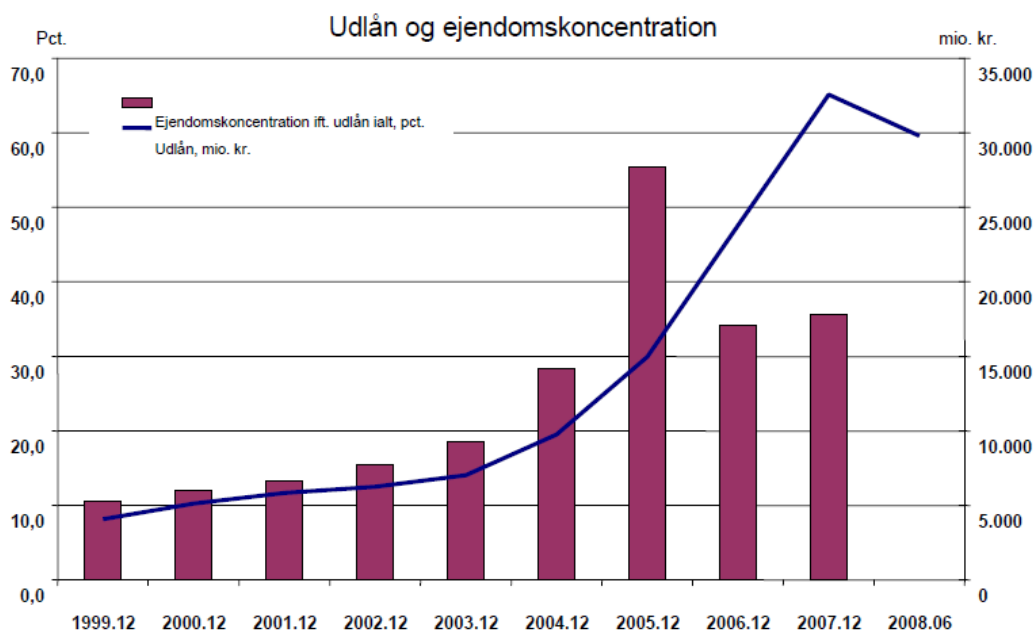

Fig. 4. Utlåns- og eiendomskoncentrasjon i Roskilde Bank. (Finanstilsynet, 2009, s. 22).

Roskilde Bank hadde i samme periode en betydelig stigning i den allerede meget høye avkastningen på selskapet egenkapital (Finanstilsynet, 2009). Bankens risikovillighet og vilje til vekst førte til sterk økning i selskapets aksjekurs. I slutten av 2002 var kursen på 83 danske kroner per aksje, mens den i slutten av 2006 hadde steget til 657 danske kroner per aksje. I løpet av 2007 ble kursen halvert, og i løpet av det neste halvannet år hadde aksjen mistet all verdi (Finanstilsynet, 2009).

Banken betydelige risikovilje og store vilje til å vokse har vært bevisst og velkjent for aksjonærer, ledelse og styret i banken. Men det er ikke sikkert at de involverte har vært klar over den store risikoeksponeringen de har stått ovenfor ved å godta denne strategien fra bankens side (Finanstilsynet, 2009).

Årsakene til problemene

Roskilde Bank har gjennom sin eksponering i eiendomsbransjen tjent gode penger. Forutsetningen var at eiendomsmarkedet fortsatte å stige, men ved utgangen av 2006 begynte markedet å falle. Bakgrunnen for det var en lang periode med kontinuerlig stigende priser på eiendom (Finanstilsynet, 2009).

Roskilde Bank var sterkt involvert i utleieeiendom og nye eierleiligheter (Finanstilsynet, 2009). Innen utleieeiendom hadde prisene økt med 170 % fra 1. kvartal 2002 til 4. kvartal 2006, før vi så mer normale svingninger i prisenivået i

perioden fram til 1. kvartal 2008. For andre typer eiendom har ikke prisstigningen vært like kraftige i perioden før 4. kvartal 2006, og har heller ikke falt like sterkt i ettertid. Salg av store utleieeiendommer har falt kraftig, i perioden mellom 1. kvartal 2006 og 1. kvartal 2008 ble antallet handler redusert med 50 %, noe som førte til at prisene ble presset ned på grunn av den lave etterspørselen (Finanstilsynet, 2009). Mellom 1996 – 2006 så vi en firedobling av prisene på eierleiligheter i hovedstadsområdet, noe som ga en god indikasjon for markedet for nye eierleiligheter. I tidsrommet fra 3. kvartal 2006 og fram til 3. kvartal 2008 har prisene falt med 25 %. Antallet solgte eiendommer har i samme tidsrom blitt redusert med 60 %. Når det gjelder nyoppførte leiligheter anser Finanstilsynet at fallet er enda større. Dette har ført til at eiendomsutviklerne har vært nødt til å leie ut eller selge nye eiendomsprosjekter, til en pris som er langt lavere enn det en kunne forvente. Som et resultat har flere av eiendomsutviklerne fått betydelige problemer (Finanstilsynet, 2009).

Roskilde Bank hadde i midten av 2007 en likviditetsoverdekning på 1,4 %, tilsvarende 430 millioner danske kroner (Finanstilsynet, 2009).

Banken hadde valgt å føre en høy risikoprofil og en lav kapitaldekning. Den kraftige nedgangen i eiendomsmarkedet førte til at banken hadde behov for å få tilført ny kapital eller redusere risikoen, hvis ikke ville Finanstilsynet inndra tillatelsen til å drive bankvirksomhet (Finanstilsynet, 2009). Samtidig med nedgangen i eiendomsmarkedet i Danmark, kom også den internasjonale finanskrisen som forårsaket internasjonal uro i de finansielle markedene, der markedet hadde mistet tilliten til bankene og da spesielt finansiering av eiendom. Det var i denne situasjonen nærmest umulig for Roskilde Bank å få tilført ny kapital eller kvitte seg med eksponeringen mot eiendomsmarkedet (Finanstilsynet, 2009). Banken startet å se etter andre muligheter for å komme ut av situasjonen de hadde havnet i. En mulighet var at banken ble slått i sammen med en annen bank. Men dette alternativet var problematisk med tanke på bankens betydelige eksponering mot eiendomsmarkedet og den rådende finansielle uro. Bankens store innlånsunderskudd var også en viktig faktor når en vurderte sammenslåing med andre banker. Innlånsunderskuddet var finansiert med lån fra andre finansielle institusjoner og som kunne bli krevd innløst ved endring av eierstruktur i selskapet. Derfor måtte det overtaende selskap også kunne finansiere innlånsunderskuddet i Roskilde Bank. På grunn av den finansielle

uroen i markedet, var det en utfordrende jobb å få kortsiktig finansiering (Finanstilsynet, 2009).

4. juli 2008 ble Finanstilsynet kontaktet av Roskilde Bank som ønsket å diskutere den økonomiske situasjonen i banken. Møtet ble avholdt 7. juli 2008. På møtet gjorde bankens ledelse det klart at banken var nødt til å foreta nedskrivninger på totalt 550 millioner danske kroner. Nedskrivningene skyldes bankens involvering i eiendomsmarkedet. Ledelsen i Roskilde Bank var også redd for at banken ble utsatt for et "run", som vil si at kunder, investorer og låntakere trekker ut sine midler fra banken for å sikre seg at pengene ikke går tapt. Fra 7. juli – 10. juli forhandlet ledelsen i banken med flere potensielle kjøpere, men resultatene uteble (Finanstilsynet, 2009). I en senere uttalelse har banken informert om at ytterligere 1 milliard danske kroner måtte nedskrives som følge av bankens tap i eiendomsmarkedet (McLaughlin og Levring, 2008).

Finansieringen av den danske banksektoren ble i all hovedsak gjort av utenlandske banker. Dersom Roskilde Bank, Danmarks 8. største bank, ble utsatt for et såkalt "run", ville det føre til en tillitskrise for de danske finansinstitusjonene og gjøre det vanskeligere å ta opp lån i utlandet. Det ble konkludert med at det måtte etableres en likviditetsgaranti for Roskilde Bank. 10. juli 2008 bidro Danmarks Nasjonalbank med å sikre den nødvendige likviditetsgarantien. Og etter forhandlinger gikk Det Private Beredskab inn med en garanti på 750 millioner danske kroner, men betingelsen var at Roskilde Bank skulle bli forsøkt solgt (Finanstilsynet, 2009). Når Danmarks Nasjonalbank etablerte likviditetsgarantien ble det krevd en godkjenning av EU Kommisjonen. Finanstilsynet erklærte at Roskilde Bank ikke ville kunne overleve som en selvstendig bank, uten denne likviditetsgarantien fra Danmarks Nasjonalbank. 31. juli 2008 ble redningen av Roskilde Bank godkjent av EU Kommisjonen (Finanstilsynet, 2009).

24. august 2008 ble det klart at Danmarks Nasjonalbank og Det Private Beredskab skulle overta Roskilde Bank. Avtalen medførte at samtlige aktiva i banken, herunder utlånsporteføljen, bankens navn og andre materielle rettigheter, eiendom, gjeld og andre forpliktelser, ble overført til "Bankaktieselskapet af 24. august 2008", en nyetablert bank (Finanstilsynet, 2009). Det var avtalt en kjøpesum på 37,3 milliarder danske kroner, samt at det skulle tilføres et kapitalinnskudd på 4,5 milliarder danske

kroner. Hensikten var at bankvirksomheten skulle videreføres for å sikre en best mulig behandling av verdiene under avviklingen av Roskilde Bank (Finanstilsynet, 2009). Etter en økonomisk forsvarlig nedtrapping av bankens funksjoner ble Roskilde Bank formelt slått konkurs den 3. mars 2009 (Finanstilsynet, 2009).

Konsekvenser

For Roskilde Bank berørte konkursen mer enn 100.000 kunder, 600 ansatte og 32.000 aksjonærer (Hansen, 2008). Kundene opplevde problemer med sine daglige gjøremål siden bankens tjenester ikke lenger var operative, de 600 ansatte mistet jobbene sine og aksjonærene mistet kapitalen de hadde investert i banken.

Konkursen fikk også følger for lokalsamfunnet ved at banken var sterkt delaktig i sponsing av lokale lag og aktiviteter i nærområdet (Hansen, 2008).

Det store verdifallet i eiendomsmarkedet førte til at kunder som for eksempel hadde lånt 3 millioner danske kroner til en bolig med verdi tilsvarende lånet, nå satt med et lån på 3 millioner mens boligen hadde en verdi på 2 millioner danske kroner. Hvis kunden valgte å selge boligen gjenstod det fremdeles 1 million i gjeld. Siden boliglånet var sikret opp i mot eiendommen var rentesatsen på dette lånet mellom 2 og 3 prosent. Men dersom en valgte å selge boligen og sitte med den resterende millionen i lån, ville en nå måtte betale mellom 8 og 9 prosent, siden lånet ikke hadde sikkerhet mot boligen lenger. Dette var realitetene for de som valgte å selge boligeiendom i perioden etter det danske eiendomskrakket. Og konsekvensene var at et salg ville få betydelige negative virkninger for de som valgte å selge eiendommene sine (Borgsmidt, 2010).

Roskilde Bank brukte ulovlige metoder for å presse kundene til å ta opp lån for å kjøpe aksjer i banken. Kundene ble presset til å ta risikable investeringer, uten at banken opplyste om at aksjesalget var iverksatt for å redde banken fra en økonomisk krise. Dette har ført til at flere kunder har gått personlig konkurs etter at banken kollapset (Larsen, 2009). Konkursen har også kostet skattebetalerne store penger. Fram til 1. desember 2010 har staten tapt 8,8 milliarder danske kroner på Roskilde Bank. Men det er ikke sikkert at siste ord er sagt, siden Forbrukerombudet deltar i gruppesøksmål sammen med tidligere aksjonærer mot banken og dens ledere (Business, 2010).

I ettertid har det fremkommet i en granskningsrapport at det blir reist sak mot tre av direktørene i selskapet, Niels Valentin Hansen, Arne Wilhelmsen, Allan H. Christensen, samt medlemmer av styret og bankens tidligere revisorer, Ernst & Young. Bakgrunnen for det er at de har optrådt i strid med gjeldende lover og regler, og ikke forholdt seg til de påbud og retningslinjer de ble forelagt (Skipper-Pedersen og Stenbjerre, 2009).

2.4.4 Glitnir, Kaupthing og Landsbanki går konkurs

Etter en periode med usedvanlig stor vekst ble Islands tre største banker, Glitnir, Kaupthing og Landsbanki, slått konkurs og overtatt av Islandske myndigheter i løpet av tre dager mellom 6. oktober og 9. oktober 2008 (Flannery, 2009).

De tre bankenes samlede aktiva hadde vokst fra å utgjøre 100 % av Islands bruttonasjonalprodukt (BNP) i 2004, til å utgjøre 923 % av landets BNP i slutten av 2007. Bankenes konkurser førte til at Islands økonomi ble knust (Flannery, 2009). De islandske myndighetene overtok bankene og påtok seg å garantere for de hjemlige innlån i bankene, noe som beløp seg til 1.212 milliarder islandske kroner. De islandske myndighetene, eller Sentralbanken, vil mest sannsynlig også måtte tilbakebetale noe av innskuddene i England, Nederland, Tyskland og Sverige (Flannery, 2009).

Glitnir, Kaupthing og Landsbanki hadde tilsynelatende lyktes med å oppnå lønnsomhet med sine internasjonale finansieringskilder. I midten av 2008 rapporterte bankene om sunn avkastning, høy soliditetsgrad og usedvanlig beskjedne tap på utlån (Flannery, 2009). De tre bankenes totale aktiva vokste med 34 % i løpet av 2007 og den gjennomsnittelige egenkapitalavkastningen var på 19,7 %. Og mange mente derfor at bankene var kredittverdige helt til siste slutt (Flannery, 2009).

Bankene hadde gjennomgått en mindre krise tidlig i 2006, hvor de ble kritisert for de utydelige eierstrukturene, mulige innsidelån, risikosensitive finansieringsordninger, og den altfor store tilliten til utlån med sikkerhet i aksjer. Ettersom bankene ekspanderte kraftig, ble det vanskelig for Sentralbanken og myndighetene å yte hjelp dersom selskapene hadde behov for det (Flannery, 2009).

En gjennomgang av de tre bankenes utlånsprosesser og den begrensede overordnede oversikt som eksisterte, antydte at bankene tok en rekke dårlige

beslutninger, spesielt når det gjaldt kredittanalyse i forbindelse med utlån. Selv om finanskrisen utvilsomt gjorde det vanskeligere for bankene å oppnå finansiering, hadde vanskelighetene startet mer enn seks måneder i forkant av Lehmans konkurs, som forårsaket at hele verdens finansmarkeder stoppet opp (Flannery, 2009). Samtidig ville en større Sentralbank, med større utenlandske reserverer, ha hindret eller redusert problemene bankene opplevde. Men bankene og de islandske myndighetene burde ha forstått at Sentralbanken hadde svært begrensede muligheter till å yte bistand dersom bankene hadde behov for hjelp, og burde heller ha innført begrensinger i henhold til bankenes forretningsplaner (Flannery, 2009).

Bankenes sterke ekspansjon

De tre islandske bankene begynte å utvikle sine internasjonale operasjoner tidlig på 2000-tallet. Island ble medlem av European Economic Area (EEA) og fikk dermed tillatelse til å drive finansvirksomhet i Skandinavia og Nord Europa. I slutten av 2007 var 50 % av de tre bankenes aktiva fra land utenfor Island, mens 75 % av selskapenes finansiering var hentet fra kredittmarkeder i utlandet (Flannery, 2009).

I tabellen nedenfor ser vi de tre bankenes sterke vekst fra 2003 – 2008. For å skille mellom vekst basert på oppkjøp av andre banker og virkelig vekst (organisk vekst), er tabellen delt opp i flere kolonner. Organisk vekst måler selskapenes ekspansjon av aktiva på bakgrunn av de eksisterende forretningsområdene i banken, som ikke er relatert til oppkjøpte selskaper og avdelinger (Flannery, 2009).

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
	<i>Total assets at year-end</i>	<i>Change in Assets</i>	<i>Asset growth rate %</i>	<i>Firm acquired during the year</i>	<i>Asset value change due to ISK revaluation</i>	<i>"Organic Growth"¹</i>	<i>Organic growth rate %</i>
2003	1,450,751						
2004	2,946,494	1,495,743	103.1	797,609	-50,882	749,016	51.6
2005	5,418,521	2,472,027	83.9	726,316	-202,822	1,948,533	66.1
2006	8,474,660	3,056,139	56.4	0	1,068,092	1,988,047	36.7
2007	11,353,801	2,879,141	34.0	58,339	-231,263	3,052,065	36.0
2008 ²	14,436,884	3,083,083	27.2	0	3,301,994	-218,911	-1.9

Fig. 5. Samlet vekst for Glitnir, Kaupthing og Landsbanki i årene 2003 – 2008 (juni). Kilde: Commission Staff calculations i (Flannery, 2009, s. 93).

Som vi ser av figuren utgjorde organisk vekst minst halvparten av den totale økningen i aktiva i perioden 2004 – 2007. Det viser at selv om oppkjøp av andre finansinstitusjoner var viktig for den sterke utviklingen, hadde de islandske bankene en sterk vekst gjennom de eksisterende forretningsområdene (Flannery, 2009).

Organisk vekst og oppkjøp av andre finansinstitusjoner fører til at selskapet blir eksponert mot andre typer av risiko. Ved oppkjøp har en risiko for at en betaler for mye for selskapet en overtar, mens organisk vekst kan føre til at selskapet utvikler dårlige rutiner og retningslinjer for å sikre stadig ny vekst. Hvis disse nye rutineene blir etablert i hele organisasjonen vil det kunne påvirke alle delene av selskapet. Når bankene opplever stor vekst i løpet av kort tid, er dette ofte forbundet med dårlig kredittanalyse av kundeforholdet og kan føre til at bankens betalingsevne blir svekket i løpet av få år. En stadig hardere konkurranse for å oppnå høyere markedsandeler, kan også føre til at gjeldende låneprosedyrer blir neglisjert og at en ikke tar nok betalt for kredittrisikoen bankene står ovenfor (Flannery, 2009).

Ettersom de islandske bankene vokste, rapporterte de om usedvanlig stor lønnsomhet. I forhold til andre skandinaviske banker hadde de islandske bankene en betydelig høyere gjennomsnittelig avkastning, se figur nedenfor. Spesielt i årene 2004 – 2006 hadde de islandske bankene en betydelig høyere avkastning enn de andre nordiske landene (Flannery, 2009).

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ¹
Glitnir	19.83	22.75	22.54	26.16	16.27	6.73
Kaupthing	17.22	12.22	26.29	26.72	20.6	8.02
Landsbanki	13.74	34.33	22.73	27.87	22.19	14.87
<i>Icelandic Mean</i>	16.93	23.1	23.85	26.92	19.69	9.87
Nordea Bank AB	12.24	16.41	17.56	20.64	18.32	8.05
Danske Bank	15.36	13.97	17.22	14.24	14.25	5.54
Skandinaviska Enskilda Banken	11.77	14.28	14.86	18.8	17.83	6.23
Swedbank AB	15.13	22.52	22.8	18.43	17.84	9.29
Svenska Handelsbanken	14.28	16.07	17.31	19.82	20.82	6.86
DnB NOR Bank	12.77	14.36	17.67	18.39	20.49	6.25
<i>Nordic Mean</i>	13.59	16.27	17.90	18.39	18.26	7.04

Fig. 6. Rapportert egenkapitalavkastning (%) for Island og andre nordiske banker. Kilde: Individual bank's published report i (Flannery, 2009, s. 94).

De islandske bankene hadde i samme marked som andre nordiske banker, under de samme finansielle forutsetningene, funnet en måte å tjene vesentlig mer enn sine mer rutinerter utenlandske konkurrenter. Men den høye lønnsomheten ble oppnådd gjennom å bruke dyrere finansieringskilder, fordi de islandske bankene var mer avhengige av å hente kapital fra det internasjonale kapitalmarkedet (Flannery, 2009).

Etter at de islandske bankene beveget seg inn i de internasjonale markedene meldte de om rask vekst, usedvanlig høy lønnsomhet og rikelig med kapital. Selv om utviklingen var god ble det stilt spørsmål ved bankenes overraskende lave tap på utlån og den stadig økende avhengigheten til aksjer som sikkerhet for deres innlån (Flannery, 2009). Bankenes tap på utlån er viktig del av presentasjon i forbindelse med bankenes finansielle resultat. Dersom bankene rapporterte inn for lave tap på utlån ville ikke dette bare villede utenforstående om kvaliteten på bankens aktiva, men også resultere i unaturlig høy lønnsomhet. Kredittvurderingsfirmaer og andre analytikere gav regelmessig uttrykk for bekymring ovenfor bankenes kvalitet på aktiva, spesielt med tanke på manglende åpenhet omkring bankenes aktiva og risikoen for konsentrerte eller sammenhengende lån mellom bankene (Flannery, 2009). De islandske bankenes avhengighet til aksjer som sikkerhet for innlån var et annet problem. Den 30. juni 2007 hadde Glitnir og Landsbanki 14 % av sine utlån med sikkerhet i aksjer, mens Kaupthings forhold utgjorde 23 %. Denne store konsentrasjonen av sikkerhet knyttet til aksjer gjorde at bankene var sterkt eksponert mot risiko tilknyttet fall i aksjekursene, spesielt siden Island er et lite land. Figuren nedenfor viser at det islandske aksjemarkedet hadde steget fra en indeks på 2.103 i starten av 2004, til toppen på 9.016 den 18. juli 2007. Etter den internasjonale finanskrisen, markert i figuren, falt indeksen med 55 % det neste året, mens den falt videre året etterpå som følge av ødeleggelsene i Islands økonomi (Flannery, 2009).

Fig. 7. Verdien av Islands totale aksjekurs indeks. Kilde: Commission staff i (Flannery, 2009, s. 96).

En mindre krise – 2006

I februar 2006 ble det publisert to rapporter som belyste de islandske bankenes situasjon og som førte til en mindre finansieringskrise i første kvartal i 2006 (Flannery, 2009). Rapportene drøftet blant annet de helhetlige forholdene i flere land, for å avdekke mulige svakheter eller elementer som kunne forverre situasjonen i de ulike landene. I forbindelse med de islandske bankene, ble det hevdet i rapportene at risikoeksponeringen omfattet store forandringer i kredittmarkedet og kraftige fall i eiendomsprisene. Dersom dette skjedde, ville bankene oppleve en forringelse av kvaliteten på utlånene, med en uheldig innvirkning på bankenes økonomiske resultat. De islandske bankene ville gjennom en kombinasjon av direkte beholdning av egenkapital og sikkerhet i forbindelse med utlån, være eksponert for risiko mot islandske selskaper, ettersom bankene i relativt stor grad var eksponert mot det ubetydelige og ustabile aksjemarkedet i landet (Flannery, 2009).

En rekke rapporter fra analytikere identifiserte i første kvartal i 2006, fire vanlige kjennetegn ved det islandske banksystemet som kunne bli problematiske. Kjennetegnene var utlån til beslektede selskaper, spørsmål om kredittkvalitet, finansiering, og begrenset støtte fra myndigheter og Sentralbanken (Flannery, 2009). JP Morgan påpekte at siden Island har et lite hjemmemarked, er det ikke overraskende at en finner en viss grad av eierskap på tvers av store investeringsselskaper, bedrifter og banker, men de var likevel overrasket over det store omfanget av dette (Flannery, 2009). JP Morgan stilte også spørsmål ved

kvaliteten på utlånene som ble gitt. JP Morgan hadde mistanke om at de ulike gruppene av aktiva i bankene, som utgjorde sikkerheten for utlånene, var sterkt korrelert med hverandre. De mente også at bedriftskundene og privatkundene ville bli sterkt påvirket av hverandre dersom noe skjedde med økonomien i landet (Flannery, 2009). De påpekte videre at bankenes avhengighet av kapital fra det internasjonale kapitalmarkedet og bankenes kortsiktige finansieringsmetoder, var en alvorlig mangel ved deres forretningsplan. Selv om finansieringen synes å være i orden på kort sikt, vurderte JP Morgan det slik at finansieringsproblemene var alvorlige nok til å kunne skape betydelige vansker for bankene på lengre sikt (Flannery, 2009). Analytikere sammenlignet ofte størrelsen på det islandske banksystemet med landets økonomi og Sentralbankens utenlandsreserver. De fleste kom fram til at Island ville være tilbøyelig til å yte støtte til likviditet og betalingsevne for bankene i landet, men spørsmål ble stilt om myndighetene i det hele tatt kunne skaffe tilstrekkelig kapital til å støtte eller redde bankene (Flannery, 2009).

Markedet hadde i større grad begynt å fokusere på hvordan de islandske bankene var organisert og kartlegge risikoen rundt de ulike islandske bankene, noe som forårsaket svingninger i rentemarginene for de ulike bankene. Dersom de islandske bankene skulle fortsette å vokse, måtte de overtale en enda større del av de finansielle investorene om at virksomheten i bankene var sterke og lønnsomme (Flannery, 2009).

Det er viktig å notere seg at analytikernes bekymringer og finansieringsproblemene i 2006 forutså årsaker og konsekvenser av eiendoms krisen i USA, som også utviklet seg til å bli en internasjonal finanskrisen (Flannery, 2009).

Reaksjoner på 2006 krisen

Hver av de islandske bankene gjorde tydelige korrigeringer for å forbedre de forholdene som ble omtalt i rapporter fra utenforstående kilder. Noen av bankene realiserte sine aksjer i tilsluttede bedrifter og utarbeidet mer komplette systemer for å identifisere låntakeren. Landsbanki og Kaupthing investerte i aggressive markedsføringskampanjer for å samle innskuddsmidler fra kunder i England, Nederland, Tyskland og Sverige. Men selv om bankene utførte ulike tiltak for å bedre situasjonen, var dette langt fra nok til å innfri/utbedre problemene som ble belyst i rapportene. Spørsmålene fra 2006, angående pålitelig finansiering og usikkerhet

omkring kredittkvaliteten, var fremdeles eksisterende og viktige gjennom hele 2008. Det så ut til at bankene var mer opptatt av å etablere tiltak til forbedringer, enn faktisk det å gjøre noe med problemene som ble presentert (Flannery, 2009).

De islandske bankene prøvde å skaffe kapital i USA og andre land, men lyktes ikke med det i særlig stor grad. Landsbanki og Kaupthing investerte i markedsføringskampanjer for å samle private innskuddsmidler fra kunder i England og andre europeiske land. På denne måten lyktes de islandske bankene i å erstatte kredittsensitiv kapital fra det internasjonale kapitalmarkedet, med rentesensitiv kapital fra privatpersoner (Flannery, 2009). Landsbanki etablerte av denne grunn nettbanken IceSave, for å få tilgang på kapital fra privatpersoner i England. I løpet av et år utgjorde innskuddene i IceSave over 4.4 milliarder pund, noe som finansierte 20 % av Landsbankis totale aktiva. Den store veksten skyldtes i hovedsak at IceSave betalte den høyeste innskuddsrenten i markedet i perioden fra 31. oktober 2006 til 6. juli 2007. Når innskuddsrenten begynte å falle, ble også innskuddene i banken redusert (Flannery, 2009). Landsbankis strategi fungerte en stund, men denne typen av innskudd kunne heller ikke redde banken. Både Landsbanki og de andre bankene på Island hadde mistet tilliten i markedet, da det var usikkerhet knyttet til om bankene i det hele tatt var i stand til å overleve (Flannery, 2009).

Bankenes intensjoner når de etablerte nettbanker kan ha vært gode, men flere mener at i hvert fall noen banker gjorde dette kun som et motsvar til de kritiske rapportene om islandske banker. En må huske at Sentralbanken overvåket bankenes likviditetssituasjon og krevde at bankene skulle ha nok likviditet til å dekke sine forpliktelser tre måneder fram i tid. Tidlig i 2008 rapporterte minst to av de største bankene at de var kredittverdige og at de hadde tilgang på nødvendig kapital dersom de hadde bruk for det (Flannery, 2009). På et tidspunkt ønsket Sentralbanken å se kopier av Glitnirs tilgang på kapital, men banken nektet. Sentralbanken følte at de ikke hadde myndighet til å kreve at banken avslørte denne informasjonen. I ettertid har det vist seg at Glitnirs tilgang på kapital ikke var tilstrekkelig, dersom banken hadde fått store problemer med finansieringen i det internasjonale kapitalmarkedet (Flannery, 2009). Det har også framkommet at noen banker feilinformerte om likviditeten i selskapet, enten ved en feiltagelse eller med fullt overlegg (Flannery, 2009). Landsbanki prøvde også å låne gjennom Sentralbanken i Luxembourg i 2008, men etter relativt kort tid fikk banken beskjed om at kreditten fra Sentralbanken ville

bli redusert. Sentralbanken i Luxembourg ga også beskjed om at de ville redusere sine utlån med sikkerhet i islandske aksjer (Flannery, 2009). Det var klart at de islandske bankene hadde store problemer med finansieringen, lenge før Lehman Brothers gikk konkurs (Flannery, 2009).

Når det gjelder bankenes evne til å identifisere låntakeren og kredittkvaliteten i selskapene, hadde bankene innført mer komplette systemer som gjorde det lettere for bankene og myndighetene til å få en bedre oversikt over de involverte partene. Det ble også informert om lånekonsentrasjonene i de ulike kundegruppene i bankenes årlige rapporter (Flannery, 2009). Sentralbankens månedlige rapport meldte om stadig økende grad av lån til holdingselskaper. Dette var tvilsomme kreditorer fordi de hadde nære bånd til bankens eierskap og mange ble i hovedsak brukt for å finansiere aksjeporteføljer (Flannery, 2009). Etter at Islands finansielle tilsynsmyndigheter, FME, hadde vurdert kredittrisikoen og de interne kredittkontrollene og prosedyrene i de seks største islandske bankene, ble det konkludert med at noen av bankene hadde under - rapportert omfanget av de nære båndene mellom låntakerne i banken (Flannery, 2009). Det ble også stilt spørsmål om bankene ikke hadde tatt hensyn til den kritikken utenforstående eksperter hadde stilt i 2006, om kvaliteten på utlånene som ble gitt (Flannery, 2009).

Tidlig i 2006 hadde utenforstående eksperter uttrykt bekymring for den islandske Sentralbankens eller myndighetenes evne til å skaffe likviditet eller kapital, til å støtte de største bankene i landet (Flannery, 2009). I slutten av 2005 var de tre største bankenes totale aktiva 5,28 ganger større enn Islands BNP, mens den i midten av 2008 var blitt økt til nesten 10 ganger større en landets BNP. Det er klart at bankene ikke hadde tatt hensyn til de helhetlige advarslene de ble gjort oppmerksomme på i 2006. Spørsmålet er vel heller hvordan Islands tilsynsmyndigheter kunne tillate en slik utvikling, de hadde hatt muligheten til å innføre ordninger som ville redusere denne risikable utviklingen (Flannery, 2009). Bankenes forpliktelser i forbindelse med utenlandske bankinnskudd, var også ekstremt store i forhold til ressursene Sentralbanken og myndighetene hadde. Denne forskjellen mellom forpliktelser og ressurser ville spille en viktig rolle i bankenes siste finansieringsproblem (Flannery, 2009).

Var bankene kredittverdige?

Sommeren 2008 ble det klart at de islandske bankene tydelig var i vanskeligheter. I løpet av våren opplevde bankene en økning i forsinkede innbetalinger på utlån. Bankene prøvde å refinansiere flere av de store lånene sine for å unngå å måtte rapportere om at utlånene ikke ble betalt. Kredittmarkedene strammet inn på sine utlån og bankenes låneporteføljer ble vanskeligere å lese for utenforstående. Bankene ble også tvunget til å låne fra Sentralbankene, siden private investorer ikke lenger var villige til å yte utlån (Flannery, 2009). International Monetary Fund (IMF) innhentet informasjon i august 2008 som tilsa at (Flannery, 2009, s. 104).

Kvaliteten av bankenes kapital er usikker og en stor del av bankenes likviditet er holdt opp i mot aktiva som, under nåværende betingelser, i hovedsak er brukt til repo-lån mot store banker. I tiden som kommer vil bankene møte ytterligere alvorlige utfordringer dersom det ytre miljøet fortsetter å forverres.

Som en følge av konkursen i Lehman Brothers 15. september 2008, ble de finansielle markedene grepet av panikk og utlån mellom bankene kollapset i USA og Europa. Mange banker var i stand til å opprettholde likviditeten ved hjelp fra Sentralbanken i landet, mens Islands Sentralbank hadde begrensede utenlandske reserver og hadde derfor ikke noen mulighet til å hindre den negative utviklingen i økonomien (Flannery, 2009).

6. oktober 2008 ble det klart at FME fikk myndighet til å overta betalingsudyktige banker og skaffe kapital fra myndighetene for å hjelpe dem. Glitnir, Kaupthing og Landsbanki ble dermed overtatt av myndighetene (Flannery, 2009). FME leide inn Deloitte for å gå gjennom verdiene i bankene. Etter Deloittes vurderinger av verdiene i bankene, ble det avdekket store tap som tilsa at bankene ikke hadde vært kredittverdige på tidspunktet da de ble overtatt av myndighetene (Flannery, 2009). De involverte partene var uenige om vurderingene som Deloitte gjorde, og det ble derfor aldri helt klarlagt om bankene var kredittverdige eller ikke på tidspunktet når de ble slått konkurs og overtatt av myndighetene. En står derfor igjen med en sterk mistanke om at noen eller alle bankene var betalingsudyktige, og at kapitalmarkedenes uvilje til å låne ut kapital var fornuftig (Flannery, 2009).

Sammendrag – Glitnir, Kaupthing og Landsbanki

Islands tre største banker strebet etter rask internasjonal vekst, samt hurtig hjemlig kreditteksjon. De anvendte relativt svake standarder for kapitalinngang og utlån, spesielt i forbindelse med utlån til store eierselskaper, i tillegg var bankene i for stor grad avhengige av sikkerhet knyttet til aksjer handlet på den islandske børsen (Flannery, 2009). FME konkluderte med at de islandske bankenes datasystemer var utilstrekkelige, når det gjaldt å måle og følge opp verdien av sikkerheten som ble stilt for utlånene. FME rapporterte også om underrapportering i omfanget av nære bånd mellom låntakerne i bankene (Flannery, 2009). Selv om utenforstående eksperter hadde rapportert om lite åpenhet omkring bankenes finansielle regnskaper, var de ansvarlige lederne ikke villige til å skaffe mer detaljert informasjon omkring bankenes eksponering mot kredittrisiko (Flannery, 2009).

De islandske bankene mislyktes i å sikre pålitelig kapitaltilgang som var i samsvar med bankenes ekspansjon i markedet. Selv om de i perioder klarte å innhente kapital gjennom å tilby høye renter på kapitalinnskudd i nettbanker, ble også disse redusert betydelig når bankene ikke lenger tilbydde den beste renten i markedet. Tvil om sikringsordningene i forbindelse med islandske nettbanker, førte også til at privatpersoner trakk ut sine midler av frykt for å tape pengene (Flannery, 2009).

Det er mye som tyder på at bankene ikke var kredittverdige når de ble slått konkurs tidlig i oktober 2008. I ettertid har myndighetene informert om store udekkede tap som direkte kan tilskrives bankenes svake standarder for kapitalinngang og utlån, samt avhengigheten til sikkerhet som var basert på aksjer handlet på den islandske børsen (Flannery, 2009).

Den internasjonale finanskrisen la ytterligere press på bankene og særlig etter at Lehman Brothers ble slått konkurs 15. september 2008. Bankene hadde imidlertid ikke tatt hensyn til faresignalene om at den raske veksten og størrelsen på bankene ville føre til høyere risikoeksponering (Flannery, 2009). Det er svært sannsynlig at de islandske bankene hadde fått store vanskeligheter, selv uten den internasjonale finanskrisen (Flannery, 2009).

Glitnir, Kaupthing og Landsbanki ble slått konkurs i løpet av tre dager i perioden mellom 6. oktober og 9. oktober 2008.

Konsekvenser

Konsekvensene for Island har vært enorme etter at landets tre største banker gikk konkurs. De ansatte mistet jobbene sine, privatkunder og bedrifter har mistet store deler av innskuddene sine og investorer som har lånt ut kapital til bankene har mistet pengene sine. Dette har ført til en samfunnsøkonomisk krise på Island.

Myndighetene, ved statsminister Geir H. Haarde, ga en ubegrenset garanti om at alle innskudd fra Islands befolkning og innskudd fra private pensjonsfond i islandske banker, var trygge og at finansdepartementet ville sikre at innskuddene ville bli tilbakebetalt i sin helhet. Statsministeren forsikret også om at landets handelsvirksomhet ville ha tilgang til kapital og at banktjenestene i størst mulig grad ville bli opprettholdt (McFall et al., 2009).

Kort tid etter at Glitnir, Kaupthing og Landsbanki hadde gått konkurs ble den allerede høye renten på Island hevet med 6 %, fra 12 % og opp til 18 %. Bakgrunnen for renteøkningen var et forsøk på å normalisere forholdene i forbindelse med veksling av islandske kroner, men tiltaket ble møtt med kritikk fra Harald Magnus Andreassen som er sjeføkonom i First Securities. Han mente at lånetilgang gjennom pengefondet og andre kapitalkilder ville være et mer effektivt tiltak som kunne stabilisere kursen på islandske kroner (Sjølie, 2008). Rentehevingen førte til ytterligere problemer for befolkningen på Island og gjorde at den økonomiske situasjonen for innbyggerne ble ytterligere forverret. De høye rentene har også ført til sterk nedgang i eiendomsprisene. Konsekvensene av den økonomiske situasjonen på Island er at noen velger å flytte fra landet og heller prøve å etablere seg på nytt i andre land, mens andre igjen ikke har mulighet til å flytte på grunn av for store gjeldsbelastninger (Kaspersen, 2011). Gjeldsbelastningene kan bli ytterligere forverret dersom bankkundene velger å selge husene. En kan risikere å sitte igjen med stor gjeld og ikke ha sikkerhet for lånet, noe som gjør at renten vil stige på det usikrede lånet og gjøre situasjonen enda dårligere for bankkundene (Kaspersen, 2011).

For kunder utenfor landets grenser var Island forpliktet til å dekke opp til 20.887 euro til hver kunde som en følge av medlemskapet i European Economic Area (EEA) (McFall et al., 2009). I England og Nederland mistet 340.000 bankkunder innskuddene sine i islandske banker, men myndighetene i disse landene har valgt å dekke tapene på vegne av Islands myndigheter. Meningen var at Island skulle betale

tilbake disse pengene som kompensasjon til England og Nederland, men landene har ennå ikke kommet til enighet (Dagens Næringsliv, 2011). Summen Island skal betale er 3,9 milliarder euro, tilsvarende 31 milliarder norske kroner. Det tilsvarer nesten 12.000 euro per innbygger på Island. Dersom partene ikke kommer til enighet vil Island stå i fare for å miste tilgangen på lån fra IMF og medlemskapet i EEA (Dagens Næringsliv, 2011).

3. Metode

I denne oppgaven legges det som underlag en grunnleggende teori knyttet til bankfaget, for på den måten gi en innføring i oppbygningen av hvordan banker er organisert og hvilke roller de har i samfunnet. I tillegg presenteres informasjon om bankkrisen på 1990 – tallet og en presentasjon av den nåværende finanskrisen. Da disse utgjør vesentlige underlag som kan være viktige bidragsyttere når det gjelder å forstå bankenes valg og utvikling i markedet.

Case studiene utgjør den viktigste delen av oppgaven, fordi de beskriver bankkonkurser og situasjoner hvor banker har fått problemer i andre land, som kan videreføres til lignende situasjoner i Norge. Ved å ta utgangspunkt i case studiene fra USA, Danmark og Island kan en sammenligne årsaker og konsekvenser opp i mot en eventuell bankkonkurs i Norge. Målet er derfor å avdekke vesentlige forskjeller mellom landene og vurdere om lignende konsekvenser kan skje i Norge.

4. Scenarioanalyse: En stor norsk bank går konkurs

Scenarioanalysen starter med en presentasjon av det norske bankmarkedet, før en går videre til å se på årsaker som kan medføre en bankkonkurs. Deretter følger mulige konsekvenser av at en stor norsk bank går konkurs, diskutert opp mot teorien, finanskrisene og case studiene i oppgaven.

4.1 Presentasjon av det norske bankmarkedet

Det norske bankmarkedet kjennetegnes av få og store aktører. Det er få land i Europa som kan skilte med samme markedskonsentrasjon som vi har her i landet. I Norge har DnB NOR den klart største markedsandelen med sine 39 % av forvaltningskapitalen. Deretter følger Nordea med rundt 14 %, Sparebank 1 gruppen med om lag 13 % og Terra gruppen med om lag 5 % av den samlede forvaltningskapitalen. De øvrige bankene i markedet fordeler de resterende 29 % av forvaltningskapitalen (Finanstilsynet, 2011).

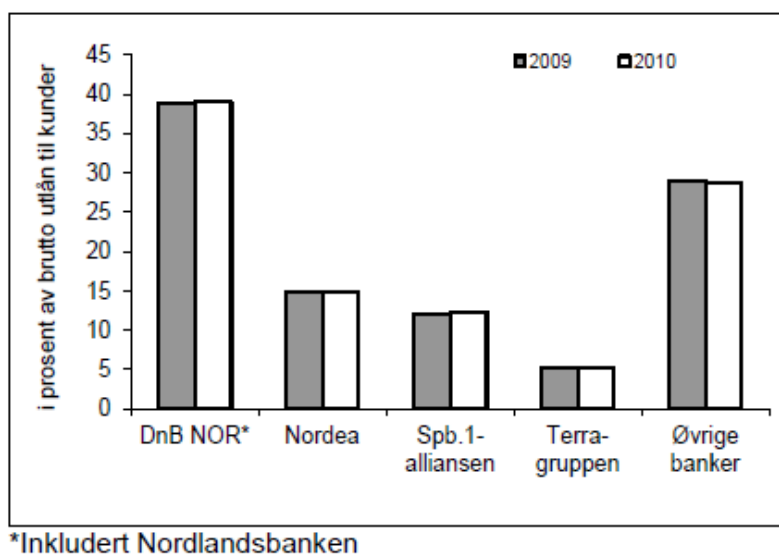

Fig. 8. Markedsandeler målt i brutto utlån til kunder. Kilde: Finanstilsynet (2011).

Vi ser av figuren ovenfor at markedsandelene er stabile og det er kun små endringer fra 2009 til 2010.

Bankenes totale resultat før skatt ble 36,4 milliarder kroner i 2010, noe som er en økning på nesten 42 % fra året før. Egenkapitalavkastningen økte også fra 9,2 % til 13,1 % i 2010. Den store endringen i resultatet skyldes i stor grad den betydelige nedgangen i tap på utlån av penger, som sank med 7 milliarder kroner fra 2009 til 2010 (Finanstilsynet, 2011).

	2010		2009		4.kv.10		4.kv.09	
	Mill. kr.	i % GFK	Mill. kr.	i % GFK	Mill. kr.	i % GFK	Mill. kr.	i % GFK
Netto renteinntekter	53 979	1,53	54 109	1,58	13 899	1,56	13 870	1,62
Andre inntekter	26 870	0,76	23 364	0,68	7 114	0,80	5 309	0,62
<i>herav kursgev. oml.midler/fin.ei. vurdert til virk. verdi</i>	7 152	0,20	9 132	0,27	1 917	0,22	1 585	0,19
Andre kostnader	38 444	1,09	38 500	1,12	9 873	1,11	10 071	1,18
<i>herav lønn og personalkostnader</i>	18 972	0,54	20 243	0,59	4 960	0,56	5 379	0,63
Resultat før tap på utlån	42 406	1,20	38 973	1,14	11 140	1,25	9 108	1,07
Bokførte tap på utlån	6 285	0,18	13 484	0,39	1 552	0,17	2 875	0,34
<i>Gev/tap ikke-fin.ei mv/langsiktige verdip.</i>	306	0,01	186	0,01	22	0,00	158	0,00
Resultat før skatt	36 427	1,03	25 676	0,75	9 610	1,08	6 391	0,73
Skattekostnad	9 493	0,27	8 334	0,24	2 254	0,25	2 560	0,30
Resultat etter skatt	26 934	0,76	17 342	0,51	7 356	0,82	3 831	0,43
Egenkapitalavkastning	13,1		9,2		16,0		9,1	

Fig. 9. Resultat for samtlige norske banker. Kilde: Finanstilsynet (2011).

Når vi ser på bankenes totale forvaltningskapital utgjorde den 3 421,33 milliarder kroner per 31.12.2010, noe som er en vekst på 1,5 % fra året før (Finanstilsynet, 2011). Vi ser også at utlånet til kunder øker med 5,1 % i perioden 2009 til 2010, samtidig som økningen på misligholdte lån øker med 11,2 % i samme periode. Innskudd fra kunder har også en økning på 8,5 % fra i fjor. Vi ser også en positiv utvikling i innskuddsdekningen fra 55,1 % i 2009 til 56,9 % i 2010 (Finanstilsynet, 2011).

	31.12.10	31.12.09	vekst i %
	Mill.kr.	Mill.kr.	
Forvaltningskapital	3 421 331	3 371 058	1,5
Brutto utlån til kunder	2 691 866	2 561 444	5,1
<i>..herav brutto utlån vurdert til amortisert kost</i>	2 511 109	2 332 131	7,7
Tapsnedskrivninger på utlån vurdert til amortisert kost	22 954	21 882	4,9
<i>herav individ. tapsnedskr.</i>	16 070	13 518	18,9
<i>herav gruppenedskrivning</i>	6 884	8 364	-17,7
<i>..herav brutto utlån vurdert til virkelig verdi</i>	180 757	229 313	-21,2
Innskudd fra kunder	1 531 335	1 411 536	8,5
Gjeld ved utst. av verdipapirer	816 597	769 127	6,2
Brutto misligholdte lån	46 109	41 464	11,2
Tapsnedskr. i % av brutto utlån vurdert til amortisert kost	0,9	0,9	
Gruppenedskr. i % av br. utlån vurdert til amortisert kost	0,3	0,4	
Brutto misligh. lån i % av totale brutto utlån	1,7	1,6	
Innskuddsdekning	56,9 %	55,1 %	

Fig. 10. Balanseposter for samtlige norske banker. Kilde: Finanstilsynet (2011).

Det at DnB NOR har en markedsandel på 39 % vil tilsa at banken har en forvaltningskapital på rundt 1334 milliarder kroner, mens Nordea har med sine 14 % en forvaltningskapital på om lag 479 milliarder kroner og Sparebank 1 gruppen har med sine 13 % rundt 445 milliarder kroner i forvaltningskapital.

På bakgrunn av informasjonen ovenfor vil det ut fra formulert problemstilling være naturlig å foreta scenarioanalysen av en bank i størrelsesorden med DnB NOR, siden denne banken har 39 % av markedsandelen i Norge.

DnB NOR har 2,3 millioner personkunder, mer enn 200.000 bedriftskunder, flere enn 200 kontorer fordelt utover hele Norge, samt at de totalt sysselsetter 13.317 årsverk (DnB NOR, u.å.). DnB NOR samarbeider også med en hel rekke organisasjoner i det norske kulturlivet, idretten og utvalgte organisasjoner. Dette omfatter både lokale og nasjonale aktører, som blant annet Bodø Glimt, Norges Friidrettsforbund, Norges Skiskytterforbund og Norges Orienteringsforbund blant idretten. Blant kultur støtter banken Festspillene i Bergen, Den Nationale Scene, Kongsberg Jazz, Sølvguttene og mange andre (DnB NOR, u.å.).

4.2 Årsaker som fører til at banker går konkurs

Når finansinstitusjoner går konkurs skyldes dette ofte store internasjonale eller nasjonale hendelser, som har betydelige negative innvirkninger på banker og andre finansinstitusjoner. Disse store hendelsene vanskeliggjør bankenes evne til å drive vanlig forretningsvirksomhet.

Blant store internasjonale og nasjonale hendelsene har vi finanskrisene, som fører med seg stor usikkerhet i finansmarkedene og bankenes tilgang på kapital. Dersom bankene ikke allerede har gode finansieringsordninger, kan dette føre til at bankene får problemer med å finansiere videre drift og at likviditeten blir redusert.

Andre viktige hendelser som kan forårsake konkurser blant bankene, er for eksempel dårlig styring av selskapet, store fall i eiendomsprisene i det enkelte land, for rask og for stor vekst i selskapet, for stor risikoeksponering mot enkelte bransjer, samt for stor tillit til kortsiktige finansieringskilder. Som vi ser av case studiene ovenfor finnes det mange ulike hendelser som alle påvirker bankene i ulik grad, men som til sammen fører til at bankene går konkurs.

4.3 Konsekvenser av en stor norsk bankkonkurs

Her vil jeg drøfte konsekvensene av at en stor norsk bank går konkurs. Banken jeg har tatt utgangspunkt i er i størrelsesorden med DnB NOR, siden dette er den klart største banken i landet med sin markedsandel på 39 %. Videre følger drøftelser som tar sikte på å belyse konsekvensene for de ansatte, kunder, kreditorer, eiere,

lokalsamfunn og samfunnet for øvrig, samt mulige konsekvenser for finansmarkedet i Skandinavia.

4.3.1 Ansatte

Dersom en bank som DnB NOR går konkurs kan dette få betydelige følger for de ansatte i banken. Hvor alvorlige konsekvensene blir for de ansatte, kan være avhengig av de eksterne faktorene som foreligger når banken går konkurs. En betydelig ekstern faktor kan være en finanskrise.

På kort sikt vil følgene for de ansatte være å miste jobben, å få redusert inntektsgrunnlaget og miste eventuelle frynsegoder ved å arbeide i banken. De vil også miste tilhørigheten til landets største bank og de som jobber der.

Selv om en blir arbeidsledig vil en ikke miste all inntekt, men den blir kraftig redusert ved at en får utbetalt inntil 62,4 % av det opprinnelige inntektsgrunnlaget som dagpenger fra NAV (NAV, 2011). Dette må sies å være en betydelig reduksjon av inntektsgrunnlaget og kan få følger for flere av de ansatte når det gjelder å forsørge seg selv og dekke sine forpliktelser. De ansatte i banknæringen har også særordninger hvor de ansatte gis mulighet til fordelaktige lån til lave prosentsatser, samt høyere innskuddsrenter. Ved en bankkonkurs vil disse ordningene ikke lenger være tilgjengelige, og en må derfor ta opp lån fra andre finansinstitusjoner, gjerne til en høyere rente enn det en tidligere hadde. Som følge av konkursen er det ikke sikkert at de tidligere ansatte får innvilget det ønskede lånebeløpet, som følge av den lavere inntekten. Dette kan føre til en ytterligere forverring av de ansattes økonomi, og det kan føre til at de involverte må selge eiendeler eller i verste fall huset på grunn av at en ikke lenger er i stand til å dekke sine forpliktelser. De ansatte står også i fare for å miste andre frynsegoder som omfatter billige forsikringer og pensjonsordninger. Samholdet blant de ansatte og følelsen av å tilhøre en stor og viktig bank vil også gå tapt for de ansatte ved bankkonkursen.

Dersom banken går konkurs som følge av årsaker internt i Norge eller banken, vil en så stor konkurs kunne etterlate seg store hull i bankmarkedet. Dette kan føre til at de andre bankene i Norge tilegner seg markedsandeler som DnB NOR tidligere hadde. Bankene vil da ha behov for nye ansatte og de som mistet jobben når banken gikk konkurs, vil kunne få nye arbeidsplasser hos tidligere konkurrenter. Dette kan løse problemet for flere av de som mistet jobbene sine, men det kan allikevel være

vanskelig å se at dette løser problemet for alle som ble arbeidsledige. Det har vist seg tidligere at eldre arbeidstakere har større problemer med å få arbeid igjen, enn de som er yngre. Grunnene til dette er mange, men for eldre arbeidstakere innebærer det for selskapene at de må betale en høyere pensjonspremie siden de ansatte nærmer seg pensjonsalder, samt at selskapene må betale høyere forsikringer etter hvert som de ansatte blir eldre. Store omveltninger innen banknæringen etter konkursen, kan også medføre at etterspørselen etter eksperter innen ulike områder av bransjen blir sterkt redusert på grunn av omstruktureringer eller satsning på nye forretningsområder, samt at banknæringen blir mer effektiv når store banker går konkurs. På den måten kan flere personer oppleve å stå utenfor og ikke lenger være en del av banknæringen.

På lengre sikt vil de fleste være i stand til å finne nye arbeidsplasser og dermed få økt sitt inntektsgrunnlag igjen. Men eksterne faktorer som for eksempel en finanskriser eller store fall i eiendomsprisene, kan påvirke hvor lang tid det går før en er i stand til å få nytt arbeid og dermed få en stabil inntekt igjen. Eksterne faktorer som store fall i eiendomsprisene kan føre til at ansatte med store lån, som blir nødt til å selge eiendommene sine, kan sitte igjen med lån etter at eiendommen er solgt. Som vi ser fra caset med Roskilde Bank kan dette bli en dyr affære, siden det gjenstående lånet uten sikkerhet, må tilbakebetales med en vesentlig høyere rente enn det som var tilfellet med renten til boliglånet. Man risikerer også å sitte igjen med lån og uten noe sted å bo.

Dersom en ekstern hendelse inntreffer, som for eksempel en finanskriser, kan konsekvensene av bankkonkursen bli forsterket for de ansatte. Det kan gå lenger tid med å finne seg nytt arbeid og de mulige skadelige innvirkningene av konkursen kan bli ytterligere forverret etter som tiden går. De tidligere ansatte kan i så fall risikere å måtte søke sosialhjelp for å klare seg økonomisk.

4.3.2 Kunder

En stor norsk bankkonkurs vil ramme kundene i ulik grad, alt etter hvor mye penger kundene har som innskudd i bankene. Bankenes sikringsfond dekker opp til 2 millioner kroner i hver bank. Det tilsier at kunder som har innskudd tilsvarende 2 millioner kroner eller mindre får dekket sine innskudd ved en eventuell bankkonkurs.

Mens de som har bankinnskudd over 2 millioner kroner, kun får dekket de første 2 millionene av sine totale innskudd i banken.

Som følge av finanskrisen har mange land vedtatt å øke dekningsnivåene på innskuddene til kundene. EU har i dag en innskuddsgaranti på 100.000 euro, mens USA garanterer for 250.000 dollar. Norge har ikke økt dekningsnivåene og mener at garantien på 2 millioner kroner fremdeles er god nok. For EU vil garantibeløpet dekke 72 % av de totale innskuddene, mens tilsvarende tall for USA er 71 %.

Sammenligner vi med Norge vil garantibeløpet på 2 millioner kroner kun dekke 58 % av de totale innskuddene i landet. Vi ser at denne dekningen er vesentlig lavere enn garantiene i EU og USA, og at mange kunder i Norge kan risikere å tape store penger dersom tapene blir store nok i markedet.

Store prisfall i eiendomsmarkedet kan også gjøre seg gjeldende for kunder med lån til bolig. I verste fall kan lånet overstige verdien av boligen, noe som kan gjøre det vanskelig for kundene å flytte på seg. Dersom de selger boligen kan de risikere å sitte igjen med lån uten sikkerhet, noe som vil fordyre lånene betraktelig. Et boliglån i Norge tilsier at rentenivået ligger på mellom 3,5 – 5 %, mens det for lån uten sikkerhet er betydelig høyere. Det vil med andre ord tilsi at å selge boligen kan bli en heller kostbar affære. I saken med Roskilde Bank opplevde en at mange valgte å ikke selge boligen i frykt for å tape for mye penger. Renten på boliglånet var i hvert fall lav og stabil.

I noen tilfeller velger kunder å ta opp lån for å kjøpe aksjer. Dersom kundene har valgt å kjøpe aksjer i banken som går konkurs, vil kundene stå i fare for å miste hele beløpet de har investert i aksjer i banken. Men hvis bankens representanter har visst om at banken ville gå konkurs eller på andre måter har oppført seg uetisk og umoralsk, kan kunden allikevel kunne få de investerte pengene igjen. Men dette må i så fall avgjøres av rettslige instanser i ettertid, pengene blir ikke betalt ut fra Bankenes sikringsfond. Dette skjedde med Roskilde Bank og der har lederne blitt funnet skyldige og dømt i etterkant av konkursen. Men de som investerte i bankens aksjer har ennå ikke fått tilbakebetalt pengene sine, selv om de bevisst ble misledet til å investere i bankens aksjer. Dette er en prosess som kan ta lang tid.

En bankkonkurs kan medføre problemer for kundene ved at banken blir gjort utilgjengelig og at det ikke blir mulig å foreta seg noe på nettbanken, som betalinger,

overføringer og nedbetaling av lån, og at heller ikke kortbruk blir mulig. Dette kan medføre store vanskeligheter på kort sikt, men vil på lengre sikt bli overtatt av andre banker. Kundene blir også nødt til å etablere nye kundeforhold og søke om lån hos andre banker, noe som kan medføre problemer hvis kundene har pådratt seg betalingsanmerkninger, mistet jobben eller andre forhold som kan innebære at lånesøknaden blir avslått.

I krisetilfeller har Finansdepartementet som oppgave å koordinere tiltak mot finansielle kriser, sammen med Finanstilsynet og Norges Bank. De vil samarbeide for å finne løsninger som er til det beste for landets befolkning.

4.3.3 Kreditorer

Ved en bankkonkurs kan kreditorene få penger tilbake som følge av at eiendeler og midler blir løst ut og solgt. På den måten frigjøres det kapital som kan tilbakebetales til de som har penger til gode fra konkursboet. I mange tilfeller kan ikke kreditorene forvente å få tilbake hele beløpet, men kun en viss prosentsats av de totale midlene som blir frigjort til slutt. Hele beløpet blir delt på alle kreditorene slik at en får en mest mulig rettferdig fordeling av kapitalen i konkursboet. Dersom boet har liten verdi kan kreditorene stå i fare for å måtte nedskrive store tap som følge av konkursen.

Kreditorene består oftest av andre store finansinstitusjoner og banker som har lånt ut kapital til banken. Dette kan være både internasjonale og nasjonale selskaper.

Sentralbanken i Norge kan også være en kreditor, dersom banken som gikk konkurs har lånt penger fra den. Sentralbanken gir ofte lån i krisetilfeller for på den måten å bidra til å skape stabilitet for å oppnå en trygg og effektiv økonomi.

4.3.4 Eiere

Eierne av bankene, eller aksjonærene, er de som har investert i banken for å tjene penger. Eierne er ofte klar over at bankene har en høy risikoeksponering ved forretningsvirksomheten og når banken har store inntekter, tjener også eierne gode penger. Småsparerne som investerer penger i banker er i mange tilfeller ikke klar over hvilken risikoeksponering bankene har, men de bør vite at risikoen ved å investere i enkeltaksjer er større enn å investere i aksjefond. Ved en bankkonkurs vil aksjekursen settes til null og eierne vil derfor tape alle pengene som er investert i banken.

Store eiere kan også være kunder i bankene og ha store kapitalinnskudd i selskapet. Eierne kan i disse tilfellene være utsatt for å tape sine kapitalinnskudd, dersom de overstiger 2 millioner kroner.

Noen banker blir også betraktet som for store til å kunne gå konkurs. En bank med samme størrelse som det DnB NOR har i Norge, kommer helt klart under denne kategorien. Hvis myndighetene blir enige om at denne banken er for stor til å kunne gå konkurs, ved at den innehar viktige funksjoner i samfunnet og at en konkurs kan sette hele det finansielle systemet i fare, kan de velge å redde banken fra å gå konkurs. Dette har skjedd tidligere under bankkrisen på 1990 – tallet og i tilfellet med Bear Stearns der banken ble overtatt av JP Morgan med støtte fra myndighetene. Etter overtagelsen av Bear Stearns ble skattebetalernes penger brukt til å betale ut aksjonærene. Det var jo en god løsning for eierne, men ikke for vanlige skattebetalere. I Norge er det vanlig at når egenkapitalen går tapt, blir aksjekursen satt til null og bankene blir overtatt av norske myndigheter. Bankene blir deretter tilført tilstrekkelig kapital slik at kapitalkravene blir etterfulgt. Etter en stund blir bankene privatisert og solgt slik at staten får dekket sine utlegg. På den måten blir konsekvensene for finanssystemet redusert betraktelig og kun eierne taper penger.

Det er stor uenighet om at noen banker er for store til å kunne gå konkurs. Det påpekes at banker eller selskaper som oppfatter seg selv som for store til å gå konkurs, utgjør en fare for det finansielle systemet. Konkursen i Lehman Brothers var en oppvekker for bankene og selskapene i finansmarkedene, om at selv store banker kan bli slått konkurs. Dette hadde en preventiv effekt ved at andre selskaper reduserte sin høye risikoeksponering, som var skapt på bakgrunn av troen om at selskapene var for store og viktige til å gå konkurs, og at de uansett forventet å bli reddet av myndighetene dersom banken havnet i vanskeligheter. Selv om konkursen var en dyrekjøpt erfaring for det internasjonale samfunnet, var det et effektivt virkemiddel mot en farlig utvikling i de finansielle markedene. Av samme grunn mener blant annet Jan F. Qvigstad (Takla, 2009) at banker, uansett størrelse og posisjon i markedet, må kunne gå konkurs.

4.3.5 Lokalsamfunn

En bank av DnB NORs størrelse ønsker å bidra ved å være en aktiv samfunnsaktør, både lokalt og nasjonalt. Derfor satser banken på sponsorvirksomhet hos en rekke

ulike lag og organisasjoner i hele Norge. Det er klart at en bankkonkurs i denne størrelsesorden ville påvirket lag og foreninger i hele Norge. Det er vanskelig å si noe konkret om hvilken innvirkning en bankkonkurs ville ha å si for den enkelte organisasjon, da jeg ikke har funnet informasjon om de beløp som er fordelt rundt omkring til lag og foreninger. Men det er klart at sponsorgaver til spesielt små organisasjoner kan være viktige for å opprettholde tilbud og virksomhet, noe som skaper konsekvenser for lokalsamfunnet dersom de uteblir.

Bankkonkursen kan også ha mye å si for små steder hvor banken var sterkt etablert og kanskje uten konkurranse. Her vil konkursen kunne ha sterkere påvirkning på et lokalsamfunn enn ellers i landet. I tilfeller hvor banken var eneste bank i området, kan konkursen få betydelige konsekvenser for dagliglivet i lokalsamfunnet. Det kan føre til vanskeligheter med kjøp og salg fra forretninger, kortbruk, betaling av regninger og andre daglige aktiviteter. På lengre sikt vil det være naturlig at andre banker tar over bankaktivitetene i området og at situasjonen stabiliserer seg igjen.

Dersom banken har en dominerende posisjon i et mindre samfunn, kan konkursen også bety tapte arbeidsplasser og reduserte skatteinntekter for kommunen det gjelder. Størrelsen på kommunen og den tapte arbeidsplassen kan ha betydning for utfallet av konkursen, med tanke på hvor store innvirkningene blir for lokalsamfunnet.

4.3.6 Samfunnet for øvrig

Konsekvensene for samfunnet for øvrig avhenger mye av hvilke garantier myndighetene har stilt i forbindelse med banken som gikk konkurs.

Det var akkurat dette problemet Island stod ovenfor da bankene Glitnir, Kaupthing og Landsbanki gikk konkurs. De islandske myndighetene hadde garantert for å dekke opp til 20.887 euro til hver innskuddskunde. Island skylder i dag 31 milliarder kroner til England og Nederland som følge av denne garantien. Dette tilsvarer rundt 12.000 euro per innbygger på Island. Innbyggerne på Island er sterkt kritiske til at de sitter igjen med regningen etter at finansakrobater har oppført seg hensynsløst for kun å tjene mest mulig penger. Innbyggerne har derfor nedstemt forslaget om tilbakebetaling av disse pengene til Nederland og England. Dersom landene ikke kommer til enighet, kan Island risikere å bli kastet ut av EEA og miste lånetilgangen gjennom IMF.

I tilfellet med Island var problemet forårsaket av manglende regler og kontroll på bankene fra myndighetenes side, som gjorde at de Islandske bankene opplevde enorm internasjonal vekst over en forholdsvis kort periode. I Norge har vi strengere regler og kontroller for å hindre at vi havner i tilsvarende situasjon. Norske banker må forholde seg til retningslinjer gitt av Finansdepartementet, Finanstilsynet og Norges Bank. Dette inkluderer blant annet likviditetsforvaltning, resultat- og regnskapsrapportering, eierstyring, intern styring i virksomhetene, samt samfunnsøkonomiske analyser. Det blir også foretatt jevnlig kontroll for å sjekke om bankene følger lover og regler, samt overholder de gjeldende kapitalkrav. På den måten kan myndighetene regulere størrelsen på selskapene og hindre bankene i å vokse for hurtig.

Det kan stilles spørsmål ved om norske myndighetene er i stand til å dekke alle tapene ved en stor bankkonkurs. Dersom vi bruker tallene fra DnB NOR finner vi at banken har 2,3 millioner privatkunder og 200.000 bedriftskunder. Ved å ta utgangspunkt i at bedriftskundene taper sine innskudd og må tilbakebetales med 2 millioner kroner for hver kunde, har kundene krav på totalt 400 milliarder kroner som garanteres av norske myndigheter. Dette kan bli vanskelig å etterkomme, ettersom de resterende 2,3 millioner kundene også vil kunne framstille krav om å få dekket sine tap. Hvis vi tar et annet eksempel som tilsier at kundene i snitt taper 50.000 kroner, vil dette bety at myndighetene må tilbakebetale totalt 125 milliarder kroner til de 2,5 millioner kundene.

Det er stor forskjell på Islands og Norges økonomi, og vi ser at Norge har større mulighet til å kunne dekke store tap som følge av en bankkonkurs, enn det Island var i stand til. Men en bankkonkurs vil allikevel kunne få betydelige negative innvirkninger på det norske samfunnet, dersom myndighetene garanterer for innskuddene til kundene. På bakgrunn av tallene ovenfor kan en stille spørsmål om myndighetene i det hele tatt har mulighet til å innfri kravene, uten at dette får store konsekvenser for andre viktige deler av det norske samfunnet.

For å få klarhet i om det finnes markante forskjeller mellom konsekvenser av en bankkonkurs i Norge i forhold til banker i utlandet, kan vi ta utgangspunkt i case studiene. I forhold til Island ser vi at Norge har strengere regler ovenfor finansinstitusjoner. Men vi ser også at Norge har betydelig sterkere økonomiske

forutsetninger enn det Island har, dersom vi skulle oppleve problemer med finansmarkedene. Derfor kan dette tyde på at vi har et bedre grunnlag for å kunne redusere innvirkningene av en bankkonkurs, enn det Island hadde. Ved å se på forholdet mellom Norge og Danmark, kan det være vanskeligere å finne markante forskjeller mellom konsekvensene for de to landene. Det kan tyde på at Norge har strenge regler ovenfor finansinstitusjonene, men Danmark innførte ubegrensede dekningsnivåer for bankkundernes innskudd, noe som er positivt for kundene som er utsatt for bankkonkurser. Men det har også ført til at de danske myndighetene har måttet betale dyrt for konkursen i Roskilde Bank. Når vi ser mot USA er det mulig å avdekke flere forskjeller, og en av de viktigste er størrelsen på finansinstitusjonene. Bankene i USA er enormt store og en konkurs skaper derfor kolossale konsekvenser både nasjonalt og internasjonalt. En annen viktig forskjell mellom bankene i USA og Norge er hvordan lønnsgodtgjørelsen blir regnet ut. I USA er lønnen i mye større grad bonusbasert, noe som kan framprovosere grådighetskulturen blant de ansatte, ved at de er villige til å ta større risiko for å kunne berike seg selv. I Norge er lønnen i mindre grad bonusbasert, men det forekommer også i Norge. I forholdet til USA kan en også ta med markante forskjeller i hvordan regelverket er utformet. I USA har det vært store endringer tilknyttet regelverket til finansinstitusjoner, ved at de i stor grad har fått lov til å regulere seg selv. I forbindelse med finanskrisen har vi opplevd at dette ikke har fungert tilfredsstillende. Det er bred enighet i USA om at innføring av nye regler er nødvendig, samtidig som det bør innføres en mer overordnet kontroll med finansinstitusjonene i landet.

En bank i størrelsesorden med DnB NOR sysselsetter mer enn 13.300 ansatte, som vil bli arbeidsledige i varierende perioder etter konkursen. Kostnadene forbundet med arbeidsledighetstrygd, eller dagpenger, vil bli betydelig for det norske samfunnet. Dersom vi foretar en kalkulering og sier at gjennomsnittslønnen i banken for enkelhetsskyld er 350.000 kroner, vil dagpengene utgjøre 218.400 kroner per ansatt per år. For alle ansatte beløper dette seg til i overkant av 2,9 milliarder kroner per år. Men vi kan anta at flesteparten finner seg nye jobber etter en periode, og derfor vil være med å bidra til fellesskapet ved at de betaler skatt. Når ansatte mister jobben sin vil også samfunnet få en nedgang i sine inntekter ved at skatteinngangen blir redusert. Hvor lenge personer går uten arbeid vil være avhengig av hvilken økonomisk situasjon samfunnet for øvrig opplever. Ved en finanskrisen kan vi forvente

et strammere arbeidsmarked enn det som er vanlig og kan i mange tilfeller føre til en økning i antall arbeidsledige. Dersom økonomien er i vekst kan det være lettere å få ny jobb og vi ser en redusering i antall arbeidsledige i samfunnet.

En bank som DnB NOR bidrar med midler til lag og organisasjoner i hele landet. Dersom banken går konkurs kan dette påvirke organisasjonene det gjelder i ulik grad, avhengig av hvor stor støtten er og hvor avhengig organisasjonene er av midlene.

Det å ha stabile finansinstitusjoner er særdeles viktig hvis en ønsker å oppnå en trygg og effektiv økonomi. En slik bankkonkurs kan svekke tilliten til det finansielle systemet, og samtidig skape usikkerhet blant de resterende bankene i finansmarkedene. På den måten kan konkursen føre til ytterligere tap av arbeidsplasser, tap av innskutt kapital, tap for kreditorene, tap for eierne og ikke minst store tap for samfunnet som helhet. Det kan være vanskelig å vurdere alle konsekvensene av en stor bankkonkurs, slik som var tilfellet med Lehman Brothers, der konkursen førte dette til enorme skader både nasjonalt og ikke minst internasjonalt. Nå var jo Lehman Brothers betydelig større enn norske banker, men finansmarkedene i Norge og de nærliggende landene kan få betydelige problemer som følge av en bankkonkurs på størrelse med DnB NOR. Det kan diskuteres om banken bør reddes eller ikke, men de kortsiktige kostnadene forbundet med å redde banken kan vise seg å være betydelig mindre enn de langsiktige kostnadene om banken går konkurs. Dersom banken heller burde vært reddet, er det naturlig at aksjonærene og kreditorene må tåle å tape penger, samtidig som kundenes innskudd og de ansatte i bankene blir ivaretatt på beste måte.

Vil de norske myndighetene tillate at en så stor bank som DnB NOR går konkurs? Vi har opplevd at så store banker har opplevd vanskeligheter tidligere, spesielt under bankkrisen på 1990 – tallet, da flere store norske banker måtte bli reddet av staten. Jeg har vanskelig for å se at myndighetene tillater at en bank, med 39 % markedsandel, går konkurs. En slik konkurs kan føre til enorme konsekvenser, ved at konkursen vil kunne påvirke 2,5 millioner kunder og over 13.300 ansatte. Myndighetene vil også stå i fare for å måtte garantere for store summer i innskudd, samtidig som økte kostnader til arbeidsledighetstrygd og reduserte skatteinntekter vil føre til ytterligere kostnader for samfunnet. Dersom myndighetene velger å redde

banken fra konkurs, vil de i stor grad være i stand til å få tilbakebetalt sine kostnader på lengre sikt. Dette støttes av informasjon om tidligere bankovertagelser ved bankkrisen på 1990 – tallet. Derfor er jeg ganske sikker på at myndighetene vil gripe inn, også i framtiden, for å hindre at norske banker går konkurs.

4.3.7 Finansmarkedet i Skandinavia

Dersom en bank med 39 % markedsandel i Norge går konkurs, kan dette også virke inn på finansmarkedene i andre land. Bankene i Skandinavia har tette bånd og foretar innlån og utlån på tvers av grensene. En stor norsk bankkonkurs kan derfor påvirke stabiliteten i finansmarkedene i Sverige og Danmark.

Hvor store konsekvensene blir for Sverige og Danmark avhenger av hvor eksponert de er mot den norske banken. Dersom de har lånt ut betydelig kapital til banken, kan de stå i fare for å miste deler av utlånene. Men i de tilfellene bankene i Sverige og Danmark har investert i aksjer i den norske banken, vil de stå i fare for å tape hele investeringsbeløpet. De vil også kunne tape store summer dersom de har store innskudd i banken som går konkurs.

Dersom de skandinaviske bankene opplever store tap i etterkant av den store norske bankkonkursen, kan det være nødvendig for de involverte bankene å redusere sin bemanning og sitt satsningsområde, eller be om hjelp fra myndighetene for å hindre en ytterligere forverring av situasjonen. I verste fall risikerer de skandinaviske bankene å gå konkurs, dersom de har hatt en for stor eksponering mot den norske banken. Hvis det er tilfellet, kan de gjeldende bankene oppleve samme problemer og konsekvenser som de involverte i den norske bankkonkursen.

En stor norsk bankkonkurs kan også skape ustabilitet i de skandinaviske landene, ved at bankene i Sverige og Danmark, sammen med kunder, kreditorer, eiere, ansatte og samfunnet for øvrig, mister tilliten til bankene i markedet og begynner å trekke ut pengene sine for å sikre seg at de ikke går tapt. Dette beskriver et såkalt "run" fra banken, noe som kan sette press på bankenes likviditet og tilgang på lån, og som kan bli kritisk for banken i løpet av relativt kort tid. Noe lignende skjedde med Lehman Brothers, at markedet mistet tilliten til banken og kundene og kreditorene trakk seg fra videre handel med banken. Når markedet mister tilliten til selskapet, vil muligheten til å foreta kortsiktige innlån bli betydelig redusert. Grunnen til det er at kapitalmarkedene ikke lenger ønsker å tilby lån til banken, fordi det er usikkerhet

knyttet til om banken klarer å tilbakebetale lånene. Som et resultat av dette kan likviditeten bli betydelig redusert i løpet av kort tid, og banken vil ikke lenger være i stand til å dekke sine forpliktelser som følge av liten eller ingen likviditet.

5. Konklusjon

Målet med oppgaven var å belyse konsekvensene for det norske samfunnet dersom en norsk finansinstitusjon går konkurs. Scenarioanalysen har omfattet bankens ansatte, kunder, kreditorer, lokalsamfunn, samfunnet for øvrig og finansmarkedet i Skandinavia.

Analysen har vist at konsekvensene av en stor norsk bankkonkurs kan bli forsterket dersom konkursen oppstår i en periode med store eksterne hendelser, så som finanskriser. Grunnen til det er at økonomien i landet blir påvirket i negativ retning, og situasjonen for de involverte i bankkonkursen kan derfor bli ytterligere forverret. I denne situasjonen kan de ansatte, lokalsamfunnet og samfunnet for øvrig oppleve betydelige konsekvenser over en lengre periode, som følge av bankkonkursen. En finanskrise kan redusere antall nye arbeidsplasser som fører til fall i arbeidsmarkedet, samtidig som arbeidsledigheten fører til økte kostnader og reduserte skatteinntekter.

I situasjoner hvor økonomien er i vekst, kan dette redusere konsekvensene av en stor norsk bankkonkurs. En slik situasjon kan redusere konsekvensene for de ansatte, lokalsamfunnet og samfunnet for øvrig betydelig ved at det etterspørres arbeidskraft i markedet, noe som gjør at antallet arbeidsledige blir redusert og samfunnet sparer penger, samtidig gir dette en økning i skatteinntekter for kommuner og staten.

De som har mest å tape på at en norsk bank går konkurs, foruten de ansatte, er eierne og kreditorerne som står i fare for å miste all sin investerte kapital. Kreditorerne kan i flere tilfeller få utbetalt deler av det totale lånebeløpet, dersom det finnes aktiva igjen i selskapet.

Kundene er den gruppen av interessenter som er best vernet mot en stor norsk bankkonkurs. Dette gjelder i hovedsak kunder som har mindre enn to millioner kroner i innskudd. For kunder som overstiger to millioner kroner i innskudd, kan de risikere å miste hele beløpet som overstiger garantibeløpet fra Bankenes sikringsfond.

Det er avdekket markante forskjeller mellom konsekvenser for Norge og andre land i situasjoner hvor finansinstitusjoner går konkurs. Norge har strengere regler ovenfor finansinstitusjoner enn det andre land har, lønnsgodtgjørelsene er i mindre grad

bonusbaserte enn det vi finner spesielt i USA, samt at den norske økonomien er robust og god spesielt i forhold til Island. Dette er faktorer som gjør at Norge kan oppleve mindre konsekvenser ved en bankkonkurs, enn det som er tilfellet i andre land.

I finansmarkedene er det flere selskaper som oppfatter seg som for store til å kunne gå konkurs. Etter min mening kan det være kostnadsbesparende å redde store og viktige finansinstitusjoner fra konkurs, men kun i situasjoner hvor eiere og kreditorer påtar seg tapene. Det kan ikke være hensiktsmessig å redde eiere og kreditorer fra å tape penger, ved å bruke skattebetalernes penger til å betale ut kapital til personer og foretak som har tatt større risiko enn det som var tilsvarende under gjeldende forhold. Men det kan være hensiktsmessig å redde banker fra konkurs for å ta vare på de ansatte i banken og privatkundernes innskudd, og samtidig sikre en stabil og trygg økonomi i landet.

Tidligere bankkriser har vist at myndighetene ønsker å hindre at store banker går konkurs. Derfor er det mye som tyder på at myndighetene ønsker å gripe inn for å hindre at store norske banker går konkurs.

Påvirkningen av en stor norsk bankkonkurs på finansmarkedet i Skandinavia avhenger i stor grad av den totale eksponeringen mot den norske banken. Men det er grunn til å tro at en så stor bankkonkurs vi snakker om her, kan få negative innvirkninger for finansmarkedene i våre naboland, Sverige og Danmark.

Litteraturliste

Aamo, B.S. (2011, 7. februar). Bankkrisen tyve år etter – hva lærte vi? *Finanstilsynet*. Hentet 20.5.2011 fra

http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Foredrag_vedlegg/2011/Valutaseminar_2011_SkogstadAamo_Bankkrisen_tyve_ar_etter.pdf

Andersen, L.B., Häger, D., Maberg, S., Næss, M.B., Tunglund, M. (2010). The financial crisis in an operational risk management context – a review of causes and influencing factors [Elektronisk utgave]. *Operation Risk in the Financial Industry*.

Angelides, P., Thomas, H.B., Born, B., Georgiou, B., Graham, B., Hennessey, K.,..., Wallison, P.J. (2011, 28. januar). The Financial Crisis Inquiry Report [Elektronisk utgave]. *Official Government Edition*. Hentet fra

<http://cybercemetery.unt.edu/archive/fcic/20110310173738/http://www.fcic.gov/report/>

Bankenes sikringsfond. (u.å.) Garanterer for to millioner. *Bankenes sikringsfond*.

Hentet 27.3.2011 fra <http://www.bankenessikringsfond.no/no/hoved/forside/>

Borgsmidt, T. (2010, 11. januar). Det danske boligmarkedet – Del V.

boligkrakk.blogspot.com. Hentet 3.5.10 fra

<http://boligkrakk.blogspot.com/2010/01/det-danske-boligmarked-del-v.html>

Business. (2010, 1. desember). Staten står til nyt giganttab på Roskilde Bank.

Business.dk. Hentet 5.4.2011 fra <http://www.business.dk/finans/staten-staar-til-nytt-giganttab-paa-roskilde-bank>

Colquitt, J. (2007). *Credit Risk Management: How to avoid lending disasters and maximize earning*. New York: McGraw-Hill.

Dagens Næringsliv. (2011, 6. februar). Banker må kunne gå konkurs. *Dagens*

Næringsliv. Hentet 29.4.2011 fra

<http://www.dn.no/forsiden/politikkSamfunn/article2075653.ece>

Dagens Næringsliv. (2011, 10. april). Island nekter Icesave. *Dagens Næringsliv*.

Hentet 10.4.2011 fra <http://www.dn.no/forsiden/utenriks/article2120385.ece>

- Det finansielle systemet [Figur]. (u.å.). Hentet 3.3.2011 fra <http://www.norges-bank.no/upload/import/publikasjoner/skriftserie/34/kapittel5.pdf>
- DnB NOR. (u.å.). Fakta om konsernet. *DnB NOR*. Hentet 1.6.2011 fra <https://www.dnbnor.no/om-oss/fakta-om-konsernet.html>
- DnB NOR. (u.å.). Sponsorvirksomhet. *DnB NOR*. Hentet 1.6.2011 fra <https://www.dnbnor.no/om-oss/sponsorvirksomhet.html>
- Finansdepartementet. (u.å.). Nærmere om statlig økonomistyring. *Regjeringen*. Hentet 29.4.2011 fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/tema/statlig_ekonomistyring/narmere-om-statlig-okonomistyring.html?id=438683
- Finanstilsynet. (2009, 17. juni). Redegjørelse for Finanstilsynets tilsyn med Roskilde Bank i henhold til § 352 a i lov om finansiell virksomhet. *Finanstilsynet*. Hentet 15.4.2011 fra http://www.finanstilsynet.dk/upload/Tal-og-fakta/2009/Rapport_P352a_RB.pdf
- Finanstilsynet. (2011). Foreløpige nøkkeltall 2010. *Finanstilsynet*. Hentet 29.5.2011 fra http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Pressemeldinger_vedlegg/2011/1_kvartal/Forelopige_nokkeltall_2010.pdf
- Finanstilsynet. (2011, 26. januar). Årsmelding 2010. *Finanstilsynet*. Hentet 28.3.2011 fra http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Rapport/2011/Finanstilsynet_Arsmelding_2010.pdf
- Finanstilsynet. (2011, 14. februar). Rapport for finansinstitusjoner 1-4 kvartal 2010. *Finanstilsynet*. Hentet 29.5.2011 fra http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Pressemeldinger_vedlegg/2011/1_kvartal/Rapport_for_finansinstitusjoner_1-4_kvartal_2010.pdf
- Flannery, M.J. (2009, 9. november). Iceland's Failed Banks: A Post-Mortem. *Althingi*. Hentet 15.3.2011 fra <http://sic.althingi.is/pdf/RNAvefVidauki3Enska.pdf>

- Halvorsen, K. (2009). Forbrukerrådets nasjonale rundbordskonferanse om bankenes samfunnsansvar: Bankenes samfunnsansvar. *Regjeringen*. Hentet 11.4.2011 fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/aktuelt/taler_artikler/ministeren/finansminister_kristin_halvorsen/2009/bankenes-samfunnsansvar.html?id=557785
- Hansen, K.B. (2008, 11. juli). Roskilde Bank skal være solgt om 6 måneder. *DR.DK*. Hentet 15.3.2011 fra <http://www.dr.dk/Nyheder/Penge/2008/07/11/102151.htm>
- Hippe, J.M., Ask, C., Berland, J., Bjørland, J., Christian, P., Flesland, R.,..., Østli, M.B. (2011, 25. januar). Bedre rustet mot finanskriser – Finanskriseutvalgets utredning. *Regjeringen*. Hentet 15.3.2011 fra <http://www.regjeringen.no/pages/15296179/PDFS/NOU201120110001000DDDPDFS.pdf>
- Kaspersen, L. (2011, 26. april). –Alt er håpløst – vi er ”fed up”!. *Dagens Næringsliv*. Hentet 26.4.2011 fra <http://www.dn.no/karriere/article2126824.ece>
- Kommunalbanken. (u.å.). Finansielle begreper. *Kommunalbanken*. Hentet 10.5.11 fra <http://www.kommunalbanken.no/default.aspx?m=284&amid=4009>
- Krekling, D.V. (2009, 22. januar). Staten må redde DNB NOR. *Nettavisen*. Hentet 29.4.2011 fra <http://www.nettavisen.no/okonomi/article2511633.ece>
- Larsen, S.S. (2009, 3. april). Bankerot. *DR.DK*. Hentet 27.4.2011 fra http://www.dr.dk/DR2/kys_krisen/0226093421.htm
- Lindholt, T. (2009, 19. mai). Bankene og lønnstakerne – før og nå. *Forbrukerportalen*. Hentet 7.4.2011 fra http://forbrukerportalen.no/filearchive/%28tore_lindholt_-_bankene_og_l370nnstakerne_f_370r_og_n_345%29.pdf
- McFall, J., Ainger, N., Brady, G., Breed, C., Cousins, J., Fallon, M.,..., Keeble, S. (2009, 31. mars). Banking Crisis: The impact of the failure of the Icelandic banks [Elektronisk utgave]. *House of Commons Treasury Committee*. Hentet 15.3.2011 fra <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmselect/cmtreasy/402/402.pdf>

- McLaughlin, K. & Levring, P. (2008, 25. august). Danish central bank buys out ailing Roskilde bank. *Reuters – UK*. Hentet 10.3.2011 fra <http://uk.reuters.com/article/2008/08/25/uk-roskilde-idUKLP56732520080825>
- Meinich, P. & Munthe P. (2009, 20. august). Bank – økonomiske foretak. *Store Norske Leksikon*. Hentet 27.3.2011 fra http://www.snl.no/bank/%C3%B8konomisk_foretak
- NAV. (2011). Arbeidsledig – hva nå? *NAV*. Hentet 1.6.2011 fra <http://www.nav.no/Arbeid/Arbeidss%C3%B8ker/180208.cms>
- Noreng, S.R. (20.9.2010). Revisjonsutvalg i mindre banker. *KPMG*. Hentet 7.4.2011 fra <http://www.bankenessikringsfond.no/PageFiles/20843/Revisjonsutvalg%20i%20mindre%20sparebanker,%20Stein%20Ragnar%20Noreng,%20KPMG.pdf>
- Norges Bank. (2008, 12. september). Regelverket om Bankenes sikringsfond. *Norges Bank*. Hentet 10.4.2011 fra <http://www.norges-bank.no/no/om/publisert/brev-og-uttalelser/2008/brev-2008-09-12/>
- Norges Bank. (2010, 15. november). Norges Banks historie. *Norges Bank*. Hentet 27.3.2011 fra http://www.norges-bank.no/templates/article_64943.aspx
- Norges Bank. (2011, 8. mars). Arbeidsfordeling mellom myndighetene. *Norges Bank*. Hentet 29.4.2011 fra <http://www.norges-bank.no/no/finansiell-stabilitet/rolle-og-mandat/arbeidsdeling-mellom-myndighetene/>
- Schroder, J. (u.å.). Bank Insurance FDIC. *Ascot Advisory*. Hentet 20.4.2011 fra http://www.ascotadvisory.com/Incorporations_Directory/Bank_Insurance_FDIC.html
- Sentralbankloven. (1985). Lov om Norges Bank og pengevesenet mv. av 24.5.1985 nr 28. Hentet 27.3.2011 fra <http://www.lovdatabank.no/all/nl-19850524-028.html>
- Sjølie, Ø. (2008, 28. oktober). Island hever renten 6 prosentpoeng. *E24!*. Hentet 16.4.2011 fra <http://e24.no/makro-og-politikk/island-hever-renten-6-prosentpoeng/2737673>

- Skipper-Pedersen, M. & Stenbjerre, H. (2009, 5. august). Summary of legal inquiry into certain matters at Roskilde Bank. *Finansielstabilitet*. Hentet 5.4.2011 fra [http://www.finansielstabilitet.dk/Images/PDFer/Engelsk/Roskilde Bank/Summary - legal inquiry Roskilde Bank.pdf](http://www.finansielstabilitet.dk/Images/PDFer/Engelsk/RoskildeBank/Summary - legal inquiry Roskilde Bank.pdf)
- Stoltz, G. & Meinich. P. (2010, 22. oktober). Norges Bank. *Store Norske Leksikon*. Hentet 27.3.2011 fra http://www.snl.no/Norges_Bank
- Takla, E. (2009, 9. desember). Storbankene må kunne kollapse. *Dagens Næringsliv*. Hentet 29.4.2011 fra <http://www.dn.no/forsiden/borsMarked/article1797935.ece>
- Torsvik, R.M. (1999, 18. juni). Statistikk mot år 2000: 1990-1991 – Bankkrisen. *Statistisk sentralbyrå*. Hentet 19.4.2011 fra <http://www.ssb.no/aar2000/art-1999-11-10-01.html>